

Ilona Németh

EASTERN SUGAR

13. 4. – 15. 7. 2018
Kunsthalle Bratislava

Dosiaľ najrozsiahlejšia prezentácia tvorby Ilony Németh reagovala na transformatívne dianie, bezprostredne previazané so socio-politickými témami súčasnosti. Názov výstavy preberá meno zahraničného investora, ktorý ako jeden z mnohých v ranných postkomunistických rokoch vstúpil na stredoeurópsky cukrovarnícky trh. Dejiny slovenského cukrovarníctva odrážajú turbulentné obdobie rapidných zmien, ktoré charakterizuje kultúrna, ako aj ekonomická liberalizácia a globalizácia. Na pozadí stupňujúcej sa privatizácie a zatvárania výrobných podnikov autorka kriticky reflektuje mnohoraké výzvy, ktoré prináša postindustriálna situácia.

Upravená architektúra priestoru Kunsthalle Bratislava slúži ako vstupná brána do komplexného sveta projektu *Eastern Sugar*. Prestavbou Centrálnej haly galérie na manufaktúru cukrových homolí Németh rekonštruuje stratenú minulosť ako pamäť, a to cez fundamentálnu ľudskú aktivitu, ktorou je práca. Zároveň tým poskytuje priestor pre participáciu resp. reálnu kolektívnu prácu v manufaktúre. Výrobu cukrových homolí zabezpečovali bývalí zamestnanci cukrovarov a nezamestnaní. Vyskúšať si ju mohli aj samotní návštevníci, vďaka čomu postupne vznikala zbierka „artefaktov“.

Dôležitou súčasťou výstavy je *Archív* – autorkina výskumná sonda do slovenského cukrovarníctva, ktorá zahŕňa rozhovory, fotografie či zábery z dronu. Zozbierané materiály a dokumentáciu Németh prezentovala formou archívu muzeálneho typu a jednotlivé časti výskumu tak možno vnímať ako celok. *Archív* nielenže mapuje industriálnu minulosť a zobrazuje jej pusté torzá v aktuálnom tristnom

stave, ale jeho zámerom je zároveň ponúknuť príležitosť pre budúcnosť v zmysle výzvy k citlivejšiemu postoju voči tejto problematike.

Tému práce a jej globálnu distribúciu hlbšie rozvíjajú diela Jeremyho Deller, Haruna Farockeho a Lonnie van Brummelen & Sieberena de Haana, ktorí sa slovenskému publiku predstavili po prvýkrát. Nemecký výtvarník Farocki sa vo svojom diele drží časovej a priestorovej perspektívy práce, kým výskum Van Brummelen a de Haana sa sústreďí na neproporčnosť aspektov výroby a distribúcie zakorenených v neokoloniálnom rozdelení na centrum a perifériu. Deller sa zameriava na pochybné znaky a nepriateľskú povahu dnešných pracovných podmienok.

Ilona Németh v rámci projektu výstavy taktiež iniciovala pilotnú realizáciu nateraz neexistujúcej inštitúcie *Múzea cukru*. Zámerom je pritom otvorená deklarácia významu a hodnoty zbierania, uchovávaní a reflexie pamäte v podobe poznatkov o niekdajšom prosperujúcom odvetví priemyslu.

Ilona Németh: Eastern Sugar

Kurátorka: Nina Vrbanová

Asistentka kurátorky: Krisztina Hunya

[Video z výstavy Eastern Sugar](#)

Hostia:

Jeremy Deller

Harun Farocki

Lonnie van Brummelen

& Siebren de Haan

Pozvaný projekt:

Múzeum cukru

Kurátor: Miroslav Eliáš

Esej: Maja & Reuben Fowkes

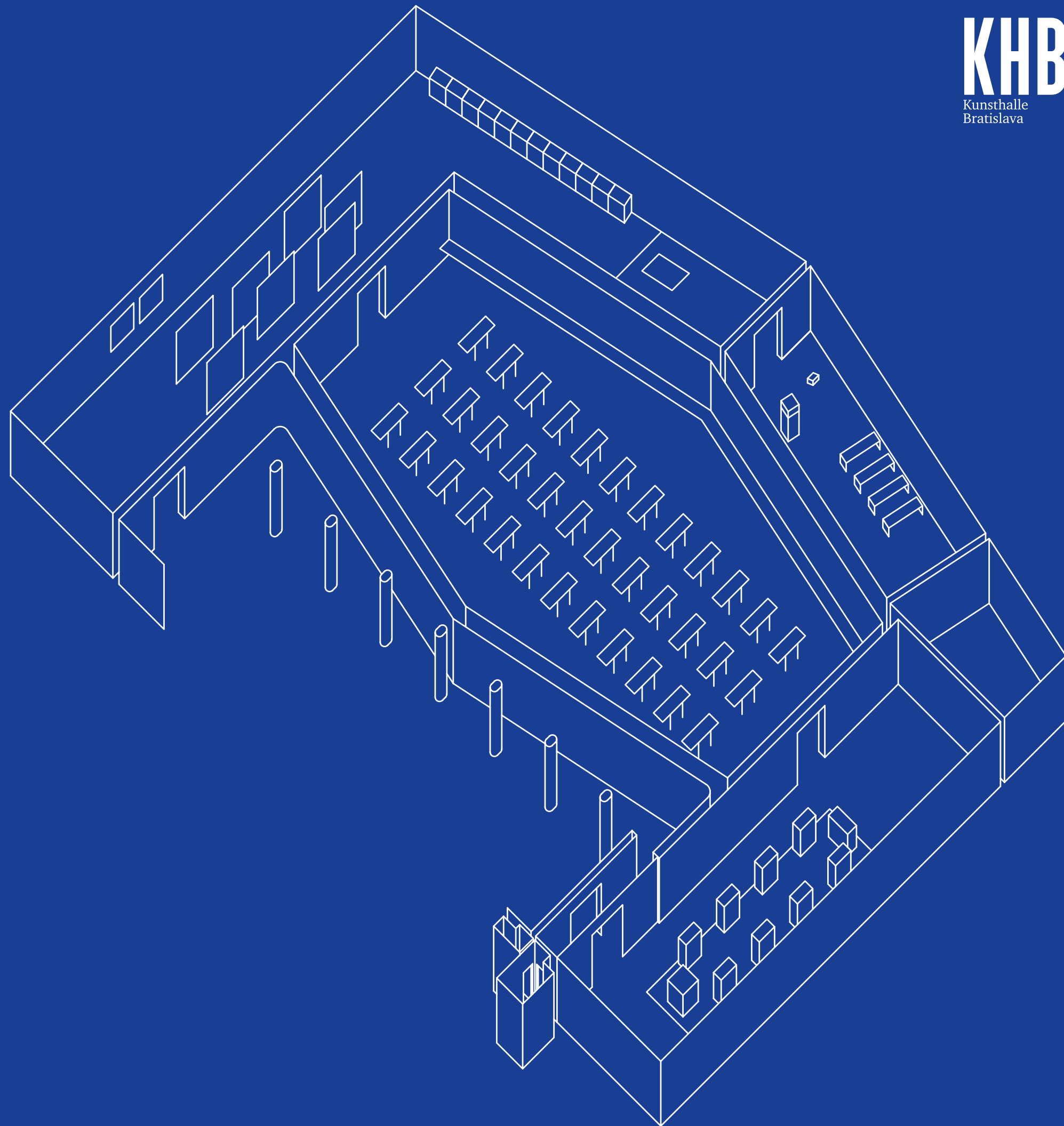
Fotoesej: Olja Triaška Stefanović

Architekti: PLURAL, Marián Ravasz

Video: Cukru production

Edičné aktivity: Katarína Trnovská
Grafický dizajn: Eva Šimovičová
Produkcia a inštalácia: Magdaléna Fábryová, Marcel Mališ, GUTENART, Peter Barényi, Roman Bicek, Branislav Višpel, Andrej Remeník, Viktor Karel
Vzdelávacie programy: Daniela Čarná, Lucia Kotvanová
Sprievodné programy: Krisztina Hunya, Darina Šabová
Médiá / PR: Marek Kuchár
Administrácia: Jana Babušiaková

Fotografie:
© Andras Á. Cséfalvay (A.Á.CS.)
© Ema Lančaričová (E.L.)
© Ilona Németh (I.N.)
© József Rosta (J.R.)
© Adam Šakový (A.Š.)
© Olja Triaška Stefanović (O.T.S.)

Architektúra výstavy

Ilona Németh v spolupráci s Mariánom Ravaszom a PLURAL

Ilona Németh v spolupráci s Mariánom Ravaszom a PLURAL vykonala sériu významných architektonických zmien v interiéri Kunsthalle Bratislava. Architektúra galerijného priestoru bola zásadne uspôsobená. Nanovo konštruuje nielen pôvodnú dispozíciu galérie, ale prehodnocuje aj jej nové vnímanie. Vôbec po prvý krát dochádza k tak radikálnej adaptácii priestoru v prospech jedinečného site-specific výstavného projektu, ktorý sa tým stal bezozbytku neprenosným. Významnou autorskou mierou sa na priestorových úpravách pritom podieľalo architektonické štúdio PLURAL.

MARIÁN RAVASZ (*1963, Dunajská Streda, Slovenská republika) vyštudoval architektúru na Slovenskej technickej univerzite v Bratislave. V roku 1991 založil v Dunajskej Strede vlastné architektonické štúdio a pôsobil taktiež v architektonickom štúdiu MAKONA v Budapešti (počas roku 1992). V roku 2012 spolu-založil architektonickú kanceláriu Ravasz & Partners, kde pôsobí dodnes. Od deväťdesiatych rokov 20. storočia spolupracuje s umelkyňou Ilonou Németh, okrem iného na projektoch *Pozvanie na návštevu* (Bienále umenia v Benátkach, 2001), zo série IKEA (Galéria SPACE, 2013), alebo realizáciách situovaných vo verejnom priestore – *Kapsula*, *Zrkadlo* a mnohých ďalších.

PLURAL a venuje architektúre, výstavnému dizajnu a urbanistickým projektom s osobitným dôrazom na ich spoločenskú a kultúrnu relevantnosť. Architektonické štúdio založil Martin Jančok (1978) v roku 2009 a v roku 2013 sa stal jeho členom aj Michal Janák (1987). Medzi najvýznamnejšie projekty PLURAL patrí revitalizácia neologickej synagógy v Žiline a jej prestavba na moderný výstavný priestor – Novú synagógu. Medzi ich ďalšie ocenené architektonické projekty patrí kníhkupectvo Alexis, letný pavilón Slovenskej národnej galérie a nedávno dokončený Dom v dome. PLURAL sa dlhodobo angažuje aj v akademickej oblasti teórie a výskumu na Fakulte architektúry Slovenskej technickej univerzity v Bratislave a realizuje vlastný dlhodobý výskumno-dizajnerský projekt zameraný na moderné stredoeurópske mesto s názvom *Projekt Bratislava*.

Obsah

3	Úvod	
8	Architektúra výstavy Ilona Németh v spolupráci s Mariánom Ravaszom a PLURAL	116 Cukor ako prípadová štúdia Rozhovor Evy Čobejovej a Eleny Akácsovej s Ilonou Németh
16	Eastern Sugar: Prestavba reality v čase Nina Vrbanová	128 Rozhovory so zamestnancami manufaktúry Ilona Németh v spolupráci s Katarínou Karafovou
26	Rozhovor s Dušanom Janíčkom Ilona Németh v spolupráci s Cukru production	140 O doplnkoch a zmenách: recenzia výstavy Ilony Németh <i>Eastern Sugar</i> Emily Verla Bovino
30	Rozhovor s Christianom Laurom Ilona Németh v spolupráci s Cukru production	152 Múzeum cukru Miroslav Eliáš v spolupráci s PLURAL
38	Archív Ilona Németh v spolupráci s Oljou Triaškou Stefanovič, Mariánom Ravaszom a Cukru production	166 Je to trpký príbeh o slovenskom cukre Jana Németh
64	Ilona Németh: Mame som zakázala pozerať maďarskú televíziu Rozhovor Evy Andrejčákovej s Ilonou Németh	172 Sprievodné programy
78	Hostia Krisztina Hunya	178 Vzdelávacie programy
104	Skladanie sladkotrpkého svedectva pre budúce generácie Maja a Reuben Fowkes	182 Médiá
112	Manufaktúra cukrových homolí Ilona Németh v spolupráci s Mariánom Ravaszom	184 Plán výstavy

Ilona Németh
EASTERN SUGAR

Eastern Sugar:

Prestavba reality v čase

Nina Vrbanová

Na začiatku úvah a rozhovorov s autorkou o výstave stála dilema, ako konštruovať jej nateraz najrozsiahlejšiu a azda aj najvýznamnejšiu umeleckú prezentáciu. Ponúkali sa viaceré alternatívy – modely výstav, ktoré by jej vizuálnu dráhu zhodnocovali v podobe retrospektívy a situovali by ju do širšieho kontextu (stredo)európskeho umenia, alebo by reflektovali aktuálne fenomény umenia s akcentom na jeho socio-politický potenciál. Bolo to v čase prebiehajúceho La Biennale di Venezia 2017, kde za najlepšiu národnú participáciu získala ocenenie nemecká autorka Anne Imhof, radikálne redefinujúca architektúru pavilónu do podoby mentálno-performatívneho priestoru.

Ďalším z faktorov, ktorý určil povahu výstavného projektu, bolo aj vedomie, že retrospektíva autorky by bola nielen predčasnou, ale aj nie celkom adekvátnou vo vzťahu ku galerijnému priestoru a jeho kontextu. Zhodli sme sa v názore, že súčasné umenie i jeho inštitúcie (štátne predovšetkým) sú nositeľmi spoločenskej zodpovednosti. O to viac v aktuálnom čase, kedy občania nielen na Slovensku vychádzajú do ulíc a formou opakovaných masových protestov, azda rozsiahlejších než v roku 1989, bojujú za návrat hodnôt do verejného života – za slušnosť a čestnosť s hlbokým presvedčením, že štát nie je súkromným majetkom a že na stave vecí verejných záleží.

Prirodzene sme vtedy neočakávali, čo sa bude v našej spoločnosti, politike i kultúre aktuálne diať. V tvorbe Ilony Németh však takýto záujem predstavuje dlhodobý program – trvalú hodnotu angažovanosti s cieľom vážnej spoločenskej a kultúrnej sebareflexie. Prakticky v celej šírke svojej vizuálnej produkcie autorka kriticky reflektuje aktuálne socio-kultúrne a socio-politické fenomény, ktoré odrážajú hodnotový status spoločnosti, a ruka v ruke s ňou aj súdobej individuality. Jej diela, výstavy či projekty spravidla nesú apelatívnu správu o tom, kto sme, akí sme boli, akí by sme mohli byť, čo nás formuje, ako my sami formujeme svoje prostredie a reflektujeme vlastné dejiny.

Németh pred nás nekladie všeobecné tézy, hoci jej diela a výstavy ich implikujú. Jej východisko býva často konkrétne, lokálne a osobné. Osobný priestor a históriu však vizualizuje v občianskom zmysle ako súčasť či bázu verejného teritória. Tieto sféry sú v jej myslení a umení vzájomne prepojené. Rovnako aj aktuálna výstava *Eastern Sugar* vychádza z jej vlastnej skúsenosti a poznania, ktoré razantne rezonuje ako echo našej spoločnej situácie – „výpredaja“ vlastných hodnôt. Obracia sa k silnému, no akosi málo viditeľnému príbehu cukrovarov na Slovensku, pôvodne štátnych a prosperujúcich, postupne privatizovaných a tunelovaných, dnes nenávratne zničených.

Názov *Eastern Sugar* získal najväčší slovenský cukrovar Juhocukor, sídlia v Dunajskej Strede, po vstupe majoritného zahraničného akcionára v roku 1993. V tomto redizajne, ktorý sľuboval investície, revitalizáciu, medzinárodné zapojenie a celkový rozmach produkcie cukru na Slovensku, fabrika vydržala len do roku 2007, kedy bolo ohlásené jej definitívne zatvorenie, ukončenie výroby a formulovaná potreba kompenzácie dopytu dovozom. Vecná a v istom zmysle lakonická výpožička názvu sprivatizovanej firmy s jasným koncom tu funguje pars pro toto – krátky osud dunajskostredského cukrovaru po privatizácii bol len jedným z mnohých.

Názov výstavy nesie trefnú, hoc čiastočne ironicko-kritickú jazykovú metaforu, kedy sa „naše – domáce – slovenské“ predajom transformovalo na „cudzie – externé – zahraničné“ a tým fakticky zaniklo. Odkazuje nielen na masívne mečiarovské privatizačné procesy v deväťdesiatych rokoch a tiež začiatkom milénia, ale aj na istú formu vyvlastnenia štátu voči občanom a spoločnosti. Zo sociálneho hľadiska tu bola výsledkom de facto tvrdá konfiškácia práce, zázemia, vzťahov a s tým spojených hodnôt v mene finančného profitu tzv. investorov. Azda samo za seba povie, že cukrovar v Dunajskej Strede bol postavený v šesťdesiatych rokoch 20. storočia a mnohé ďalšie na našom území ešte pred 1. svetovou vojnou.

Fokus Németh na históriu a súčasnosť cukrovarov na Slovensku je mimoriadne humánný a sociálne involvovaný. Výstava rekonštruje pamäť cez fundamentálnu ľudskú aktivitu, ktorou je práca. V Centrálnej sále Kunsthalle Bratislava autorka navodila samotný výrobný priestor. Vybudovala rozmernú inštaláciu v strohom potravinárskom dizajne, ktorá bola určená nielen manuálnej práci, ale aj mentálnej participácii (vrstvy spomínania, vciťovania, stotožnenia a pod.). Do manufaktúry cukrových homolí, ktoré si bolo možné vlastnoručne vyrobiť a odniesť ako istý pamäťový objekt či „artefakt“, zapojila ľudí s osobným príbehom, ale aj bežných návštevníkov. Pracovníkov pritom oslovila prostredníctvom úradu práce a ponúkla im reálnu možnosť i podmienky uplatnenia sa.

Manufaktúra v zmysle „otvorenej dielne“ bola koncipovaná ako participatívna inštalácia. Sprítomňuje minulosť, aktivizuje výrobu a prácu, ktorú stratili tisíce zamestnancov zaniknutých cukrovarov. Práve funkciám i výrazovej skladbe tohto segmentu výstavy bola zásadne uspôsobená architektúra priestoru. Tá nanovo konštruovala nielen pôvodnú dispozíciu galérie, ale prehodnocovala aj jej nové vnímanie. Vôbec po prvý krát dochádza k tak radikálnej adaptácii priestoru v prospech jedinečného, site-specific výstavného projektu, ktorý sa tým stal bezozbytku neprenosným. Významnou autor-skou mierou sa na priestorových úpravách pritom podieľalo architektonické štúdio PLURAL.

Centrálna sála, reprezentujúca stratenú minulosť, sa fakticky i významovo otvára a expanduje do okolitého priestoru ochodze galérie, ktorá ponúkla naopak pohľad na súčasný stav cukrovarov vo viacerých médiách. Čas prítomnosti autorka uchopuje a dosahuje formou interaktívneho posuvného archívu muzeálneho typu. V jeho vrstvách, ktoré možno symbolicky „vyťahovať z pamäte“, boli inštalované aktuálne fotografické „portréty“ takmer všetkých fabrik (ich skeletov) na našom území. Aj na tejto časti výstavy Németh spolupracovala s výtvarníčkou Oljou Triaškou Stefanović, ktorú zapojila do výskumu jednotlivých miest ako fotografku architektúry, ako aj s architektom Mariánom Ravaszom.

Kým gro výstavy aktivizuje históriu dočasnou prácou a participáciou, súčasnosť a trisťný stav cukrovarov dnes sa stávajú predmetom výskumu a archivácie, teda paradoxne metód spoznávania a uchovávaní pamäte. Garde je obrátené v odkaze na autorskú rekonštrukciu

Ilona Németh v spolupráci s Cukru production: *Pohronský Ruskov*, 2018
Nemé jednonárodné video, 3:15 min.,
majetok autorky, foto: archív autorky

či prestavbu reality v čase. Okrem archívu Németh narába aj s nástrojmi orálnej histórie a kontext problému obohacuje o viaceré video-dokumenty. Obzvlášť informačne ťažiskovými boli rozhovory s Dušanom Janičkom – riaditeľom pre vonkajšie vzťahy cukrovaru v Seredi, ktorý dodnes funguje v prevádzke ako jeden z posledných dvoch, ako aj s Christianom Laurom – bývalým členom správnej rady Eastern Sugar. Kolekciu videí uvádzala sugestivná vizuálna esej, prostredníctvom dronu mapujúca architektúru aj exteriér cukrovaru v Pohronskom Ruskove. Na tvorbe videí spolupracovala Martina Slováková a Cukru production.

V širšom rámci tvorby autorky nepochybne zaujme aj ready made pôvodného linolea, ktoré tvorilo podlahu vstupnej haly cukrovaru Juhocukor v Dunajskej Strede. Nájdený objekt formálne nadväzuje na početnú sériu podlahových realizácií Németh a v kontexte výstavy gradoval moment stotožnenia a zapamätávania. Sám osebe, vo svojej autentickíj podobe a štruktúre, pôsobí ako paradoxná archívália so všetkými sedimentmi minulosti. V priestore galérie objekt linolea, ktorým divák musel nutne prejsť a zanechať vlastnú stopu, priam ideálne komunikoval s hosťujúcim dielom – dvanásťkanálovou videoinštaláciou nemeckého filmára Haruna Farockeho s názvom *Workers Leaving the Factory in 11 Decades*, ktorá sa zameriava na premeny prítomnosti a percepcie továrenských pracovníkov v kinematografii.

Výstava zahrnila aj diela britského autora Jeremyho Deller a holandskej dvojice Lonnie van Brummelen & Siebren de Haan, ktorí prostredníctvom svojej tvorby rozširujú pole reflexie témy práce v súčasnom umení. Nachádzame tu priamy odkaz na postindustriálny stav

a (neo)koloniálne obchodné vzťahy medzi Európskou úniou a zvyškom sveta. Ich výberom a zapojením do koncepcie výstavy, kde sa ponúka komparácia geopolitických rámcov témy, prispela predovšetkým historička umenia a kurátorka Krisztina Hunya. Okrem prizvaných hostí je potešujúcim fakt, že autorská výstava Németh bola ako celok novým dielom, šitým na mieru galérie, ktoré vedome vynechávalo prezentáciu jej starších diel.

Autorka sčasti preberala rolu kurátorky a v rámci projektu iniciovala pilotnú realizáciu nateraz neexistujúcej inštitúcie *Múzea cukru*. Pozvala preto Mestské múzeum Šurany, ktoré svoju zbierku špecializuje na históriu cukrovarníctva na Slovensku, aby sa zhostilo časti výstavného priestoru a vôbec po prvý krát prezentovalo svoje zameranie v ucelenej forme muzeálnej expozície. Zo strany Németh išlo o iniciatívu s reálnou ambíciou polozenia základov budúcej inštitúcie. V kontexte celku výstavy *Múzeum cukru* predstavuje hosťujúci „projekt v projekte“, ktorý rozšíril možnosti poznania a reflexie témy na báze muzeológie a muzeálnej prezentácie.

Výstava ponúkla komplexný, vrstevnatý pohľad na osud jedného segmentu potravinárskeho priemyslu s rozptylom do širších súvislostí nedávnej histórie Európy. Príbeh cukrovarov je kľúčovo spojený s fenoménom práce a hodnôt, ktoré sme stratili, ktoré sme doslova rozpredali. Je kritikou spoločenského postoja k veci a poukazom na následky našich rozhodnutí, ktoré sú sugestivne sprítomnené v torzách fabrik ako absurdných reliktov „divokých“

časov kapitalizácie a privatizácie v duchu vyprázdneného hesla „that's life!“. Ambíciou Németh bolo pritom ponúknuť autentické a kritické poznanie, ktoré ako jediné môže viesť k prehodnoteniu, ako aj poučeniu sa z chýb, ktoré sme urobili.

Z umeleckého hľadiska výstava radikálne reštrukturalizovala fyzický priestor galérie a spolu s ním aj mentálne či pamäťové vrstvy témy. Divákovi ponúkla paralelne viaceré trasy kritickej reflexie ako ciest poznania, kde práca respektíve manuálna aktivita, zdanlivo obyčajná chôdza či informované vedomie, sprostredkované buď na báze orálnej histórie alebo formou muzeálnych expozícií, môžu byť nástrojmi empatie. Napokon, o silne sociálne angažovanej povahe tvorby autorky svedčí nielen participatívny rozmer výstavy ako takej, ale aj samotná metóda jej prípravy a realizácie, ktorá v našom prostredí predstavuje len sporadicky videný fenomén kolektívnej kreatívnej práce.

Ilona Németh v spolupráci s Cukru
production: Pohronský Ruskov, 2018
Nemé jednokanáľové video, 3:15 min.,
majetok autorky, foto: archív autorky

NINA VRBANOVÁ (*1986, Bojnice, Slovenská republika) je kurátorka a kritička súčasného vizuálneho umenia. Študovala v Ústave literárnej a umeleckej komunikácie na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre a na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe. V rokoch 2009 – 2013 pracovala ako projektová manažérka a kurátorka Galérie Cypriána Majerníka v Bratislave. Do roku 2014 pôsobila ako editorka časopisu Jazdec – Print nástienky o súčasnom výtvarnom dianí. Je členkou Slovenskej sekcie Medzinárodnej asociácie kritikov AICA. Od roku 2014 pracovala v Kunsthalle Bratislava ako kurátorka, v súčasnosti tu pôsobí ako poverená riaditeľka / hlavná kurátorka. V rokoch 2010 – 2016 absolvovala doktorandské štúdium v odbore estetika na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre (dizertačná práca „Verejné súkromie. Semiotika vizuálnych fenoménov“). Venuje sa najmä koncepcii a realizácii kurátorských výstav, ako aj kritickej reflexii aktuálnych tendencií vizuálneho umenia nielen na Slovensku. Príležitostne publikuje v domácich aj zahraničných odborných periodikách, píše posudky na diplomové a dizertačné práce umelcov.

Rozhovor s Dušanom Janičkom

Dušan Janiček – riaditeľ pre vonkajšie vzťahy spoločnosti Slovenské cukrovary, s.r.o., Sered', AGRANA Group, 2017

V cukrovárskom priemysle som začal pracovať v roku 1977 po ukončení vysokej školy. Som absolventom Chemickotechnologickej fakulty, Katedry chémie a technológie sacharidov a potravín. Bolo to moje prvé pracovisko, kde som nastúpil do cukrováru v Sládkovičove. Tam som v podstate nastúpil do pozície cukrovarníckeho technika. Rok 1989 ma zastihol na Chemickotechnologickej fakulte STU, kde som pracoval na Katedre chémie a technológie sacharidov ako vysokoškolský učiteľ. Ja som roku 1987 odišiel z cukrováru vzhľadom na to, že som tam nemal nijaký priestor na ďalší rozvoj a išiel som učiť na vysokú školu. Tam ma zastihli udalosti Nežnej revolúcie, so študentami katedry, ročníka som sa zapojil do týchto udalostí s tým, že v Sládkovičove bola situácia dosť problematická čo sa týka starých zvykov. Zorganizovali sa stretnutia ľudí a vysvetľovanie si tých novembrových udalostí. Priemysel bol konsolidovaný, vzhľadom na to, že na Slovensku fungovalo desať cukrovárov a boli pod Generálnym riaditeľstvom Cukor – Cukrovinky, ktoré sídlilo v Bratislave. Tých desať cukrovárov spracovávalo repu približne z 35-38 tisíc hektárov plochy a vyrábalo sa okolo 180 tisíc ton cukru. V podstate všetky podniky boli koncernové podniky. Robila sa aj súťaž, ktorý je lepší a horší. Väčšinou vyhrávala Trenčianska Teplá, najvhodnejšie výsledky mal, alebo najproblematickejší bol Pohronský Ruskov. V roku 1989 boli mítingy pracujúcich, ľudia samozrejme protestovali, to bývalé vedenie, ktoré bolo v cukrovare, bola to vôľa pracujúcich, aby bolo vymenené. Vzhľadom na to, že som pracoval v cukrovare, ma ľudia volali späť. Potom ma bývalý generálny riaditeľ koncernu Cukor – Cukrovinky pán Kováč inštaloval ako riaditeľa cukrováru Sládkovičovo. V podstate zažil som aj éru privatizácie. V roku 1992 sme spolu so štyrmi kolegami privatizovali cukrovar, ale to bola najväčšia chyba v mojom živote. Nedalo sa to regulovať tak, ako som si to predstavoval. Následne potom došlo k tomu, že dvaja kolegovia spolupracovali s regionálnym HZDS (Hnutie za demokratické Slovensko, pozn.) a boli sme postavení pred situáciu, kedy cukrovar musel splatiť všetky dlhy a pôžičky. Bol to určitý nátlak zo strany banky. Boli sme postavení pred situáciu, že to buď odovzdáme jednej firme, alebo budeme mať veľké problémy. Ten cukrovar sa odovzdal firme Bavex na základe toho, že banka sa rozhodla, že bude viesť cukrovar tento subjekt, takto to bolo aj zorganizované. No boli to ťažké časy. Financie neboli, bolo dosť zložité vyplácať ľudí a zabezpečiť im vôbec výplatu. Na základe toho som sa rozhodol, že z cukrováru odidem, pretože to sa tam už nedalo. Tak som sa rozhodol, že pôjdem do Viedne a tam skúsím šťastie u investorov, ktorí už v tom čase začali pôsobiť na Slovensku. A to do spoločnosti Agrana Viedeň, kde som

absolvoval pohovor. Na druhý deň ma z rozhodnutia predstavenstva inštalovali na generálneho riaditeľa rimavskosobotského cukrováru. Všetky cukrovary boli transformované z národných podnikov na tzv. štátne podniky a tak boli ponúknuté do privatizácie. Tie štátne podniky mali identické vedenia, trh bol strašne rozbitý, dovážali sa k nám veľké množstvá cukru. Aj z titulu toho sa potom Slovenský cukrovarnícky spolok snažil zabezpečiť – to bolo združenie cukrovárov – snažil zabezpečiť ochranu trhu pred nadmernými dovozmi, pretože tu sa predával cukor za dampingové ceny a my sme nevedeli vyplatiť pestovateľov, lebo z tých financií, ktoré sme dostávali z predaja cukru, sme nevedeli vyplatiť pestovateľom ceny repy. Tie boli stanovené Ministerstvom pôdohospodárstva na tisíc korún za tonu, čo bola pomerne veľmi slušná cena na tú dobu. Cukrovary sa dostávali do takého tlaku, čím ďalej, tým viac sa zadlžovali. Bolo to veľmi problematické obdobie a veľmi zložitá. Veľmi záviselo od toho, či pestovatelia sú schopní vydržať tú ekonomickú situáciu, podržať ten cukrovar, lebo následne tie peniaze chodili, ale nie v tých termínoch, v akých boli dohodnuté v rámci zmlúv. Z technologického hľadiska my sme ako štandardne Československo bola cukrovárská veľmoc, hlavne teda Česko, aj čo sa týka prípravy technologov na vysokej škole. Ale postupne sme začali zaostávať, aj keď sa dá povedať, že ZVU Hradec Králové bol jedným z veľkých výrobcov cukrovarníckych zariadení. Bol tu teda priemysel, aj ťažký priemysel, ktorý vyrábalo

Ilona Németh v spolupráci s Cukru production: *Interview s Dušanom Janičkom – riaditeľom pre vonkajšie vzťahy spoločnosti Slovenské cukrovary, s. r. o., Sered', AGRANA Group, 2017*
Interview: Ilona Németh, János Vasik. Jednokanálové farebné video so zvukom, 14:28 min., majetok autorky, foto: archív autorky

strojnotechnologické zariadenia pre cukrovársky priemysel, ale postupne sme začali strácať ten náskok, ten krok s technológiami. Začali nás predbiehať hlavne nemecké strojárne podniky, postupne sme strácali, dá sa povedať, voči západným štátom, aj keď ZVU Hradec Králové montoval kompletne cukrovary v Iráne a v týchto arabských krajinách. Ale tie detaily, automatizácia, tam sme strácali dych. Zahraničie sa o nás začalo zaujímať niekedy v roku 1995-96, kedy boli prvé kontakty. Aktívna bola spoločnosť Agrana – rakúska cukrovarnícka spoločnosť, ktorá pozvala v tom čase všetkých zástupcov alebo riaditeľov cukrovárov do Viedne. Pôvodná idea bola taká, že Agrana prevezme všetkých desať cukrovárov na Slovensku, ale z tohoto plánu potom nakoniec zišlo. Agrana mala celkom dobre rozpracované podmienky v rámci Dunajskej Stredy vzhľadom na to, že Dunajská Streda bol najväčší a najmodernejší cukrovar na Slovensku. Takže to bola fabrika, ktorá spracovávala najviac cukrovej repy. 4 tisíc ton. Mali sme veľa slabých stránok, hlavne čo sa týka ekológie. Povedzme cukrovar v Seredi ešte dodnes trpí ekologická situácia vzhľadom na to, že bol vykurovaný z tzv. nikelovej huty. Cukrovary mali problémy aj s čističkami odpadových vôd. Povedzme ako v Sládkovičove, v Trenčianskej Teplej aj v Šuranoch, a to už nehovorím v Pohronskom Ruskove. Ten keď začal cukrovársku kampaň, tak vždy vykapali ryby. Do Dunajskej Stredy vstúpil investor ako prvý. Agrana potom ho nasledovala, takže do cukrováru Dunajská Streda vstúpil investor Eastern

Sugar, čo bola britsko-francúzska spoločnosť. Vnímali sme to ako krok, ktorý povedie k tomu, že cukrovar Dunajská Streda bude vybudovaný. Pôvodne rokovala Agrana s Dunajskou Stredou a tesne pred podpisom k tomu podpisu nedošlo, takže potom následne Agrana vstúpila do Rimavskej Soboty, ktorú si vytypovala ako perspektívny cukrovar a čiastočne aj do cukrováru v Seredi. Nemecký Nordzucker vstúpil do cukrováru v Trnave, v Šuranoch a v Trenčianskej Teplej. Tieto cukrovary, dá sa povedať, prežili. Ostatné cukrovary ako Pohronský Ruskov, Trebišov, ktorý už partnera nemali, Nitra potom Šurany, tieto cukrovary postupne zanikli. Pokiaľ sme vstúpili do Európskej únie, tak sme museli rešpektovať tzv. trhový poriadok s cukrom, s cukrovou repou, kde Európska únia mala rozčlenenú výrobu cukru podľa tzv. výrobných kvót na každý štát. Slovensko vstupovalo s kvótou do Európskej únie okolo 220 tisíc ton. Európska únia sa rozhodla pri rokovaniach v rámci WTO (Svetová obchodná organizácia, pozn.), že zníži svoju výrobu z 19 miliónov ton na 14, že bude znižovať tieto pridelené kvóty jednotlivým štátom, ale pokiaľ sa tieto jednotlivé štáty rozhodnú, že nebudú tieto kvótové cukry vyrábať, dostanú kompenzáciu 730 euro za tonu cukru. Na toto zareagovala pozitívne spoločnosť Eastern Sugar, ktorá kvótu 70 133 ton, ktoré mal cukrovar v Dunajskej Strede, vrátila Európskej únii, tým pádom inkasovala 730 eur za tonu. Treba povedať že Eastern Sugar je spoločnosť, ktorá je skôr obchodná ako výrobná. Výrobná spoločnosť je napríklad Agrana alebo nemecký Nordzucker, ktorý vlastní cukrovary. Eastern Sugar bol skôr zameraný na predaj cukru. Mal cukrovary ako výrobné jednotky, ale skôr tá filozofia Eastern Sugaru bola predaj. Bola to jednorazová kompenzácia. V podstate podmienkou Európskej únie bolo to, aby v rámci tej vrátenej kvóty ten cukrovar sa už nikdy nespustil. Znamená to, aby bol zlikvidovaný tak, aby ho už nikto nikdy neobnovil a podmienkou, ktorú si postavila Európska únia bolo to, že cukrovar musí byť zrovnaný so zemou. Treba povedať, že naše štátne orgány vôbec neboli pripravené na vstup do Európskej únie, ani na celkovú situáciu. To, čo sme diskutovali s rakúskymi kolegami, viem, že Rakúšania sa päť rokov pred tým, ako vstúpili do Európskej únie, veľmi intenzívne pripravovali. Ja sa pamätám, že na začiatku tej privatizácie tých štátnych podnikov bola možnosť, že by si pestovatelia odkúpili tridsať percent, alebo vstúpili s tridsiatimi percentami do tých výrobných podnikov. Tí pestovatelia by mali určitú kontrolu nad výrobou, mohli by si dokupovať akcie, takže bol

The first investor entered the Dunajská Streda sugar factory. Agrana was the second.

Therefore, the Slovak Sugar Association tried to protect the market from excessive imports.

to podobný model aký funguje povedzme v Nemecku, kde pestovatelia vlastnia akcie cukrovaru. Takže toto bola veľmi dobrá myšlienka, ale nakoniec sa nerealizovala. Nakoniec to potom niekto zmietol zo stola a povedal, že takto to nebude. Nezberali sme skúsenosti na Západe, nemysleli sme na budúcnosť. Mysleli sme na prítomnosť a na to, že hurá, teraz nastane nové obdobie. Investori samozrejme videli v tej pozícii nákupu cukrovarov určitým spôsobom aj prístup na trh. Tým pádom, že sa títo investori sem dostali, vyrába sa na Slovensku cukor, ktorý sa predáva, ale už je to koncernový cukor. Ja sa pamätám, že v čase, keď som bol riaditeľom štátneho podniku Cukrovar, tak sme mali na smene okolo stopäťdesiat ľudí. Počas kampane, keď fungovala, lebo cukrovar v Sládkovičove mal aj konzerváreň aj cukrovar, tak ten stav bol okolo sedemsto ľudí. Teraz je to tak, že okolo tých do štyristo ľudí môže pracovať v týchto dvoch cukrovaroch. Teraz, po 1. októbri, keď bol trh liberalizovaný, absolútne otvorený dovozom aj vývozom, to znamená, že každý cukrovar môže vyrobiť toľko cukru, koľko chce, nie je limitovaný.

Je to určitým spôsobom výzva pre ten cukrovar. Na druhej strane sa dá očakávať veľký výkyv vzhľadom na to, že tie cukrovarnícke veľmoci západoeurópske sa pripravovali na zvýšenú výrobu cukru. Zánik cukrovarov nie je otázka len Slovenska, lebo takisto zanikli cukrovary aj v Rakúsku. Tam bolo sedem cukrovarov, zostali dva. A zavrel sa aj cukrovar v Hohenau, ktorý mal spracovateľskú kapacitu 10 tisíc ton. Jednoducho ten tlak na tú efektivitu a na znižovanie výrobných nákladov je obrovský. Ten cukrovarnícky priemysel, treba si uvedomiť, že tu sú stroje a zariadenia, ktoré fungujú možno sto až stodesať dní, potom stoja. Tie zariadenia sú špecifické, nikde inde sa nedajú použiť. Treba povedať, že pokiaľ niektorý cukrovar nie je súčasťou nejakého koncernu, kde sa vie nazhromaždiť dostatok prostriedkov na investície, na rozvoj, tak neprežije.

Na obidvoch stranách: Ilona Németh v spolupráci s Cukru
 production: *Rozhovor s Dušanom Janičkom – riaditeľom pre vonkajšie vzťahy spoločnosti Slovenské cukrovary, s. r. o., Sered', AGRANA Group, 2017.* Rozhovor: Ilona Németh, János Vasik.
 Jednokanálové farebné video so zvukom, 14:28 min., majetok autorky,
 foto: archív autorky

Ilona Németh v spolupráci s Cukru production:

Rozhovor s Christianom Laurom

Christian Laur – bývalý člen predstavenstva spoločnosti Eastern Sugar v rokoch 1993 – 2000, 2018

Celý život som pracoval v cukrovarníctve. Najprv vo Francúzsku a potom, začiatkom roku 1981 som čírou náhodou začal pracovať pre britskú spoločnosť Tate & Lyle. Tate & Lyle bola veľká spoločnosť vyrábajúca cukor, škrob a deriváty škrobu. Tate & Lyle chceli v tom období rozšíriť svoje podnikanie v kontinentálnej Európe. A to bola moja úloha. Zaujímavosťou je, že o niekoľko mesiacov neskôr – ako iste všetci dobre viete – padol Berlínsky múr. O dva týždne neskôr mi zatelefonoval náš riaditeľ – on bol v Londýne a ja som pracoval v Paríži – a spýtal sa ma: „Christian, len tak mimochodom, čo viete o cukrovarníctve v strednej Európe?“ A ja som odpovedal: „Nič“. „Dobre, to je skvelé! Takže tam pôjdete a zistíte, čo by sa tam dalo urobiť pre našu spoločnosť.“ V januári 1990, krátko po páde Berlínskeho múru, sme začali v Poľsku. Bolo to pre nás veľmi zaujímavé, pretože sme samozrejme nemali ani tušenie, aký tam bol život predtým a aký je tam život po tej obrovskej zmene. Nebolo jednoduché podnikat, ale podnikali sme. Hoci nie v takom rozsahu, v akom sme chceli. Potom sme navštívili Maďarsko. V Maďarsku sme opäť cestovali po krajine, pozreli sme si niekoľko cukrovarov a už vtedy sme neboli jedinou spoločnosťou, ktorá mala záujem o kúpu aktív v nových slobodných krajinách strednej Európy. Potom, v júni 1990, sme prišli do Československa – vtedy to bolo ešte Československo. Viedli sme rokovania a rozhodli sa navštíviť niekoľko cukrovarov. Najviac ma zaujal práve cukrovar v Dunajskej Strede. Opäť zdôrazňujem, že sme neboli jedinou spoločnosťou, ktorá tak konala. Niektoré ďalšie spoločnosti, renomované spoločnosti ako Agrana, najväčšia obchodná spoločnosť vo Francúzsku, už cestovali po Európe, samozrejme vrátane Nemcov. Pre Dunajskú Stredú to platilo obzvlášť, lebo Rakúšania boli, dá sa povedať, agresívni, ak to tak môžem povedať. Veľmi chceli získať tento cukrovar. Nakoniec sa im to takmer aj podarilo, ale z nejakého neznámeho dôvodu sa v poslednej chvíli stiahli. Prečo? To som sa nikdy nedozvedel. Ale faktom je, že sa stiahli. A náš generálny riaditeľ bol zúfalý, znova ma kontaktoval a pokračovali sme v rokovaniach. Nakoniec sme podpísali zmluvu a cukrovar privatizovali. Bolo to v júni 1993. Bolo to fascinujúce obdobie a ja som naozaj rád, že som tam v tom čase bol, pretože taká vec sa samozrejme stáva len raz za život a už sa nezopakuje. Cieľom však nebol len nákup aktív, bolo to zložitejšie. Navrhli sme, že kúpime akcie cukrovaru za cenu, ktorá bola – povedal by som – dobrou cenou. Nebola to síce veľmi dobrá cena, ale dobrá cena vzhľadom na to, že tam bolo treba vyriešiť množstvo problémov. Dohodli sme sa na realizácii investičného plánu. Bolo to múdre rozhodnutie, pretože dávať peniaze štátu by v podstate nebolo také dobré riešenie. Dobrým riešením bolo poskytnúť spoločnosti

finančnú injekciu, revitalizovať a modernizovať ju a začať pracovať. Pestovatelia boli v špecifickej situácii, pretože pred revolúciou existovali len obrovské družstvá a neboli zvyknutí uvažovať ako podnikatelia. Napokon sme im museli požičať peniaze, aby mohli pestovať cukrovú repu. Dohodli sme sa s bankou na pred-financovaní pestovateľov, ktoré sa aj realizovalo a potom sme začali naplňať celý hospodársky cyklus. Boli sme si absolútne vedomí toho, že sme cudzinci, ktorí prišli do krajiny, v ktorej ľudia neboli vôbec zvyknutí na takýto typ operácií. Museli sme byť preto opatrní a – povedal by som zdvorilí – ale aj napriek tomu sme museli povedať, že „niektoré veci, ktoré robíte, sú dobré, ale niektoré iné nie sú dobré“. Museli sme napríklad zredukovať počet zamestnancov, keďže v cukrovare pracovalo priveľa ľudí. A samozrejme, všetko bolo tak trochu zložité: mali sme problém s jazykom, museli sme vysvetľovať, museli sme zostaviť manažérsky tím zložený zo Slovákov a cudzincov, výrazne zmiešaný tím. Medzitým sa aj spoločnosť trochu zmenila. Nazývala sa Eastern Sugar a bol to spoločný podnik (joint venture) francúzskej spoločnosti Generale Sucriere špecializujúcej sa na repný cukor a spoločnosti Tate & Lyle špecializujúcej sa hlavne na trstinový cukor a výrobu škrobu. Roky plynuli a my sme pracovali. Výsledky sa zlepšovali, aj situácia na Slovensku sa stabilizovala my sme vybudovali spoločnosť pôsobiacu v štyroch krajinách Strednej Európy. Myslím, že Eastern Sugar v čase svojho vrcholu vyrábala približne 350 000 ton cukru v Strednej Európe. To všetko sa stalo pred rokom 2000. V roku 2000 som odišiel do dôchodku a bol som hrdý na dosiahnuté výsledky. Spoločnosť Tate & Lyle sa po roku 1989 veľmi pohotovo rozhodla preskúmať možnosti v Strednej Európe. Tate & Lyle bola cukrovarnícka spoločnosť, ktorá sa však zameriavala najmä na trstinový cukor. V tom čase sa riaditeľ Generale Sucriere stretol s riaditeľom Tate & Lyle. Riaditeľ Generale Sucriere sa vyjadril, že by chcel, aby sa jeho spoločnosť spojila s nami, pretože si vysoko vážil prácu spoločnosti Tate & Lyle v oblasti prieskumu možností v strednej Európe. V podstate sa zdalo úplne prirodzené, že vznikol spoločný podnik v pomere 50 na 50. Myslím, že vznikol približne v roku 1992 alebo začiatkom roka 1993. Zmluvu v podstate uzatvoril Eastern Sugar. Prečo Eastern Sugar? Aj to bola v podstate iba náhoda. Ako nazvať túto spoločnosť? Americký cukrovar, ktorý som spomínal, sa nazýva Western Sugar. A zrazu niekto povedal: „Keď už máme Western Sugar, prečo by sme nemohli mať aj Eastern Sugar?“ „To je skvelý nápad!“ A rozhodlo sa, že názov spoločnosti bude Eastern Sugar. To čo viem o situácii po roku 2000 je samozrejme len sprostredkované, pretože v tom čase som už nepracoval v cukrovarníctve. V tom čase prežívalo cukrovarníctvo v Európe svoju – dá sa povedať – zlatú éru. Uplatňoval sa kvóťový systém, ktorý znamenal, že každá spoločnosť mala povolené vyrobiť určité množstvo cukru, ktoré sa predávalo za garantovanú cenu. Za cenu garantovanú nie Európskou úniou ale Európskym spoločenstvom. To poskytl spoločnostiam, ktoré sa chceli rozvíjať, určitý pevný základ, na ktorom mohli rozvíjať výrobu a nakoniec nadbytočný cukor predať na svetovom trhu za neregulované svetové ceny, pričom hlavný zisk pochádzal z kvót, ktoré boli poskytnuté jednotlivým spoločnostiam. Samozrejme nie každý bol s týmto systémom spokojný. Najmä India a Brazília celé roky protestovali, že Európania sú bohatí a vyrábajú príliš veľa cukru a to im bráni vyrábať vlastný cukor na vývoz. Trvalo to dlhé roky, až napokon Európske spoločenstvo spor prehralo. To znamenalo, že sa musela výrazne znížiť výroba cukru. Výroba cukru v Európe v tom období dosahovala približne 19 miliónov ton cukru a musela sa znížiť na 14 miliónov ton. To znamenalo, že v celej Európe bolo potrebné pripraviť plány

Ilona Németh v spolupráci s Cukru production: Rozhovor s Christianom Laurom – bývalým členom predstavenstva spoločnosti Eastern Sugar v rokoch 1993 – 2000, 2018. Rozhovor: Ilona Németh. Jednokanálové farebné video so zvukom, 16:20 min., majetok autorky, foto: archív autorky

na zníženie produkcie. V tom čase bolo Slovensko viac-menej sebestačné, dokonca isté množstvo cukru aj vyvážalo. Ako riešenie tohto problému Európske spoločenstvo cukrovarníckym spoločnostiam navrhlo, že odkúpili časť ich kvóty a zaplatí im odškodnenie s podmienkou, že v prípade prijatia tejto ponuky musia daný cukrovar zrovnáť so zemou, aby sa zabránilo jeho budúcemu uvedeniu do prevádzky. Keďže sa rozprávame o Eastern Sugar, chcem len pripomenúť, že to bol spoločný podnik dvoch spoločností – Tate & Lyle a Generale Sucriere. Ale ich príbeh sa začal vyvíjať inak. Generale Sucriere v tom čase kúpil nemecký Südzucker. V Tate & Lyle nastúpil nový manažment. Stratégiou predchádzajúceho riaditeľa bolo rozvíjať aktivity Tate & Lyle v celej Európe. Boli zastúpení v USA aj v Austrálii a chceli vybudovať spoločnosť celosvetového významu v cukrovarníckom a škrobárenskom odvetví. Ale v skutočnosti sa ukázalo, že škrob sa stal oveľa zaujímavejším ako cukor. To znamená, že budúcnosť škrobu vyzerala oveľa sľubnejšie ako budúcnosť cukru. Nové vedenie Tate & Lyle sa preto rozhodlo urobiť rýzný krok a postupne upustiť od výroby cukru a prejsť výhradne na činnosti súvisiace so škrobom. To znamená, že keď Európske spoločenstvo navrhlo odkúpiť časť kvóty, návrh sa dostal na stôl spoločného podniku. A vzhľadom k tomu, že partneri mali rozdielne záujmy a že cukrovarnícky partner nechcel odkúpiť časť Tate & Lyle, dohoda nebola možná a rozhodli sa, že prij-

mú návrh Bruselu. Takže to je dôvod, prečo sa rozhodli zatvoriť cukrovar v Dunajskej Strede. Zrejme chápete, že to bolo rozhodnutie vychádzajúce zo štruktúry a stratégie akcionárov Eastern Sugar. Nebolo to skutočné ekonomické rozhodnutie, pretože ak sa pozriete na mapu cukrovarov na Slovensku, Dunajská Streda určite nebola prvým cukrovarom, ktorý by sa bol mal zatvoriť. Bol najväčší, pomerne sľubný, možno to nebola najlepšia lokalita na pestovanie cukrovej repy, ale Dunajská Streda sa rozširovala, modernizovala a dokázala vyrábať čoraz viac cukru, čo znamená, že určite nebola najvhodnejším kandidátom na zatvorenie. Avšak vzhľadom na okolnosti sa prijal rozhodnutie a Dunajská Streda bola zatvorená a zrovnaná so zemou. Ak by ste dnes navštívili toto mesto, sotva by ste našli stopy niekdajšieho cukrovaru – hádam okrem jedinej budovy, administratívnej budovy, ktorá stále stojí na pôvodnom mieste. Ale v konečnom dôsledku spoločnosť, ktorú mi bolo ctou viesť, dnes už neexistuje. Boli sme v podstate výrobný závod. Samozrejme sme s cukrom aj obchodovali ako všetky cukrovary, ale nemohli sme sa považovať za obchodnú spoločnosť. Základnou zásadou bolo to, že sa musela znížiť výroba cukru v celej Európe. A to znamenalo, že sa musela znížiť

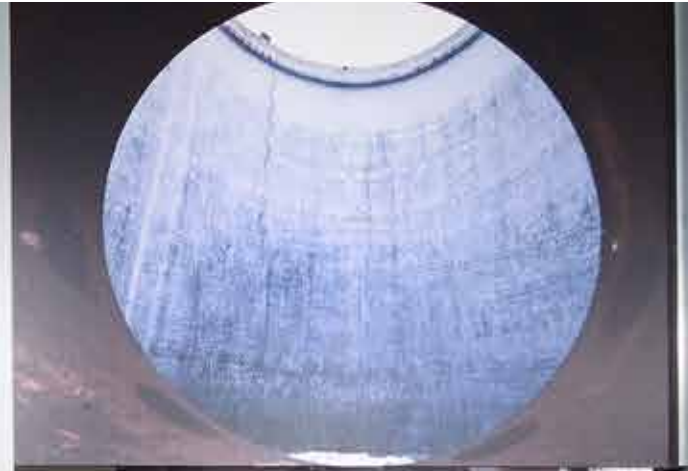
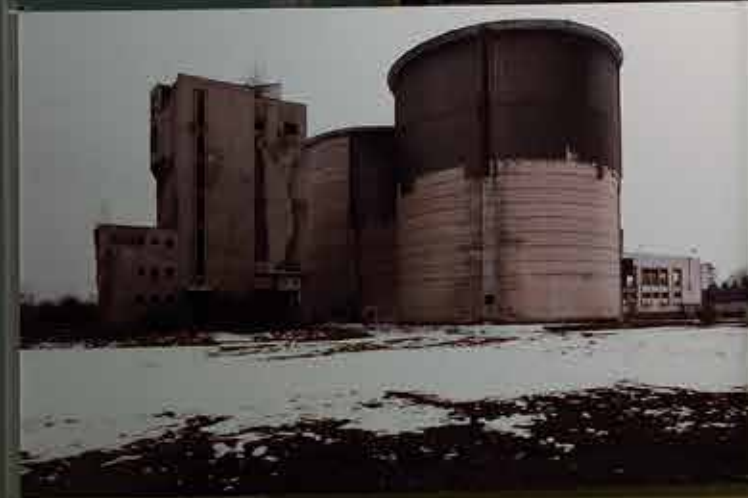
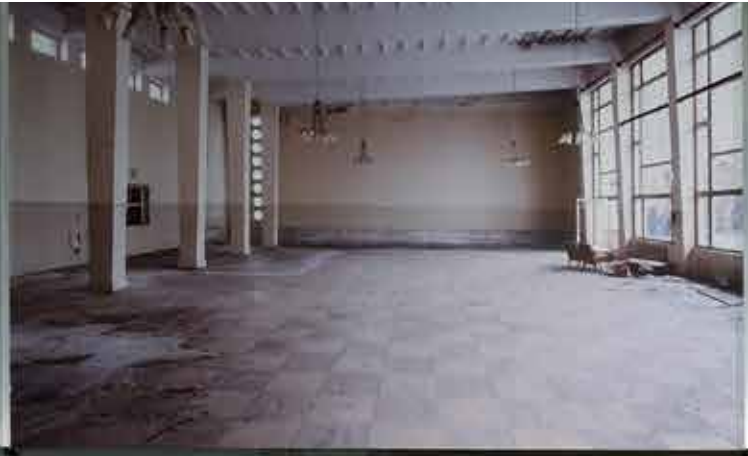

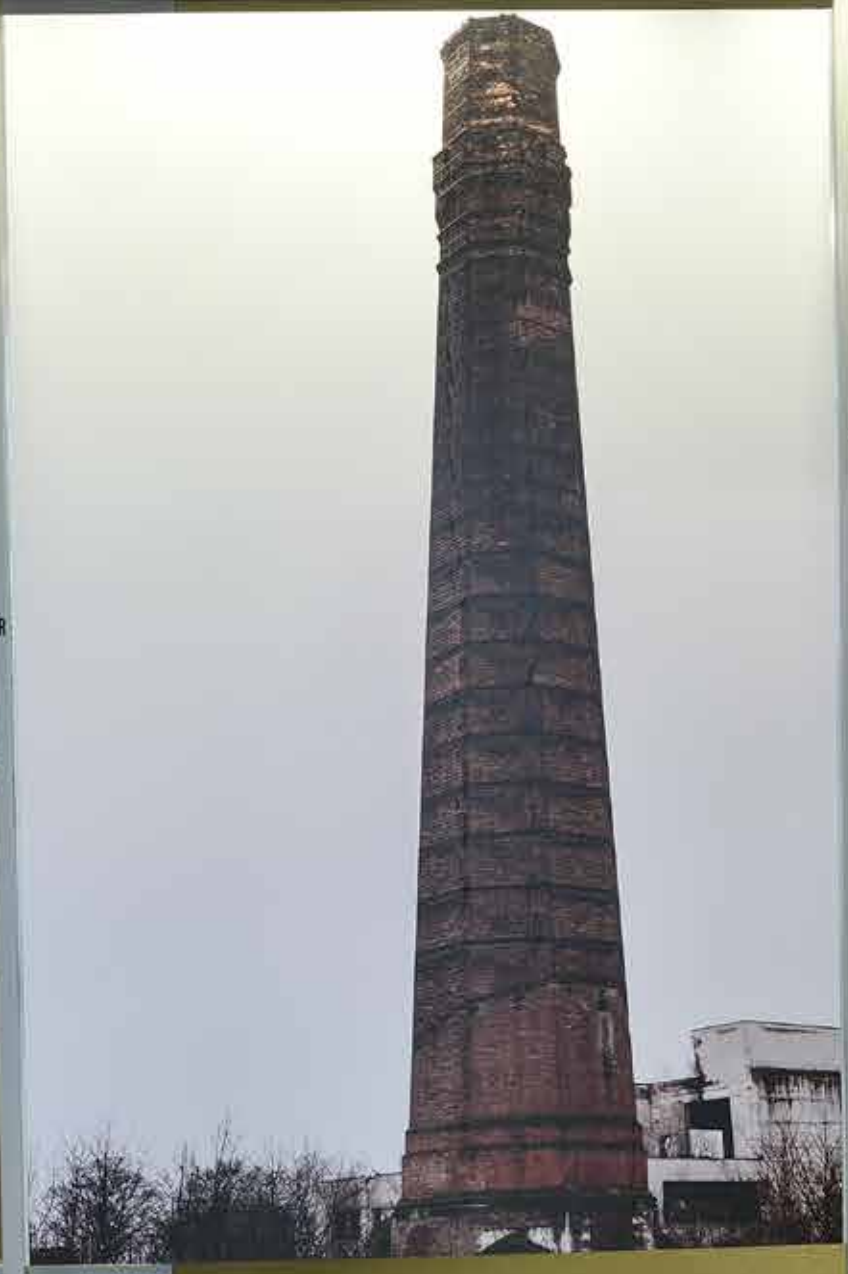
výroba cukru aj na Slovensku. Poloha Dunajskej Stredy nebola ideálna. Lepšiu mala Sereď – ale Sereď nie je ďaleko od Dunajskej Stredy – a Trenčianska Teplá. Tieto dva cukrovary sú malé a v budúcnosti sa s nimi pravdepodobne niečo stane. Buď sa bude musieť výrazne investovať do ich rozvoja, alebo sa budú musieť zatvoriť. Dnes sú vo viacerých krajinách akcionármi cukrovarov pestovatelia, ktorí by sa museli dohodnúť na nejakej forme prerozdelenia majetku. Ale to sa nestalo. Je to príbeh o ľuďoch. Technika je jedna vec, ekonomika je jedna vec, ale ľudské reakcie sú druhá vec. A keďže títo ľudia investovali do vlastných spoločností – aj keď to nebolo to, čo mali urobiť – rozhodli sa ponechať si menšie továrne a tej najväčšej sa vzdali. Iným riešením by mohlo byť napríklad to, že zatvoríme Trenčiansku Teplú a Sereď, čo by samozrejme pre Slovensko nebolo o nič lepšie a budeme investovať do Dunajskej Stredy. Ale to by nebolo zas dobré riešenie pre ľudí z tých dvoch cukrovarov, chápete? Neexistuje ideálne riešenie. Spomínal som systém kvót. Kvóty boli neskôr znížené a nakoniec úplne zrušené, takže dnes nie je výroba cukru v Európe vôbec regulovaná. Pritom nesmieme zabúdať ani na to, že svetová populácia sa dramaticky zvyšuje a myslím, že opäť narastá napätie medzi výrobou a spotrebou. To však nie je žiadna novinka. To znamená, že teraz, po zatvorení cukrovarov, ľudia opäť rozmýšľajú: „Ako by sme mohli zvýšiť výrobu cukru?“, čo sa môže zdať hlúpe, ale v skutočnosti nie je. Opakujem, je to vec kolobehu. Najdôležitejšia je určite sebestačnosť, keďže cukor je ťažká komodita a jeho prepravné náklady sú preto vysoké. Musíme sa spoliehať predovšetkým na vlastnú, lokálnu spotrebu. Myslím, že kvôli zatvoreniu cukrovaru v Dunajskej Strede sa v tom čase Slovensko stalo dovozcom cukru. Z cukrovarníckeho hľadiska si myslím, že to bolo v tom čase správne roz-

hodnutie. V týchto krajinách bola vybudovaná infraštruktúra a my sme ju vďaka svojim poznatkom dokázali zmodernizovať a rozvíjať. A jednou z dôležitých skutočností je aj to, že ľudia boli kvalitne zaškolení – stali sa z nich dobrí technici, dobrí pracovníci – pričom samozrejme problém zodpovednosti a rokovania o ekonomických otázkach boli zložitejšie. Takže si myslím, že to nebola chyba. Bol to dobrý nápad. Tieto krajiny vstúpili do Európskeho spoločenstva a v súčasnosti sú členmi Európskej únie. Bola to skvelá príležitosť. História sa však vyvinula iným smerom, keďže Európska únia prehrala spor so Svetovou obchodnou organizáciou a stratégie spoločnosti sa zmenili. To je dnes už minulosť. Každý deň počujeme o spoločnostiach, ktoré ukončili svoju činnosť a o iných, ktoré vznikli. Taký je život. Ale opäť zdôrazňujem: z môjho pohľadu to nebola chyba. Vôbec nie.

Ilona Németh v spolupráci s Cukru production: *Rozhovor s Christianom Laurom – bývalým členom predstavenstva spoločnosti Eastern Sugar v rokoch 1993 – 2000, 2018.*

Rozhovor: Ilona Németh. Jednokanálové farebné video so zvukom, 16:20 min., majetok autorky, foto: archív autorky

Ilona Németh v spolupráci s Oljou Triaškou Stefanovič, Cukru production a Mariánom Ravaszom: **Archív**

2017 – 2018, videá, fotoarchív, text, variabilné rozmery,
majetok autorky

Archív predstavuje syntézu dlhodobého výskumu Ilony Németh zameraného na dejiny a postupné vytrácanie sa slovenského cukrovarníctva. Od 9. septembra 2017 do 14. marca 2018 umelkyňa so svojimi spolupracovníkmi dôsledne zmapovala a zarchivovala jednotlivé „miesta činu“ a ich individuálne naratívy. Táto viacdielna inštalácia mapuje pozostatky architektúry, od ikonických záberov továrenských veží cez pusté polia a ošarpané konštrukcie až po buržoázne príbytky odzrkadľujúce niekdajšiu podnikateľskú kultúru. Zraťuva účty kľúčových hráčov, načrtajúc ich rolu počas ostatnej transformácie, ktorá otriasla základmi výroby a obchodu s cukrom.

ILONA NÉMETH (*1963, Dunajská Streda, Slovenská republika) je slovenská výtvarníčka, organizátorka a kurátorka. Vystavovala v mnohých uznávaných galériách, doma i v zahraničí, vrátane Karlín Studios, Praha (individuálne, 2017); Galérie Miloša Alexandra Bazovského, Trenčín (individuálne, 2017); Zachęta – National Gallery of Art, Varšava (2016); Mestna galerija, Ljubljana (2015); Kunsthalle, Bratislava (2016, 2014); Tranzit Gallery, Bratislava (individuálne, 2014); Museum of Contemporary Art, Bukurešť (2013); Východoslovenskej galérie, Košice (individuálne, 2012); Domu Umění, Brno (individuálne, 2012); Ernst Museum, Budapešť (individuálne, 2011); MUMOK, Viedeň (2009); Prague Biennale (2005, 2007, 2011); ako aj v Pavilóne Českej a Slovenskej republiky na Bienále umenia v Benátkach (spoločne s Jiřím Surůvkom, 2001), a v mnohých ďalších. Bola spolu-kurátorkou série výstav *Universal Hospitality* v rámci City Festival of Wiener Festwochen (2016); MeetFactory a FUTURA, Praha (2017); a projektu *The Private Nationalism*, prezentovanom v Budapešti, Bratislave, Krakove, Drážďanoch, Pecsci, Košiciach a Prahe (2015). Pôsobí ako profesorka na Vysokej škole výtvarných umení v Bratislave, kde vedie ateliér IN a medzinárodný vzdelávací program Open Studio na Katedre intermédií. Jej diela sú zastúpené vo viacerých zbierkach, vrátane Ludwig Museum, Budapešť; National Centre for Contemporary Art, Moskva; Zbierka Linea, Bratislava; Zbierky Prvej slovenskej investičnej skupiny (PSIS), Bratislava; Galérie mesta Bratislavy; Slovenskej národnej galérie, Bratislava a mnohých ďalších.

OLJA TRIAŠKA STEFANOVIĆ (*1978, Nový Sad, Srbsko) sa narodila v Juhoslávii, ale v roku 1997 sa kvôli politickej situácii a rozpadu krajiny presťahovala do Bratislavy. V roku 2007 ukončila magisterské štúdium na Vysokej škole výtvarných umení (VŠVU) v Bratislave na Katedre fotografie a nových médií a v roku 2017 doktorandské štúdium na Katedre intermédií a multimédií VŠVU. V roku 2010 sa stala finalistkou Ceny 333 Národnej galérie v Prahe a v roku 2015 sa stala Slovenskou fotografkou roka. V roku 2017 získala v súťaži Slovak Press Photo za projekt *Nová Bratislava* mimoriadny grant Mesta Bratislavy a Cenu primátora Bratislavy. Svoje diela vystavovala na viacerých kolektívnych aj individuálnych výstavách na Slovensku aj v zahraničí. Jej diela sú súčasťou zbierky Nitrianskej galérie. V súčasnosti pôsobí na Vysokej škole výtvarných umení v Bratislave. Žije a pracuje v Bratislave.

CUKRU PRODUCTION je kreatívne štúdio špecializujúce sa na tvorbu videí. Spolupracuje s množstvom lokálnych aj nadnárodných spoločností. Okrem práce pre komerčných klientov má pestré skúsenosti s projektami pre neziskový sektor. Cukru production v roku 2012 založila Martina Slováková, ktorá v roku 2013 ukončila magisterské štúdium intermédií na Vysokej škole výtvarných umení v Bratislave v ateliéri Anny Daučíkovej.

Ilona Németh v spolupráci s Oljou Triaškou Stefanović (foto):
Archív, 2017 – 2018, majetok autorky

RS Rimaszombat / Rimavská Sobota, 1965 – 2005

SD Diószeg / Sládkovičovo, 1867 – 1999

SR Szered / Sereď, 1907 – súčasnosť / now

DS Dunajská Streda / Dunaszerdahely, 1969 – 2007

TT Nagyszombat / Trnava, 1868 – 2004

TV Töketerebes / Trebišov, 1912 – 1997

PR Oroszka / Pohronský Ruskov, 1894 – 1992

ŠU Nagysurány / Šurany, 1852 – 2000

Na Slovensku v roku 1989 fungovalo desať cukrovarov – Dunajská Streda, Nitra, Pohronský Ruskov, Rimavská Sobota, Sered', Sládkovičovo, Šurany, Trebišov, Trenčianska Teplá a Trnava. Všetky patrili pod Generálne riaditeľstvo podniku Cukor – Cukrovinky so sídlom v Bratislave.

Začiatkom deväťdesiatych rokov sa všetky cukrovary transformovali z národných podnikov na štátne podniky a boli ponúknuté do privatizácie.
(*D. J., video, 2017)

*D. J. – Dušan Janíček

**Ch. L. – Christian Laur

RS Rimaszombat / Rimavská Sobota, 1965 – 2005

Nezbierali sme skúsenosti na “Západe”. Nemysleli sme na budúcnosť. Mysleli sme len na prítomnosť a na to, že konečne prichádza nová éra. Investori však, samozrejme, v odkúpení cukrovarov videli najmä prístup na trh.

(*D. J., video, 2017)

SD Diószeg / Sládkovičovo, 1867 – 1999

Cukrovar v Sládkovičove založili rodiny Kuffnerovcov a Guttmannovcov. Okrem modernizácie a rozširovania cukrovaru postavili elektráreň, konzerváreň, železnice, mosty, kancelárske budovy, obytné domy, vily, kaštieľ so zbierkou umeleckých diel, rodinné mauzóleum, kasíno a ďalšie objekty. Architektonické riešenia ich stavieb boli na špičkovej európskej úrovni. Rodina Kuffnerovcov roku 1938 emigrovala pred fašizmom do USA.

SR Szered / Sered', 1907 – súčasnosť

Cukrovar v Dunajskej Strede bol najväčším a najmodernejším cukrovarom na Slovensku. Spracúval najviac cukrovej repy – 4 tisíc ton. (*D. J., video, 2017)

Eastern Sugar vybudoval spoločnosť pôsobiacu v štyroch krajinách – v Maďarsku, v Českej republike, na Slovensku a v Poľsku – ktorá v čase svojho vrcholu vyrábala 350 tisíc ton cukru v strednej Európe. (**Ch. L., video, 2018)

Európska únia sa v súlade s rokovaniami so Svetovou obchodnou organizáciou (WTO) rozhodla znížiť výrobu cukru z 19 miliónov na 14 miliónov ton a znížiť kvóty pridelené jednotlivým členským štátom. Ak sa niektorý členský štát rozhodol nevyrobiť kvótový cukor, mal možnosť získať kompenzáciu vo výške 730 Eur na tonu cukru. Spoločnosť Eastern Sugar túto možnosť využila, kvótu cukrovaru v Dunajskej Strede vo výške 70 133 ton vrátila Európskej únii a získala jednorazovú kompenzáciu za nevyrobené množstvo cukru.

Podmienkou Európskej únie bolo zabezpečiť, aby sa cukrovar, ktorý kvótu vrátil, už nikdy nemohol uviesť do prevádzky. To znamená, že musel byť zlikvidovaný takým spôsobom, aby ho už nikdy nikto nemohol uviesť do prevádzky. Musel byť zrovnaný so zemou vrátane likvidácie podzemných sietí do hĺbky 2,5 metra.

Najmä India a Brazília celé roky protestovali, že Európania sú bohatí a vyrábajú príliš veľa cukru a to im bráni vyrábať vlastný cukor na vývoz. Trvalo to dlhé roky, až napokon Európske spoločenstvo spor prehralo a to znamenalo, že sa musela výrazne znížiť výroba cukru. Výroba cukru v Európe v tom období dosahovala približne 19 milión ton cukru a musela sa znížiť na 14 milión ton. (**Ch. L., video, 2018)

II Nagyszombat / Trnava, 1868 – 2004

Bez vstupu zahraničného partnera by cukrovary boli nútené svoju činnosť ukončiť.

Treba si uvedomiť, že Slovensko sa skôr či neskôr stane členským štátom Európskej únie a že najprísnejšie predpisy v Únii sa týkajú práve cukru. Spočívajú v presne stanovených kvótach pre každý členský štát. Ak si chceme vytvoriť dobrú východiskovú pozíciu pre stanovenie výrobných kvót, musíme minimálne päť rokov dosahovať stabilnú úroveň výroby, od ktorej sa bude kvóta odvodzovať. Takýto stav nie je konkurenčne únosný, preto je nutné podniknúť kroky ku koncentrácii cukrovarníckeho priemyslu tak, aby celá produkcia spadala pod dve, maximálne tri spoločnosti.
(Trend, 1998/50)

TV Töketerebes / Trebišov, 1912 – 1997

Napriek vynikajúcim podmienkam pestovania cukrovej repy a dostatku pracovnej sily sa na východnom Slovensku v oblasti cukrovarníctva neobjavil žiaden investor. Dodnes chýba kvalitná dopravná infraštruktúra.

Tento cukrovar bol zatvorený ako jeden z prvých na Slovensku. Architektonicky významné budovy sú v súčasnosti v dezolátnom stave. Po obhliadke areálu 19. januára 2018 pamiatkari konštatovali, že okrem komína z roku 1896 (akých na Slovensku môže byť v nepoškodenom stave maximálne päť) sa už nedá nič zachrániť.

Predkladám podnet Pamiatkovému úradu pre zaradenie tohto komína medzi industriálne pamiatky.

Mali sme veľa slabých stránok, hlavne čo sa týka ekológie. Povedzme cukrovar v Seredi dodnes trápí ekologická situácia vzhľadom na to, že bol vykurovaný z tzv. niklovej huty. Cukrovary mali problémy aj s čistiarnami odpadových vôd, povedzme ako v Sládkovičove, Trenčianskej Teplej, v Šuranoch, a to už nehovorím v Pohronskom Ruskove. Ten keď začal cukrovarskú kampaň, tak vždy vykapali ryby.

(*D. J., video, 2017)

Dňa 1. októbra 2017 boli kvóty na výrobu cukru zrušené.

V roku 2018 na Slovensku fungujú dva cukrovary: rakúska spoločnosť AGRANA Zucker GmbH vlastní Slovenské cukrovary s. r. o., Sered' a nemecká spoločnosť Nordzucker Group Považský cukor a. s., Trenčianska Teplá.

Ilona Németh: Mame som zakázala pozerat' maďarskú televíziu*

Rozhovor Evy Andrejčákovej s Ilonou Németh

Keď Ilona Németh otvárala svoju doteraz najrozsiahlejšiu výstavu, dotkla sa širokej témy, ktorá vyvolala mnoho reakcií. V projekte *Eastern Sugar* v Kunsthalle Bratislava sa zamerala na osud našich cukrovarov, inšpirovaná jedným z nich, čo kedysi stál v jej rodnom meste na juhu Slovenska. Opäť tak zasiahla do verejného priestoru, vystavenému zásahom moci. Intuícia jej hovorí, že za chodom ekonomiky a zánikom cukrovarov na Slovensku stojí aj nenávisť k inakosti, ktorú politici dokážu vždy zneužiť pre osobné výhody.

V bratislavskej kunsthalle rozbaľujete príbeh cukrovarov na Slovensku so všetkým, čo súvisí s ich fungovaním a zánikom. Ako to vnímajú ľudia z brandže?

Rôzne. Niektorí rozmýšľajú o tom, či je to umenie, mnohí to riešili ešte predtým, než bola výstava hotová. Niektorí kunsthistorici sa pýtajú, či je výstava dostatočným prepisom témy do umeleckého jazyka. Aj moja mama sa ma každý deň vypytovala, čo má cukrovar spoločného s umením. Sú aj ľudia, ktorí sa na výstavu pozerajú z rodového hľadiska, že som žena, ktorá dostala taký veľký priestor pre samostatnú výstavu. A hovorí sa aj o tom, či by autor mal k svojej samostatnej výstave prizývať ďalších umelcov a dávať im možnosť vystavovať.

A čo vy na to?

Myslím si, že keď sa iní umelci zaoberajú niektorými čiastkovými témami programovo a hlbšie ako ja, je dôležité ich prizvať. Sú v nich jednoducho lepší a celkovo rozširujú záber výstavy. Môžem tému z ich hľadiska ako autorka komentovať aj ja, ale nikdy to nebude autentické.

Podľa čoho ste si ich vybrali?

Nemecký umelec Harun Farocki, ktorý už nežije, sa celý život vo svojej tvorbe venoval téme práce v rôznych projektoch, súčasťou výstavy je aj jeho veľmi známa videoinštalácia, mimochodom prvý raz predstavená na Slovensku. Holandskí autori zase môžu vnieť do výstavy pohľad umelcov pochádzajúcich z krajiny, ktorá mala svoje kolónie a obchoduje s Afrikou. A anglický umelec Jeremy Deller má k téme čo povedať ako autor, čo sa roky zaoberá vo svojom umení históriou priemyselnej revolúcie a jej vplyvom na osud robotníkov, vykorisťovaním zamestnancov v rôznych historických a ekonomických súvislostiach až dodnes. Je to pre mňa úplne logické

a nebojím sa toho, že by sa moje autorstvo stratilo. Bežných návštevníkov zrejme zaujíma najmä téma.

Nie sú z nej príliš frustrovaní?

Keď sa chodím pozerat', ako výstava funguje, vždy stretnem niekoho, kto sa o nej chce rozprávať. Najmä starší ľudia ma oslovujú. Mnohí, čo sa ozvú, majú väčšinou osobný vzťah k cukrovarom, poznajú horkosť ich strát, pretože v nich sami prišli o prácu alebo participovali na priemysle inými spôsobmi. Bývajú nostalgickí aj rozhorčení. Napríklad jeden starý pán inžinier mi rozprával, že v cukrovare pracovala na rôznych pozíciách celá jeho rodina. Na výstavu priviedol svoju vnučku, aby jej ukázal knihu, ktorú napísal jej pradedo. Je totiž súčasťou muzeálnej časti výstavy.

V obrovskej hale galérie ste sprevádzkovali reálnu manufaktúru, kde návštevníci ručne vyrábajú cukrové homole a môžu si ich vziať ako suveníry domov. Ako táto interakcia funguje?

Nie je úplne najjednoduchšia, je to zodpovednosť voči tým, čo v manufaktúre pracujú, aj voči výstave ako celku. Napríklad počiatkový odhad pre množstvo cukru, z ktorého robia naši spolupracovníci a návštevníci homole, boli dve tony, a tie už sú preč. Teraz musíme riešiť, ako zabezpečiť ďalší cukor, či cez cukrovar, alebo nakúpiť cukor za ďalšie náklady. Je to špecifická situácia, keď počas výstavy, ktorá už prebieha, ešte potrebujete ďalšie financie. Neexistuje na to dostupná forma financovania okrem vlastnej investície.

Nedajú sa vyrobené homole, ktoré si návštevníci neodnesú, opäť rozdrobiť?

Nedajú. A najmä by to bolo voči nim nefér voči ich vykonanej práci. Stále uvažujeme aj nad tým, čo

Ilona Németh v spolupráci s Oljou Triaškou Stefanović (foto): Archív, 2017 – 2018, majetok autorky

* Ilona Németh poukazuje na verejnoprávnu televíziu.

Ilona Németh v spolupráci s Oljou Triáškou Stefanović (foto):
Archív, 2017 – 2018, majetok autorky

s tými, ktoré zostanú. Napríklad ich predaj by mohol čiastočne pokryť plat našich spolupracovníkov. Hľadáme najvhodnejšie riešenie. Riešite vlastne otázky predaja, odbytu a dopytu.

Čakali ste to?

Priznám sa, že isté súvislosti, ktoré výstava priniesla, sú nečakané. Otvorila sa téma, či môže mať umenie naozaj dosah na ekonomiku alebo ovplyvniť ľudí, ktorí o nej rozhodujú.

Prejavilo sa to ešte nejakou?

Cukrovarnícky spolok, ktorý má dvoch členov z dvoch fungujúcich cukrovarov v Seredi a v Trenčianskej Teplej, uvažoval o stretnutí s ministerkou Matečnou, aby sa práve na pôde našej výstavy porozprávali o stave a problémoch ich priemyslu na Slovensku. Keď si oni myslia, že prostredie výstavy môže mať pozitívny vplyv na jednanie a nie je zbytočné tam volať ministerku, sme tomu otvorení. Výstava ukazuje hodnoty a v rozmyšľaní môže niečo zmeniť.

Zaoberáte sa históriou cukrovarníctva, no jeho produkt v súčasnosti mnohí volajú bielym jedom. Dá sa to oddeliť od vašej angažovanej vízie?

Áno, počula som aj kritiku, či je morálne zaoberať sa cukrom. Samozrejme, počas výstavy sa dá o tom debatovať. Lenže keď otvoríte akúkoľvek tému, nemôžete sa venovať úplne všetkému. Keby som sa venovala biológii alebo fyziológii tela, boli by úvahy o vplyve cukru na telo opodstatnené. Isté je, že cukor k životu potrebujeme, otázka je, koľko a akého. K tomu by som sa však veľmi ťažko vyjadrovala, lebo napríklad odborníci hovoria, že hnedý cukor, o ktorom si myslíme, že je zdravší, je v skutočnosti len špinavší, menej spracovaný, čiže ide o ekonomický podvod, pretože je drahší a zisku pomáha najmä aura, ktorá sa okolo neho vyrába.

Do akej miery môžeme zánik cukrovarov na Slovensku vnímať ako prirodzený vývoj?

Odborníci to vysvetľujú tak, že ekonomika sa mení, niektoré oblasti sú prospešné viac, iné menej a v globále sa to vyrovnáva. Keď však hovoríme o zodpovednom hospodárení, všetko by sa malo diať v kombinácii s tým, čo konkrétna krajina potrebuje a ako sa pritom dajú zachovať domáce pomery, aby sa masívne nestrácali pracovné možnosti a štát nebol úplne odkázaný na iné štáty. Čiže aby sme v základných komoditách, ako je napríklad cukor, boli sebestační. Štátu sa to niekedy neoplatí, ale musí dbať na zabezpečenie základných vecí. Samozrejme, v liberálnej ekonomike v tejto súvislosti nehovoríme o sociálnom cítení, ale čo je to teda vlastne? Zodpovednosť ekonomického a podnikateľského charakteru?

Alebo prejav kultúrnej vyspelosti. Aké staré musia byť ekonomické prešľapy z minulosti, aby sa dali dnes ospravedlniť?

Myslím, že takú predstavu nijako nemôžeme prijať, chýbalo mnoho a nesmieme podceňovať divokú privatizáciu, počas ktorej sa rozpredalo a rozkradlo, čo sa dalo. Politické elity nesú dodnes za deväťdesiate roky obrovskú zodpovednosť. Pán Dušan Janiček, ktorý dodnes pracuje v cukrovarníctve rozpráva vo videu, ktoré je súčasťou výstavy, práve o tom, ako cukrovar v Sládkovičove pôvodne privati-

„Priznám sa, že isté súvislosti, ktoré výstava priniesla, sú nečakané.“

Ilona Németh v spolupráci s Oljou Triaškou Stefanović (foto): Archív, 2017 – 2018, majetok autorky

zovali a nevedeli sa zachrániť pred politickým tlakom lokálneho HZDS. Dôsledky týchto domácich udalostí a ekonomických rozhodnutí sú minimálne také vážne ako globálne vplyvy.

Ako by ste si predstavovali dnešnú mapu cukrovarov, keby naša krajina neutrpela po roku 1989 také vážne ekonomické kolapsy?

Neviem, koľko cukrovarov malo prirodzene zaniknúť a koľko by malo u nás, prípadne vo visegrádskom regióne dnes fungovať. Keď sa pozriete na ich historickú mapu, je jasné, že boli viac-menej situované na južných územiach dnešného Slovenska. Kedysi, samozrejme, patrili všetky do Rakúsko-Uhorska, ale ako je možné, že práve na juhu Slovenska, kde boli podmienky pre pestovanie cukrovej repy také vhodné, sa väčšina cukrovarov napokon zlikvidovala? Okrem Serede by pokojne mohla fungovať Dunajská Streda a možno aj Sládkovičovo. A na východe Trebišov.

Je v tom nejaký nacionalistický moment?

Intuitívne to tak cítim a myslím si, že nacionalistické myslenie pri rozhodnutiach politikov dodnes zohráva podstatnú úlohu.

Môžete to rozviesť?

Likvidácia cukrovarov na Slovensku sa začala po roku 1990, keď krajinu veľmi silne poznačila nacionalistická vlna. Práve ona je jedným z vážnych dôvodov, prečo sa spoločnosť viac nenastavila na to, aby svoje hodnoty zachránila. Oficiálne sa tvrdí, že cukrovar v Seredi ostal fungovať preto, lebo tam boli najlepšie podmienky na pestovanie cukrovej repy. Ale to je od zaniknutého dunajskostredského cukrovaru len štyridsaťpäť kilometrov ďaleko, v rovnako dobrej oblasti, tak prečo? Navyše, cukrovar v Dunajskej Strede bol za starého režimu prostriedkom na slovakizáciu regiónu, takže sa sem v minulosti nasťahovali ľudia z iných oblastí, to mohlo byť jeho plus. Prečo na juhu Slovenska nie sú ešte stále

vybudované cesty? Nič proti hornatému územia, ale nebolo by v konečnom dôsledku jednoduchšie prepojiť diaľnicou juh, ako stavať v horách viadukty a tunely? Dobré cesty by vplývali pozitívne na celkový ekonomický rozvoj regiónu, prečo to na juhu nechceme?

Mohla na situáciu viac vplývať menšinová politika? V istom období bola predsa v slovenskej vláde dosť silne zastúpená.

V deväťdesiatych aj nultých rokoch bola amatérska a insitná v tom, čo bolo treba vo vláde zastupovať. A v otázkach ekonomiky nemala skúsenosť, rovnako ako iné strany, pričom globalizačný tlak bol príliš silný. Je za tým komplexná sieť problémov, v podhubí ktorých však nacionalizmus pracoval a zafungoval práve vtedy, keď sa rozhodovalo, či menšina obstojí, akú má v danom období silu, akú majú menšinové strany vyjednávaciú pozíciu doma aj v zahraničí.

S témou nacionalizmu ste pracovali už v predošlých umeleckých projektoch. Ako sa dokáže v ľuďoch ukrývať?

Cítim niečo ako nevedomý nacionalizmus, čo vyjadrila napríklad séria výstav *Privátny nacionalizmus*, na ktorých som spolupracovala ako kurátorka. Vnímam ho ako prejav stále učených alebo zdedených stereotypov a automatických reakcií, ktoré sa v momentoch rozhodovania v človeku podvedome spustia – voči menšinám, rasám a inakosti vôbec. Buď človek pracuje so sebou a nevysloví tú otázku „si žid, si Cigán, Maďar, Moslim?“, alebo naopak podľahne odsudzovaniu človeka na základe jeho pôvodu. To, ako sa vedome dá pracovať s týmito silami, je nástroj v rukách politikov a moci. Okrem toho sú silno zakorenené a zafixované nespracované historické problémy, o ktorých sa nerozpráva, nediskutuje.

Ilona Németh v spolupráci s Oljou Triašskou Stefanović (foto):
Archív, 2017 – 2018, majetok autorky

Prečo hovoríme o podvedomých reakciách?

Pretože ľudia samých seba málo poznajú. Mnohí si o sebe myslia, akí sú kozmopoliti, potom zrazu príde konkrétna situácia a ukážu sa v opačnom svetle. Privátny nacionalizmus je o osobnom nastavení človeka, ktorým však môže ovplyvniť veľmi zásadné rozhodnutia.

Situáciu na južnom Slovensku medzitým využíva maďarský premiér Viktor Orbán, stavia štadióny, finančne podporuje školy, umelcov, podnikateľov a udržuje si sympatie.

Ako to z hladiska formovania menšiny vnímate?

Myslím si, že situáciu nevyužíva, ale pomáha vytvárať, to je dosť veľký rozdiel. Samozrejme, označuje si teritórium a je to absolútna provokácia voči konsenzu, v ktorom teraz ako susediace krajiny žijeme. Menšina je časť národa, ktorý žije v inej krajine, ale je súčasťou aj domácej krajiny a kultúry, má minimálne dvojakú identitu. Na druhej strane, väčšinový národ môže rešpektovať zahraničné dotácie svojich ľudí v národnostne menšinovom postavení a väčšina krajín to prirodzene aj robí, takisto ako aj Slovensko. Čiže na Orbánovej podpore by nebolo nič zlé, keby sa nezameriaval len na zakonzervovaný folklór, malomeštiacku kultúru a keby nevlýval na myslenie v duchu volakedajšieho Trianonu.

Nie je tak menšina sama nastavená?

Podľa mňa nie, táto predstava je viac politicky motivovaná. Žiaľ, o národnostných menšinách stále pretrvávajú veľmi ponížujúca predstava a fungujú predsudky. Keď som vystavovala v Sedmohradsku, až som sa hanbila, že som mohla mať pochybnosti o ľuďoch, ktorí tam žijú. Áno, možno žijú v horších ekonomických podmienkach ako my, ale to vôbec neznamená, že nesledujú, čo sa deje vo svete. Naopak, majú dobrý prehľad a dokážu slobodne rozmyšľať. Lenže ich neznalosť o našich ľuďoch je rovnako skreslená.

Prečo?

Práve preto, že informácie, ktoré sa k nám cez menšinovú kultúru susedných krajín dostanú, sú dlhodobovo servilné. Vnímam to ako zneužívanie menšín pre politické ciele. Napriek tomu dnes môžeme konštatovať, že hoci južné územia Slovenska sú pod vplyvom maďarskej politiky, väčšina Maďarov žijúcich na Slovensku by do jeho krajiny žiť nešla.

Keby ste boli primátorkou Komárna alebo Dunajskej Stredy, ako by ste sa voči Orbánovi vyhranili?

To je veľmi ťažká otázka. Ako jednotlivec jeho podporu môžem odmietnuť a to aj robím, lebo z pozície umelca z menšinového regiónu neriešim možnosti štátnych grantov prúdiacich z Maďarska. Keby som v pozícii primátora v prípade nejakej jeho podpory zaujala svoj postoj a ohradila sa voči jeho politickému vplyvu alebo rozhodnutiu, bolo by dosť zrejmé, že by región podporu z maďarskej strany nedostal. Na to by však moje okolie muselo byť pripravené, pretože by som tým mohla rozduchať aj národnostný konflikt.

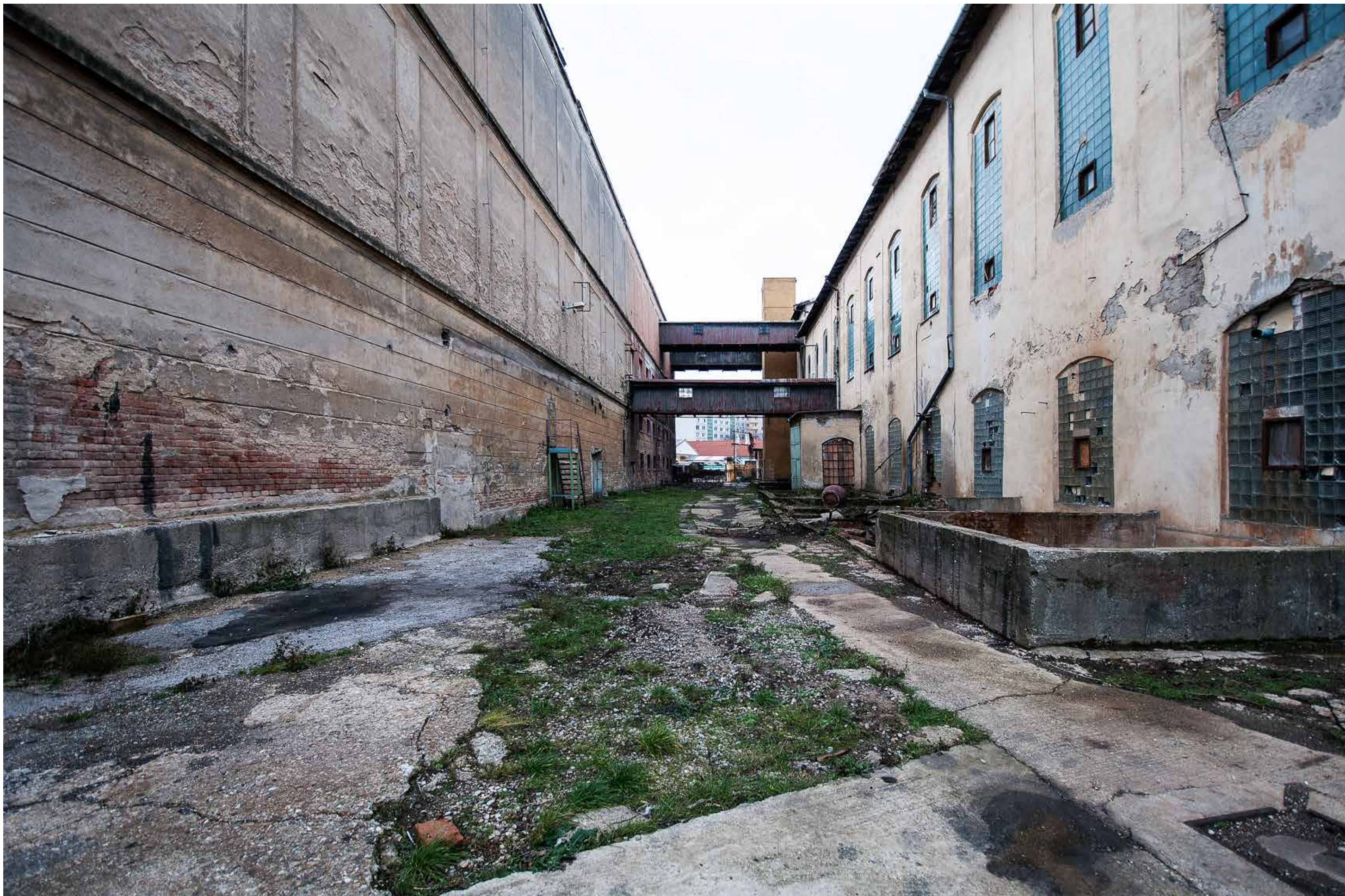
Ako by sa dalo okolie na to pripraviť?

Rovnako, ako keď v Maďarsku pripravíte ľudí na to, že Soros je obluda. Masívnou dlhodobou kampaňou aj na regionálnej úrovni. Dnes sa pred ním ľudia v Maďarsku trasú, na južnom Slovensku vplyv cítiť,

Orbán teda dosiahol svoje. Je veľmi ťažké zachovať dobrú politiku, a nielen na krátky čas.

Ako konkrétne sa jeho vplyv na južnom Slovensku prejavuje?

Vnímam to v regióne Dunajskej Stredy a okolia. Väčšina ľudí sleduje maďarskú verejnoprávnu televíziu, a ako vieme, už všetky médiá v Maďarsku sú v područí Orbána, takže správy nielen v ich verejnoprávnej televízii, ale vo všetkých médiách, sú dnes zmanipulované. Pred piatimi rokmi ste o antisemitizme a protiutečeneckej politike nepočuli. Teraz sú tieto témy priamou súčasťou debát. Z nich väčšinou odchádzam, nemôžem sa s ľuďmi posadnutými touto ideológiou baviť, sú zmanipulovaní v základnej ľudskej vlastnosti, a tou je strach. Mame som povedať, aby nesledovala maďarskú televíziu.

Hostia: Jeremy Deller Harun Farocki Lonnie van Brummelen & Siebren de Haan

Historička umenia a kurátorka Krisztina Hunya prispela cennou spoluprácou. Do koncepcie výstavy zapojila štyroch medzinárodne rešpektovaných umelcov, čím sa ponúka komparácia geopolitických rámcov témy.

Zameraním na fenomén práce, pracovnej sily a jej distribúcie rozširujú kontext výstavy diela umelcov Jeremyho Deller, Haruna Farockiho a dvojice Lonnie van Brummelen & Siebren de Haan. Ich tvorba sa slovenskému publiku predstavila vôbec po prvýkrát. Nemecký umec Farocki sa zaoberá časovými ako aj priestorovými perspektívami práce, zatiaľ čo výskum dvojice Lonnie Van Brummelen & Siebren de Haan prináša disproporciu aspektov výroby a distribúcie, premietnutú v neo-koloniálnych divíziách centier a periférií. Dellerova tvorba vychádza zo záujmu o čudné (znepokojujúce) znaky a neosobnú povahu súčasných pracovných podmienok.

KRISZTINA HUNYA (*1988, Budapešť, Maďarsko) je nezávislou kurátorkou a projektovou manažérkou. Bola kurátorkou sympózia na Festivale f/stop v Lipsku a asistentkou kurátorky na výstave Ilony Németh *Eastern Sugar* v Kunsthalle Bratislava (2018). Jej najnovšie kurátorské projekty zahŕňajú programovanie projektového priestoru Zónotéka v Berlíne (2014 – 2016), výstavy *Performing Relationships* na KV – Verein für zeitgenössische Kunst Leipzig (2017), *Pack up Everything...* s Ilonou Németh v Galérii SODA v Bratislave a Knoll Gallery v Budapešti a vo Viedni a projekt *Zone* na Bienále OFF Budapešť (2015). Bola asistentkou kurátora výstavy *Riots: Slow Cancellation of the Future* v Galérii ifa v Berlíne a v Stuttgarte (2018) a s kurátorkou Natashou Ginwala, s ktorou od roku 2015 spolupracuje na viacerých projektoch, spolupracovala na výstave *Polyphonic Worlds: Justice as Medium* (2017) na Bienále Contour 8. Je projektovou manažérkou kurátorského workshopu 9. a 10. ročníka Berlínskeho bienále súčasného umenia.

Harun Farocki: *Pracovníci odchádzajúci z továrne v jedenástich desaťročiach*

2006, 12-kanálová videoinštalácia, 36 min. (slučka),
čierno-biele a farebné video so zvukom, ed. 5/5,
majetok Harun Farocki Filmproduktion

Vybrané sekvencie na monitoroch:

- 1 Auguste a Louis Lumière: *La Sortie de l'usine Lumière à Lyon*, 1895, nemé
- 2 Gabriel Veyre: *Sortie de la Briquetterie Meffre et Bourgoin à Hanoi*, 1899, nemé
- 3 Z Moskovského národného filmového archívu: neznámy autor, pravdepodobne nakrútené v Moskve, 1912, nemé
- 4 David Wark Griffith: *Intolerance*, 1916, nemé
- 5 Fritz Lang: *Metropolis*, 1926, nemé
- 6 Charles Spencer Chaplin: *Modern Times*, 1926, nemé
- 7 Slátan Dudow: *Frauenschicksale*, 1952, nemecky
- 8 Michelangelo Antonioni: *Il Deserto Rosso*, 1964, taliansky
- 9 Jacques Willemont: *La Reprise du travail aux usines Wonder*, 1968, francúzsky
- 10 Jean-Marie Straub a Danièle Huillet: *Trop tôt, trop tard*, 1981, francúzsky
- 11 Elkosta: *Durchfahrtssperre DSP*, 1987, nemecky
- 12 Lars von Trier: *Dancer in the Dark*, 2000, anglicky

Harun Farocki patrí k najvytrvalejším analyzátorom práce z hľadiska koncepcie aj percepcie naprieč jej multiglobálnymi rozmermi. Prostredníctvom 12-kanálovej videoinštalácie *Pracovníci odchádzajúci z továrne v jedenástich desaťročiach* (2006) nás autor pozýva na cestu filmovou históriou, pričom zdôrazňuje jej pôvodný motív – prvý film nakrútený bratmi Lumièrovcami *La sortie des usines Lumière*. Kým táto sekvencia zobrazuje pracovníkov továrne, ako kráčajú v ústrety radostnému voľnu, po niekoľkých desaťročiach továrne jednoducho vymizli z plátna. Farockeho slovami: „pokiaľ ide o sociálny konflikt, zasadenie do prostredia pred továrňou je mimoriadne pozoruhodné; pokiaľ ide o súkromie filmových postáv, ktoré sa skutočne začína až po práci, továreň ustupuje do úzadia. Továrne – a celá téma práce – sú na okraji filmovej histórie.“ (Farocki, 2006) Odlišné kapitoly z dejín kinematografie, nasledujúce za sebou, umožňujú divákovi navyknuť si na panoramatický záber, ktorý ukazuje vývoj za ostatné desaťročia, a ktorý napokon vedie k vymiznutiu priemyselnej práce.

HARUN FAROCKI (*1944, Nový Jičín, Česká republika – † 2014, blízko Berlína, Nemecko) bol prelomový nemecký filmový tvorca, video umelec a pedagóg, ktorý vytvoril signifikantné dielo v podobe nových kinematografických a dokumentárnych stratégií. Široký záber jeho tvorby, ktorý zahŕňa experimentálne dokumenty, filmové eseje aj detské televízne formáty, odhaľuje skryté hodnoty obraznosti. Farockeho tvorba je charakteristická implikáciou minimalistických gest starostlivo odpozorovaných zo všadeprítomných spoločenských rituálov. Farocki začal tvoriť filmy na novo-založenej filmovej akadémii v Berlíne – DFFB v rokoch 1966 až 1968. Bol autorom a editorom časopisu *Filmkritik*, Mníchov (1974 – 1984), hosťujúcim profesorom na Univerzite v Kalifornii (1993 – 1999) a neskôr profesorom na Akadémii výtvarných umení vo Viedni (2006 – 2011). V roku 2011 inicioval svoj dlhodobý projekt s názvom *Labour in a Single Shot*, v spolupráci s Antje Ehmman. Spoločne kurátorovali viacero výstav a filmových projekcií v uznávaných inštitúciách naprieč Nemeckom a v Amerike. Od polovice deväťdesiatych rokov, presahovala jeho tvorba žánre filmových projekcií a týkala sa aj umeleckých kontextov. Jeho videoinštalácie boli prezentované na mnohých individuálnych a kolektívnych výstavách, menovite: document 12; Museum of Art, Tel Aviv; MoMA, New York; Museum Ludwig, Kolín nad Rýnom; Tate Modern, Londýn; Hamburger Bahnhof, Berlín a Haus der Kulturen der Welt, Berlín, okrem mnohých ďalších. Jeho diela sú zastúpené v rešpektovaných zbierkach umenia ako Tate Modern, MoMA a Ludwig Museum Cologne.

Hello,
today you
have
day off.

Jeremy Deller: *Mobilný terminál Motorola WT4000*

2013, plast a elektronika, 10 x 64 x 14 cm, majetok autora a The Modern Institute Glasgow

Jeremy Deller: *Ahoj, dnes máš voľno*

(formulácia textovej správy zasielanej pracovníkovi s nulovým hodinovým kontraktom, prostredníctvom ktorej sa dozvedá, že v konkrétny deň nebude jeho práca potrebná)

2013, látkový transparent vyrobil Ed Hall, 240 x 180 cm, majetok umelca a The Modern Institute Glasgow

Jeremy Deller skúma industriálne dedičstvo Veľkej Británie, ktoré predstavuje ako juxtapozíciu kontroverzných aspektov súčasných pracovných podmienok a ambivalentného odkazu továrenskej práce v 19. storočí. Veľký čierny transparent visiaci zo stropu znevažujúco prirovnáva odvolanie práce ku dňu voľna; zrušenie práce je sformulované ako udelenie dodatočného voľna. Ruka figuríny má prenosný terminál Motorola WT 4000, jedno zo zariadení slúžiacich na sledovanie rýchlosti a efektivity zamestnancov v skladoch Amazonu. Evokovaním odborových transparentov a zobrazením zvyšujúcej sa automatizácie a dohľadu nad prácou spája Deller dve odlišné transformačné obdobia v histórii práce. Kým prebiehajúca globalizácia a spríležitostňovanie práce so sebou prinášajú nové výzvy, boj proti metódam vykorisťujúcim pracovnú silu pokračuje.

JEREMY DELLER (*1966, Londýn, Veľká Británia) vytvára otvorené/neukončené projekty a akcie počítajúce s participáciou v zmysle tvorivej sily. Umelec je známy svojimi komentármi, vyvolávajúcimi emócie, na témy kultúrneho dedičstva, ľudových umeleckých tradícií a nevyriešených kapitol z nedávnej histórie prostredníctvom prepájania pop-kultúry s politickými a sociálnymi dejinami. Výsledkom jeho spoluprác boli rozsiahle rekonštrukcie historických udalostí, 24-hodinové projekcie, výstavy a interaktívne umelecké projekty vo verejnom priestore. V roku 2004 získal ocenenie Turner Prize za jeho dielo *Memory Bucket* a v roku 2013 reprezentoval Veľkú Britániu reprezentoval na 55. benátskom bienále umenia. Medzi jeho najvýznamnejšie diela patria: *Open Bedroom* (1993), tajne uvedená výstava v rodinnom dome Dellerovcov počas toho ako boli jeho rodičia na dovolenke; *Acid Brass* (1997), súbor upravených skladieb Acid House Anthems, ktoré zahralo hudobné teleso Williams Fairey Brass Band (1997); *The Battle of Orgreave* (2001), rekonštrukcia historickej udalosti, ktorá spojila okolo tisíc baníkov v dôchodku a členov historických spolkov za účelom rekonštrukcie stretu baníkov a polície v Orgreave v Yorkshire v roku 1984; *It Is What It Is* (2009), „road trip“ naprieč Amerikou – z New Yorku do Los Angeles spolu s irackými obyvateľmi a americkými vojnovými veteránmi, ktorí ťahali auto zničené pri bombovom útoku v Bagdade; a *Sacrilege* (2012), nafukovacia inštalácia monumentu Stonehenge v originálnej veľkosti.

**Hello,
today you
have
day off.**

Juhocukor

Ilona Németh: Juhocukor

2018, originálna podlaha z továrne Juhocukor (neskôr: Eastern Sugar), Dunajská Streda, 90. roky 20. storočia, inštalácia, linoleum, majetok autorky

foto: A.A.CS.

foto: A.A.CS.

Lonnie van Brummelen & Siebren de Haan: *Monument z cukru – ako uniknúť trhovým bariérám prostredníctvom umeleckých prostriedkov*

2007, 16 mm videoesej, 67 min., čierno-biela a farebná,
nemá, 1 blok cukru, majetok autorov

Výskumný projekt holandských umelcov Lonnie van Brummelen & Siebren de Haan vychádza z myšlienky preskúmania a napokon „dobehtia“ európskeho dotovaného obchodu s cukrom, pričom umelci súčasne odkrývajú jeho koloniálne dôsledky. V roku 2007 stále platili európske obchodné obmedzenia na dovoz cukru, ktoré mali chrániť miestnych výrobcov pred záplavou lacného tovaru. Po nákupe veľkého množstva cukru v Nigérii sa umelci rozhodli vytvoriť in-situ monument, ktorý je možné podľa zákona č. 9703 Jednotného obchodného zákonníka kategorizovať ako originálne umelecké dielo a doviesť do Európskej únie. Materiálnym výsledkom výskumu je 304 cukrových blokov, z ktorých polovica pochádza z Nigérie a druhá z Francúzska. V Kunsthalle Bratislava je vystavený blok cukru z Nigérie, ktorý v Monumente zosobňuje devastáciu a pomínutelnosť prírody a krehkosť materiálu. 16 mm videoesej zobrazuje prekážky, s ktorými sa umelci stretli, ako aj zistenia, ku ktorým na svojej ceste dospeli.

Holandská umelecká dvojica LONNIE VAN BRUMMELEN & SIEBREN DE HAAN už od roku 2002 spoločne skúma kľukaté trasy umeleckého výskumu, čím odkrýva ich vnútorné rozpory a ambivalentnosť našej socio-ekonomickej reality. Dlhodobé projekty dvojice rezultujú v 16 alebo 35 mm filmových projekciách, videoinštaláciách, skulptúrach a kolážach, ktoré sa často týkajú „pašovania“ či už fyzického alebo symbolického. Tvorba autorov zaznamenáva transformujúcu sa povahu kultúrneho dedičstva, odhaľuje jej zdroje v rámci globálnych a obchodných obehov a pozoruje kultúrny a geopolitický priestor hraníc Európy. Esejistický, personálny tón ich snahy a priamej angažovanosti v danej téme sú pokusom o opätovné prepojenie globálnych mechanizmov/pohybov s individuálnymi subjektmi a objektmi.

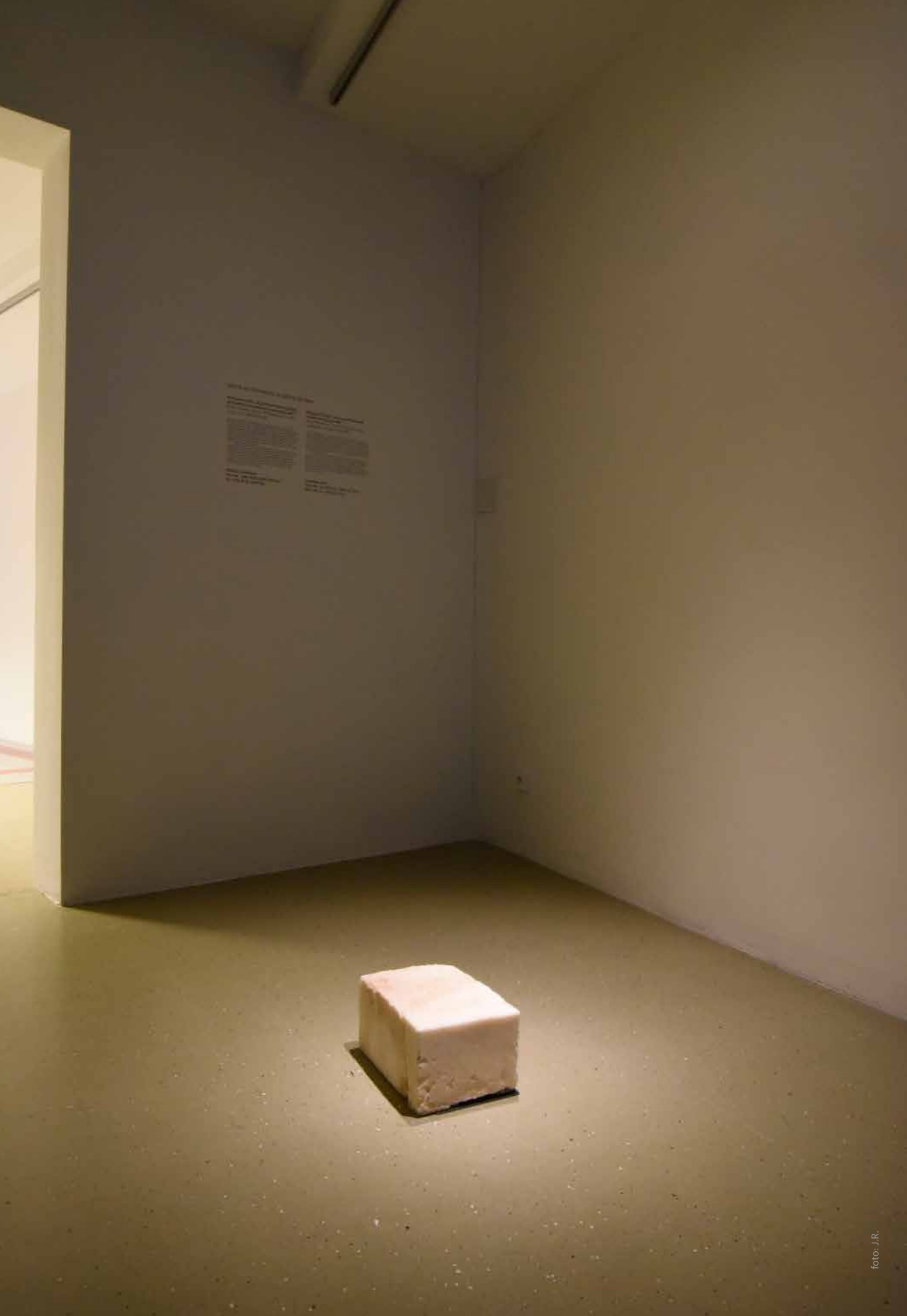

foto: J.R.

foto: J.R.

Skladanie sladkotrpkého svedectva pre budúce generácie

Esej: Maja a Reuben Fowkes

V niekdajšej hrejivej atmosfére po revolúciách v roku 1989 sa zdalo, že rozvratné dejiny dvadsiateho storočia dospeli k svojmu definitívnemu koncu. Vyhliadky na pluralitnú demokraciu a znovuzrodenie občianskej spoločnosti poskytli priaznivý vietor kultúrnej a ekonomickej globalizácii, ktorá mala čoskoro zmeniť svet ešte zásadnejším spôsobom než dlhé desaťročia studenej vojny. Vzostupná trajektória dosiahla nové progresívne pozície vďaka zdanlivo priateľskému rozširovaniu Európskej únie smerom na východ, nastavujúc tak kurz ekonomickej integrácie, konvergencie životnej úrovne a konsolidácie demokratických noriem. Dnes však túto optimistickú víziu supľujú dystopickejšie vyhliadky poznačené stúpajúcou emigráciou, pretrvávajúcimi nepriateľstvami z histórie, znepokojujúcou vlnou populizmu, opakom liberalizmu a xenofóbie. V projekte *Eastern Sugar* skúma Ilona Németh patológiu tohto prerodu, pričom odhaľuje ich korene v pokrivenom mechanizme privatizácie zakotvenej v uzurpovaní majetku a systémovom protežovaní, ktoré sa dialo počas obdobia strmhľavého behu od neskorého socializmu smerom k vzdorovitosti divokého kapitalizmu.

Spoločne s výzvami na prijatie voľného obchodu a otvorených trhov prišli praktiky protekcionizmu, tarify a obchodné obmedzenia, ktoré narúšali univerzálne podmienky idealizované neoliberalnou globalizáciou. Výstava *Eastern Sugar* osvetľuje fakt, že do týchto protichodných procesov bola zapletená aj nedávna história slovenského cukrovarníctva. Lokálna produkcia cukru skrachovala v deväťdesiatych rokoch 20. storočia nie len vďaka zdedeným technologickým a finančným nevýhodám, ale aj pre exklúziu zo spoločného trhu. Rafinérie vybudované za komunizmu získali šikovní investori zo západu prakticky za facku. Po roku 2004 sa situácia otočila, slovenský cukrovarnícky priemysel, vo vlastníctve zahraničných spoločností, získal nárok na európske dotácie a taktiež ochranu formou taríf za konkurenciu z globálneho juhu, ktorá spracováva cukrovú trstinu. Ďalší zvrat predstavovali desiatky miliónov eur v podobe kompenzácií vyplatených multinárodným konzorciám ako odmena za zrušenie výroby cukru v ich slovenských závodoch, čo viedlo k fyzickému rozkladu len nedávno modernizovaných cukrovarov. K tomuto zvratu došlo po zavedení reforiem týkajúcich sa európskeho cukrovarníckeho priemyslu, ktorých cieľom bolo zredukovať nadprodukcii. Tieto reformy boli zavedené na základe rozhodnutia Svetovej obchodnej organizácie, podľa ktorého systém kvót a obmedzení na dovoz cukru v Európskej únii nespravodlivo obmedzil voľný globálny obchod. A práve sladkotrpké emocionálne, sociálne a materiálne pozostatky drsných finančných kalkulácií vypracovaných v odosobnených tabuľkách zhmotnila Ilona Németh v rámci svojho výstavného projektu.

Voľba cukru ako optiky, cez ktorú možno skúmať viacnásobné zvraty odohrávajúce sa počas posledných troch dekád so sebou prináša hlbšie historické asociácie, ktoré smerujú priamo do srdca projektu modernity.

Práve obchod s cukrom postavený na zotročení vyše 12 miliónov Afričanov od 17. do 19. storočia vygeneroval väčšinu západného kapitálu, ktorý slúžil ako hybná sila priemyselnej revolúcie a formovania národných štátov. Ako podotkol antropológ Walter D. Mignolo, západná modernita mala aj svoju temnejšiu stránku. Tá vychádzala z imperiálnej nespravodlivosti a vykorisťovania, ako aj z koloniálnych síl prenikajúcich aj do osvietenských vízií moderného sveta. Výstižnou metaforou pretkávania koloniálneho dedičstva a modernej kultúry môže byť aj fakt, že londýnska Tate Gallery bola založená s finančnou podporou a darom zbierky umenia cukrového baróna. A práve spoločnosť Tate & Lyle spoluvlastnila firmu Eastern Sugar na Slovensku, čo viedlo k otázke neokolonialistického rozmeru prevzatia bývalých socialistických odvetví priemyslu. Projekt Ilony Németh sa však neuberá v líniiach populistického programu antiglobalizácie, ktorý v ostatnom čase zamoril politické štruktúry vo východnej Európe. Naopak – stavia sa kriticky voči fakt, že ekonomický prerod podliehal elitným záujmom, kľúčovým nebol prospech rádových občanov.

Výstava *Eastern Sugar* dokazuje, že jednotlivé umelecké prístupy môžu fungovať ako prostriedky na preniknutie do ekonomických abstrakcií finančného inžinierstva a osvetliť tak vplyv spomínaných zmien na osobné skúsenosti a život komunit. Zároveň Ilona Németh prostredníctvom rozhovorov s manažérmi a výkonnými pracovníkmi upriamila pozornosť na rolu skutočných ľudí než generických inštitúcií, ktorí stáli za kľúčovými rozhodnutiami s trvalým dopadom na sociálne tkanivo. Na rozdiel od socialistickej nostalgie podfarbenej túžbou po bezpečnosti a niekdajších istotách starého režimu znamenala nostalgia pôvodne túžbu za domovinou, psychickú záťaž spôsobenú vykorenением a vystaňovaním. Komunity postihnuté zatváraním cukrovarov zasiahol podobný pocit straty spôsobený vyhlađením a zavrnutím priemyselnej krajiny, ktorú kedysi tvorila známa panoráma. Úzkosť vyvolanú vymiznutím hmatateľného spôsobu hospodárenia, ktorý vyžadoval tvrdú prácu a fyzický kontakt s pôdou a rastlinami, prehlbovala aj neprítomnosť zvukov a pachov továrne a aj absencia rytmov sezónnych prác, ktoré kedysi ohraničovali chvíle odpočinku a osláv.

V kontexte výstavy je ako protílátka na sociálne následky deindustrializácie a na odobratie odmien za manuálnu prácu zvolená možnosť participovať na výrobe tradičných cukrových homolí. Pretvorením ústredného priestoru galérie na výrobnú a baliarsku manufaktúru ponúkla umelkyňa návštevníkom výnimočnú šancu – vyskúšať si výrobný proces sladkých homolí, čím sa súčasne delí o radosť zo začatia a splnenia jednoduchej manuálnej úlohy. Zároveň mala táto manufaktúra priamy dosah na jednotlivcov trpiacich chronickou nezamestnanosťou spôsobenou analogickým ekonomickým procesom. Týmto ľuďom priniesla dočasnú úľavu a platenú prácu, pričom im poskytla aj spôsob, ako si poradiť

Lonnie van Brummelen & Siebren de Haan: *Monument z cukru – ako uniknúť trhovým bariéram prostredníctvom umeleckých prostriedkov*, 2007

16 mm videoesej, 67 min., čierno-biela a farebná, nemá, 1 blok cukru, majetok autorov, foto: archív autorov

s pocitom anómie v komplexne technologizovanom svete ovládanom automatizáciou a vzostupom umelej inteligencie. Výstava je jasným varovaním pred násilnými zásahmi do pracovných životov, o ktorých svedčia technologické vymoženosti smerujúce k ešte vyspelejšiemu spôsobu vyradenia ľudského faktora z výrobného procesu. Ďalším inkluzívnym gestom zo strany Ilony Németh bolo začlenenie komparatívnych pohľadov spriaznených umelcov (Jeremy Deller, Harun Farocki, Lonnie van Brummelen a Siebren de Haan), ktorí tematizujú továrenské rituály, transformáciu práce a ďalekosiahly vplyv manipulácie s globálnym obchodom.

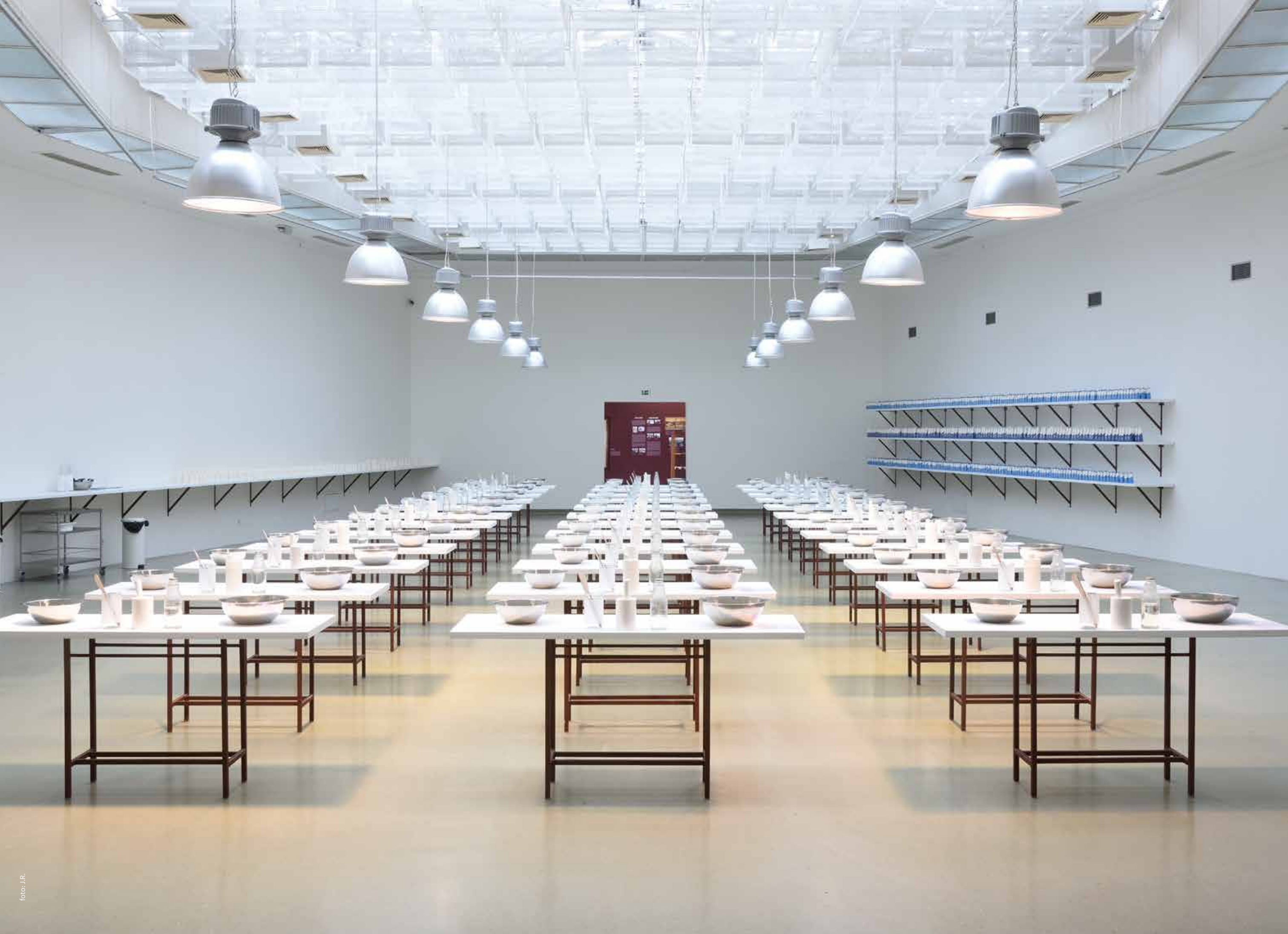
Alternatívny vstup na výstavu *Eastern Sugar* viedol cez autonómne *Múzeum cukru*, ktoré zhromaždilo pozostatky bohatej sociálnej a technologickej histórie dnes už uzavretej kapitoly slovenskej industriálnej minulosti. Kým pocity radosti sprevádzali na začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia otvorenie prvých prevádzok Mc Donald's alebo pobočiek IKEA – symbolov kapitalistickej budúcnosti naprieč východnou Európou, dnes dedičstvo tohto prerodu presnejšie vystihujú opustené továrne a chudobné provinčné mestá. V tejto súvislosti Némethino poňatie historizácie postkomunistickej transformácie nadobúda formu antimonumentu, ktorú možno vnímať cez architektonické fragmenty spustnutých tovární či pozostatkov linolea z podlahy recepčnej budovy niekdajšieho cukrovaru v rodnom meste umelkyne – v Dunajskej Strede. Zároveň sú tieto materiálne pozostatky na výstave sprítomnené prostredníctvom rozhovorov, spoločných spomienok a kolektívnej práce, ktoré pomáhajú dokreslovať pochybné dedičstvo spoločnosti Eastern Sugar. Osvetlenie sociálnych dôsledkov politických a finančných rozhodnutí nevyhnutne vedie k otázke zodpovednosti, a hoci projekt stanovuje presvedčivú diagnózu koreňov súčasnej krízy, jeho ďalším zámerom je aj skúmanie možnosti predchádzania podobným procesom v budúcnosti.

MAJA A REUBEN FOWKES sú kunsthistorikmi, kurátormi a spolu-riaditeľmi nezávislého výskumného centra pre stredoeurópske dejiny umenia a súdobé ekologické postupy Translocal Institute for Contemporary Art. Medzi ich kurátorské projekty patrí *Anthropocene Experimental Reading Room*, *Danube River School*, konferencia *Vetegal Mediations* a výstava *Walking without Footprints*. Medzi ich najnovšie a pripravované publikácie patrí publikácia o umení strednej a východnej Európy od päťdesiatych rokov 20. storočia Maja Fowkes: *The Green Bloc: Neo-Avant-Garde and Ecology under Socialism* a množstvo ďalších štúdií a novinových článkov na tému performatívnych rekonštrukcií, „odškolenia“ učebných osnov umenia a ekologickej zamotanosti deviantnej demokracie. Reuben Fowkes je redaktor časopisu *Third Text* a obaja pravidelne prispievajú do časopisov a umeleckých publikácií. Ako hostujúci lektori prednášali na viacerých sympóziách a konferenciách a sú zakladajúcimi členmi Európskej iniciatívy pre umenie a humanitné vedy na Stredoeurópskej univerzite. www.translocal.org

Lonnie van Brummelen & Siebren de Haan: *Monument z cukru – ako uniknúť trhovým bariéram prostredníctvom umeleckých prostriedkov*, 2007
16 mm videoesej, 67 min., čierno-biela a farebná, nemá, 1 blok cukru, majetok autorov, foto: archív autorov

Ilona Németh v spolupráci s Mariánom Ravaszom: **Manufaktúra**

2017 – 2018, manufaktúra s 36 výrobnými stanicami,
formy a nástroje na výrobu homolí, obalový materiál,
zázemie pre pracovníkov*, majetok autorky

Prevádzkový čas:
Pon, Str – Pia: 12.00 – 19.00 hod.

Návštevníci si mali na mieste vyskúšať výrobu cukrových
homolí a domov si odniesť polovičné množstvo balených
homolí, ktoré vyrobili.

Cukor ako prípadová štúdia

Eva Čobejová a Elena Akácsová: rozhovor s Ilonou Németh

Ilona Németh je konceptuálna umelkyňa, profesorka a jedna z najvýraznejších osobností slovenskej výtvarnej scény. Posledné roky však skúmala zvláštnu vec – cukrovarníctvo na Slovensku. Prvým výsledkom jej výstava v Kunsthalle Bratislava s názvom *Eastern Sugar*.

Nie je to zvláštne, keď konceptuálna umelkyňa urobí výstavu, ktorá sa venuje jednému priemyselnému odvetviu? Predtým ste sa venovali téme nacionalizmu, a teraz zrazu cukrovarníctvo. Prečo?

Od roku 2010 som sa zaoberala nacionalizmom. Vychádzalo to z druhej polovice deväťdesiatych rokov, keď boli na politickej úrovni najhoršie vzťahy medzi Maďarskom a Slovenskom. Spočiatku som sa snažila mať od týchto vecí dištanc, lebo si myslím, že Slováci a Maďari majú možno najviac spoločného zo všetkých národov, ktoré sú na okolí. Ale boli tu rôzne mocenské a politické hry, v ktorých sme boli využívaní. V 2010 som nadobudla pocit, že ako Maďarka žijúca na Slovensku sa k tomu musím vyjadriť – aj ako umelkyňa, aj ako občan. A keď ma pozvali spolu-kurátorovať medzinárodný výstavný cyklus *Privátny nacionalizmus*, povedala som áno, trvalo to sedem rokov aj s výstavami *Universal Hospitality* vo Viedni a v Prahe. Do bratislavskej Kunsthalle ma pozvala Nina Vrbanová na začiatku roku 2017, v období, keď som mala pocit, že už tému nacionalizmu musím opustiť a skúsiť porozmýšľať o dôvodoch tých zmien, ktoré nastali v spoločnosti v poslednom desaťročí. Rozmýšľala som, čo je za narastajúcim nacionalizmom a populizmom.

Na čo ste prišli?

Prišla som na to, že po politických a ekonomických zmenách, ktoré nastali v spoločnosti od deväťdesiatych rokov, vznikali „škáry a medzery“ po stratených pracovných príležitostiach, a tieto diery sa dajú najjednoduchšie vyplniť ideológiou. Napríklad nacionalizmom a rozširovaním fám o nepriateľoch, a to podporí aj jazyk populizmu, ktorý je v poslednom období pestovaný v politike. Vždy je jednoduchšie živiť najzákladnejšie ľudské pudy, ako sa postaviť zoči-voči ozajstným problémom a hľadať riešenia. Ale na to by bolo treba aj analyzovať príčiny a pomenovať ich.

A ako vám napadli tie cukrovary?

Som z Dunajskej Stredy. A tam bol cukrovar v roku 2007 zlikvidovaný. Desať rokov takmer každý deň cestujem do Bratislavy okolo toho miesta, kde stál,

a vždy ma to štvie. A keď vás niečo štvie desať rokov, tak s tým niečo začnete robiť aj profesionálne.

Chodili ste okolo toho cukrovaru a prišiel nápad?

Napadlo mi, že cez príbeh Juhocukru môžem skúmať širšie súvislosti, brať ho ako príkladovú štúdiu, aby som mohla niečo pridať do diskurzu o spoločnom rozmýšľaní o súčasnom stave našej spoločnosti a kultúrnosti, o všeobecných tendenciách jazykom umenia. Myslím si, že vhodným východiskom môže byť ten cukrovar. Stál asi 500 metrov od nášho domu, hoci nikto z rodiny v ňom nepracoval. Patril do siluety, profilu mesta, jeho komín, fabrika, no a nezostalo z toho nič. Ale naozaj nič. Na základe zmluvy s Európskou úniou, (respektíve na základe sporu medzi EÚ a Brazíliou a Indiou o rozdelení trhu s cukrom) bol zrovnaný so zemou, ešte aj 2,5 metra pod ňou, aby sa výroba nikdy nedala obnoviť. Dnes je tam prázdna plocha. Rok som sa venovala výskumu, zistila som, koľko cukrovarov na Slovensku bolo, všetky sme precestovali s fotografkou Oljou Triaškovou Štefanovic a spoznali aj ľudí, ktorí tam pracovali. Na základe toho som pokračovala vo výskume.

Na čo ste prišli za ten rok?

Na rôzne veci. Napríklad, že neexistuje jeden vinník. Veľmi jednoduché by bolo povedať, že na vine je nepripravenosť Slovenska vstupovať do globálnej ekonomiky, socializmus alebo kapitalizmus.

Alebo Európska únia.

Alebo. Prišla som na to, že treba vyskladať mozaiku dôvodov súčasného stavu, pozrieť sa na to z mnohých pohľadov a tieto vedomosti a skúsenosti zabudovať do budúcich rozhodnutí. Mala som predsudky, myslela som si, že sme to pokazili len my, alebo že to bolo vykorisťovanie z tej druhej strany, že cudzí investori prišli a chceli s nami vybabrať.

Nebolo to tak, že my sme boli naivní a oni našu naivitu využili?

Nie je to také jednoduché. My sme neboli pripravení na dialóg s nimi. Niektorí investori možno prišli so zlým úmyslom, ale ak by sme si to odmysleli, tak

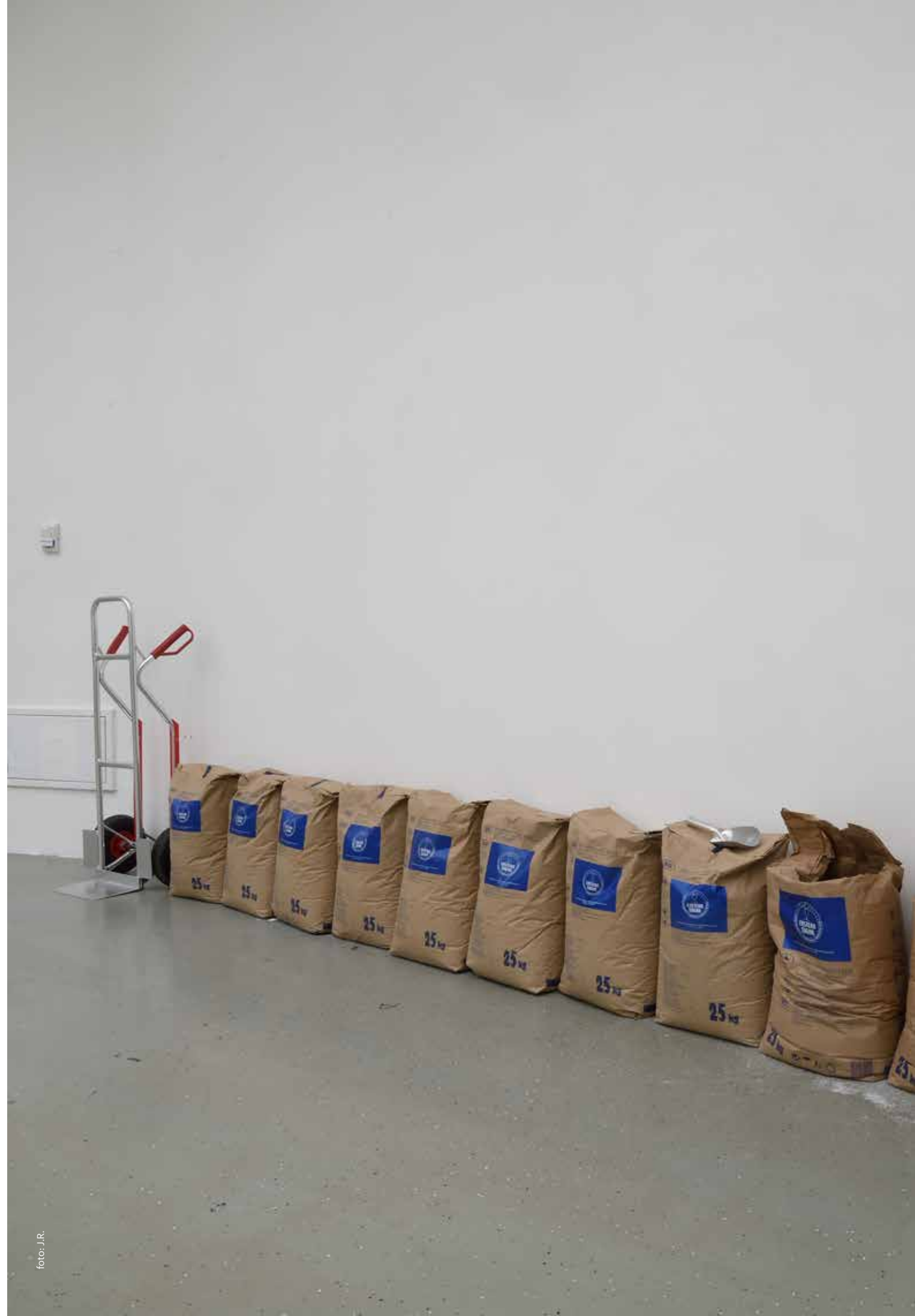

foto: J.R.

„Veľmi jednoduché by bolo povedať, že na vine je nepripravenosť Slovenska vstupovať do globálnej ekonomiky, socializmu alebo kapitalizmu.“

prišli s úplne inými skúsenosťami, ktoré sme my za posledných päťdesiat rokov zmeškali. Oni si mohli myslieť, že s nami budú mať rovnocenný vzťah. Ale nebolo to vyrovnané, ani nemohlo byť. Oni očakávali, že my si budeme zastávať svoje záujmy, že sa budeme snažiť zachovať si priemysel aj svoje hodnoty, a my sme v nich videli záchrancov, spasiteľov, vyslovene tak. Ten nevyrovnaný vzťah má hlboké dôsledky, nehovoriac o mečiarizme, ktorý vyraboval našu krajinu.

Krátko po páde komunizmu fungovalo na Slovensku desať cukrovarov, ostali dva.

Áno a v súčasnosti ani jedno percento nie je v slovenskom vlastníctve, to je dosť dôležité. Investori prišli v deväťdesiatych rokoch, vtedy sa začala divoká privatizácia, boli tu viacerí hráči, najsilnejší boli World a Eastern Sugar, oni postupne skúpili cukrovary a potom to predali. Do Dunajskej Stredy vstúpil Eastern Sugar, anglicko-francúzska firma, ktorá prišla v roku 1993 a postupne získala sto percentné vlastníctvo.

Je to zlé, dobré?

To možno ani nie je dôležité. Možno je dôležité porozmýšľať, čo všetko sa stalo a ako môžeme byť lepšie pripravení na veci, ktoré sa dejú teraz. A vnímať to aj prostredníctvom nášho príbehu cukrovarníctva. Preto som zachytila aj rozprávanie francúzskeho experta, ktorý pracoval v Eastern Sugar, a hovorí o globálnych súvislostiach. Hovorí o súdnom procese Indie a Brazílie s Európou pre kvóty na cukor. Dáva tomu celému ešte úplne iné súvislosti a v tých súvislostiach sa inak javia aj tie naše straty, ktoré my vnímame osobne, regionálne.

Je to zle, že tu máme už len dva cukrovary?

Podľa mňa je to zle. Lebo nemáme vplyv na to, aby sme v tom mohli o sebe rozhodovať. Nie sme sebestační takmer v ničom, ani v cukrovarníctve.

Ale vás nezaujímal primárne cukor či naša sebestačnosť v cukre. Nie ste ekonómka či analytička. Ste umelkyňa.

Vaše vysvetlenie pre to, čo sa udialo?

Obidve strany mali úplne iné očakávania. My sme vstupovali do kapitalistického sveta ako do sveta financií a obchodovania a nemali sme s tým skúsenosti, preto si s nami mohli robiť, čo chceli. Niežby sme neboli konkurencie schopní, lebo v istých odvetviach sme mohli byť, ale vôbec sme nevedeli, ako zastávať svoje záujmy. A to sa dialo so všetkým. Z našej strany tam bola naivita. Neboli sme priprave-

ní na „normálny vonkajší“ svet. Na cukrovarníctve sa to dá názorne vidieť, ale dialo sa to v rôznych odvetviach. Preto si myslím, že témou tejto výstavy vôbec nie je cukrovarníctvo, je to len symbolické. Vnímam to ako prípadovú štúdiu.

Bola tu však aj éra mečiarizmu, keď niektorí ľudia boli pripravení zastupovať svoje záujmy.

Áno, ani neviem, ako by som mala definovať týchto ľudí. Boli tu mocenské skupiny, ktoré vedeli zastupovať svoje ciele aj v tej všeobecnej nepripravenosti. Boli sebeckí a sledovali svoj záujem. A ľudia, napríklad v Sládkovičove, ktorí privatizovali cukrovar s úmyslom, že zachovajú výrobu, boli rôznymi spôsobmi prinútení vzdať sa podnikania.

Je to bežný prístup pre konceptuálneho umelca, že skúma nejaké odvetvie priemyslu, teda prečo skolabovalo?

Neviem, či je to normálne: tvorba nevyžaduje vždy taký dlhý proces ako v tomto prípade, ale možno to bolo dané aj týmto regiónom, kde sa dá takáto téma dôkladne preskúmať, dá sa všetko precestovať, spoznať ľudí, ktorí o tom niečo vedia, a potom sa o tom dá uvažovať. Ten výskum ešte ani nie je dokončený. Považujem výstavu za medzník, niečo z toho teraz ukážeme, ale mám v úmysle ďalej na tom pracovať. Ako výtvarníčka môžem spolupracovať s expertmi v ekonómii, sociológii, politológii, môžem s nimi uvažovať o veciach, ktoré sa stali.

Čo bude výsledkom?

Stále skúmam, ako sa to stalo, čo sa stalo a ako sa to dá robiť ináč. Uvažujem o celej histórii od 19. storočia, keď podnikatelia z Česka alebo s nemeckými či židovskými koreňmi prišli podnikáť na vtedajšie naše územie a v medzivojnovom období sa dostali na svetovú úroveň v rôznych veciach. Nielen spôsobom výroby, ale aj celou kultúrou zodpovedného podnikania, starostlivosťou o zamestnancov. V podnikaní pokračovali v 20. storočí, niektorým sa podarilo krátko pred fašizmom emigrovať, ako napríklad rodine Kuffnerovcov, ktorí zakladali cukrovar v Sládkovičove, niektorí boli vyvraždení. Po vojne prišlo zoštatnenie, kruté päťdesiate roky. A aj v deväťdesiatych rokoch sme tu veľa vecí zničili. Nedávno jeden návštevník výstavy povedal, že kapitalizmus zničil cukrovary.

Zničil?

Ja si myslím, že kapitalizmus tie cukrovary vybudoval. Svoje stopy zanechal celé 20. storočie spoločne s našim príbehom kapitalizmu, fašizmu, socializmu a zase kapitalizmu. V súčasnosti mnoho

Foto: A. A. CS.

vecí ničime my našimi zlými rozhodnutiami. Verím tomu, že keď niečo pochopíme, máme možnosť sa zachovať iným spôsobom v budúcnosti. Aby sa dejiny neopakovali. Z tohto pohľadu je táto výstava pozitívna.

Sme zvyknutí, že takéto témy spracúvajú skôr publicisti, historici, ekonómovia, napíšu nejakú knihu, štúdiu. Čo je výsledok práce umelca?

V umení je potenciál iným spôsobom komunikovať obsahy, ako keď je to napísané alebo odprednášané. Snažím sa dostať ľuďom pod kožu iným jazykom. Myslím si, že umenie môže meniť rozmyšľanie ľudí. Lebo už sme akoby presytení racionálneho myslenia, potrebujeme iný jazyk na komunikáciu. Myslím si, že keď niekto príde na túto výstavu, tak mu niečo dôjde, možno nastane nejaká zmena v rozmyšľaní, to môže byť ten výsledok.

Tá výstava pôsobí trochu depresívne. To je správne, keď odchádzame nahnevani?

Väčšina odchádza s pozitívnym pocitom, ale to je vďaka manufaktúre, ktorú tu máme, pre samotnú tú prácu – výrobu cukrových homolí. Tu jednak v regre- siii do detstva prežijete niečo, čo už možno poznáte, je to vo vás, a tým, že si ručne vyrobíte takú homo-

lu, získate istý pocit zadostučinenia. Zároveň som chcela upriamiť pozornosť aj na problematiku práce ako takej a pracujúceho človeka. Preto sú tam aj ďalší zahraniční autori, ktorí sa venujú alebo venovali programovo fenoménu práce. Myslím si, že podstatou každého človeka je práca, to, čo vykoná pre ostatných. Ťažko budeme bez toho fungovať.

Na výstave ukazujete aj stav industriálnych pamiatok na Slovensku. Akoby toto bolo teraz veľmi silnou témou v spoločnosti. Vidíme to všade okolo nás, vidíme to na aktivitách mladých ľudí, že ich zaujímajú pamiatky a ochrana kultúrneho dedičstva, a špeciálne starých fabriek. Prečo to mladých ľudí tak oslovuje?

Možno hľadajú základy svojej histórie, možno hľadajú overené hodnoty, ktoré fungovali, historicky o nich niečo vieme, a teraz fyzicky vidíme, že sa rozpadávajú. A možno tí mladí ľudia – to vidím aj na svojich študentoch – hľadajú nejaké záchytné body, z ktorých môžu vychádzať. Hľadajú niečo overené, čo nie je fejk.

„Nie je to záležitosť nostalgie, ale zrazu máte pocit, že veci by mali ísť iným smerom.“

Na vašej výstave je aj starý obraz cukrovaru v Pohronskom Ruskove. Tá fabrika na obraze pripomína skôr zámok uprostred parku. Dnes je to ruina. Ako to na vás pôsobilo?

Tá ruina pôsobí na mňa dodnes veľmi silno, uvažovala som o hodnotách, ktoré tam boli, okrem výrobných možností s kvalitným i obytnými domami napríklad aj o tom, že pri cukrovare vybudovali aj športové ihrisko pre miestnych alebo park, ktorý na okolí volali Abbazia (Opatija) – park na oddych. Dnes vidíme, že väčšina firiem sa snaží čo najrýchlejšie zbohatnúť, ale pre mňa je hodnotou celá kultúra podnikania, zodpovednosť podnikateľov, ktorí svojim zamestnancom dávajú nielen prácu, ale ich aj vzdelávajú a vytvoria pre nich kultúrne prostredie, aby ich aj rozvíjali, kultivovali. Keď som bola v Sládkovičove, kde priestory cukrovaru mali aj vysokú architektonickú hodnotu, sadla som si do parku, videla fontány, staré gaštany, mauzóleum (rodiny Kuffnerovcov) a vnímala, akú vysokú úroveň malo celé to prostredie. Sedela som tam a snažila som sa nadýchať tej atmosféry. Nie je to záležitosť nostalgie, ale zrazu máte pocit, že veci by mali ísť iným smerom. Mali by sme sa dostať do stavu, keď zase budeme pestovať takéto hodnoty.

Pracovisko teda nemá byť len miesto, kde si zarábame na živobytie.

Hovoríme o strate kultúry, kultúrnosti všeobecne. Dúfam, že na tejto výstave sa možno ľudia aj nahnevajú, keď sa im tá mozaika zloží v hlave a že to ľudia možno aj povzbudí, aby konali inak.

Ste profesorkou na Vysokej škole výtvarných umení. Čo vás štve na vašich študentoch?

Možno najviac to, keď nedávajú dostatok energie do toho, čo robia. Keď necítiť, že to naozaj chcú. Keď nedávajú pozor na details, keď sú lahostajní, keď si nevážia ani svoje nápady. Keď som bola na stáži na umeleckej vysokej škole v Oslo, mladý človek, čo tam študuje umenie, vie presne, koľko energie do toho musí dať, aby mohol vystavovať, fungovať ako umelec. Bolo vidno, že aj do trojdňovej výstavy vložil všetko, nielen financie, ale aj energiu aj náročnosť voči sebe aj práci. Prečo si naši študenti myslia, že bude stačiť dať do toho 50 percent svojej energie?

A akú odpoveď ste našli?

Odvodzujem ju od celkovej úrovne kultúrnosti a kultúry spoločnosti. Ničím iným to neviem odôvodniť. Možno to súvisí aj s očakávaniami, mladý človek cíti,

že s polovicou energie to bude aj tak dobré, bude to stačiť. Ale nechcem generalizovať.

Vy ste sa nám raz dávnejšie sťažovali, že sa študenti neangajujú o to, čo sa v spoločnosti deje, a že sa im nechce angažovať sa. To ešte platí?

Asi som vtedy mala konzultáciu so študentami, ktorá nebola ideálna. Musím povedať, že v poslednom období sa väčšina našich študentov zaktivizovala, aj naši študenti boli na námestiach.

Vždy ste boli umelkyňou, ktorá vnímala, čo sa deje okolo vás, v spoločnosti, a mali ste nielen potrebu to reflektovať, ale aj ovplyvňovať. Ste v tomto smere skôr výnimkou?

Keď som pred 14 rokmi išla učiť, tak som mala veľmi vyhrtený názor a myslela som si, že všetci umelci musia byť zodpovední za to, čo sa deje okolo nás a že sa do toho musíme aj aktívne zapojiť. Ale keď už učíte a poznáte stovky študentov, tak vidíte, že je to určené aj charakterom aj rodinnou výchovou človeka. Nemôžete na nich tlačiť, aby boli angažovaní vo svojom umení, keď to z ich charakteru nevychádza. Sú aj iné a úplne plnohodnotné umelecké programy, ktoré majú iné korene. To som predtým asi celkom nechápala, alebo som nemala dosť trpezlivosti, aby som pochopila, že existujú úplne iné pozície. A že môže existovať aj umenie, ktoré nemá angažovaný charakter, a že môže byť rovnako dôležité.

Kde sa to vo vás vzalo, že vy ste mali stále potrebu mať aj iný ako čisto umelecký program?

Asi z rodinného zázemia. V našej rodine bola politika vždy „na stole“. Taká bola moja skúsenosť, to ma ovplyvnilo.

Váš otec bol námestníkom ministra, strýko bol podpredsedom parlamentu v 68. roku, syn je dnes splnomocnenec vlády pre rómske komunity. To je už nejaká politická tradícia v rodine. Máte to zakódované v génoch.

Áno. (Úsmev.)

Nevyrúša niektorých študentov to, že máte od nich aj tieto očakávania?

Vyrúša. Ale snažím sa potlačiť to trochu do úzadia. To neznamená, že spolu nehovoríme o tom, čo sa deje. Ale viac som to oddelila – umelecký proces od

uvedomelého občana. No na tom trvám, že človek, ktorý sa považuje za inteligentného uvedomelého človeka, teda ten, ktorý študuje na vysokej škole, sa musí zaujímať aj o politiku a spoločnosť. Nemôže povedať, že ho to nebaví alebo nezaujíma. Ako občan si nemôže dovoliť nevnímať, kde žije a ako žije. A za čo je aj zodpovedný. Musí byť súčasťou spoločnosti a aj na ňu vplývať. Má byť aktívny, ale to neznamená, že to musí robiť aj v umení. To možno oddeliť.

Zažili sme vraždu novinára a jeho partnerky, odkrývali sa hrozné veci o fungovaní tohto štátu. Ako ste to vnímali, ovplyvní to aj váš umelecký program?

Reagovala som ako človek, ako občan. Myslím si, že je veľmi ťažké na takéto udalosti ihneď reagovať umeleckými počinmi. Možno to niekto vie, no ja to nedokážem. Potrebujem čas. Ale tentoraz to bolo naozaj vážne a prežívali sme to všetci spolu ako niečo výsostne neakceptovateľné.

Ako vnímate novú ministerku kultúry?

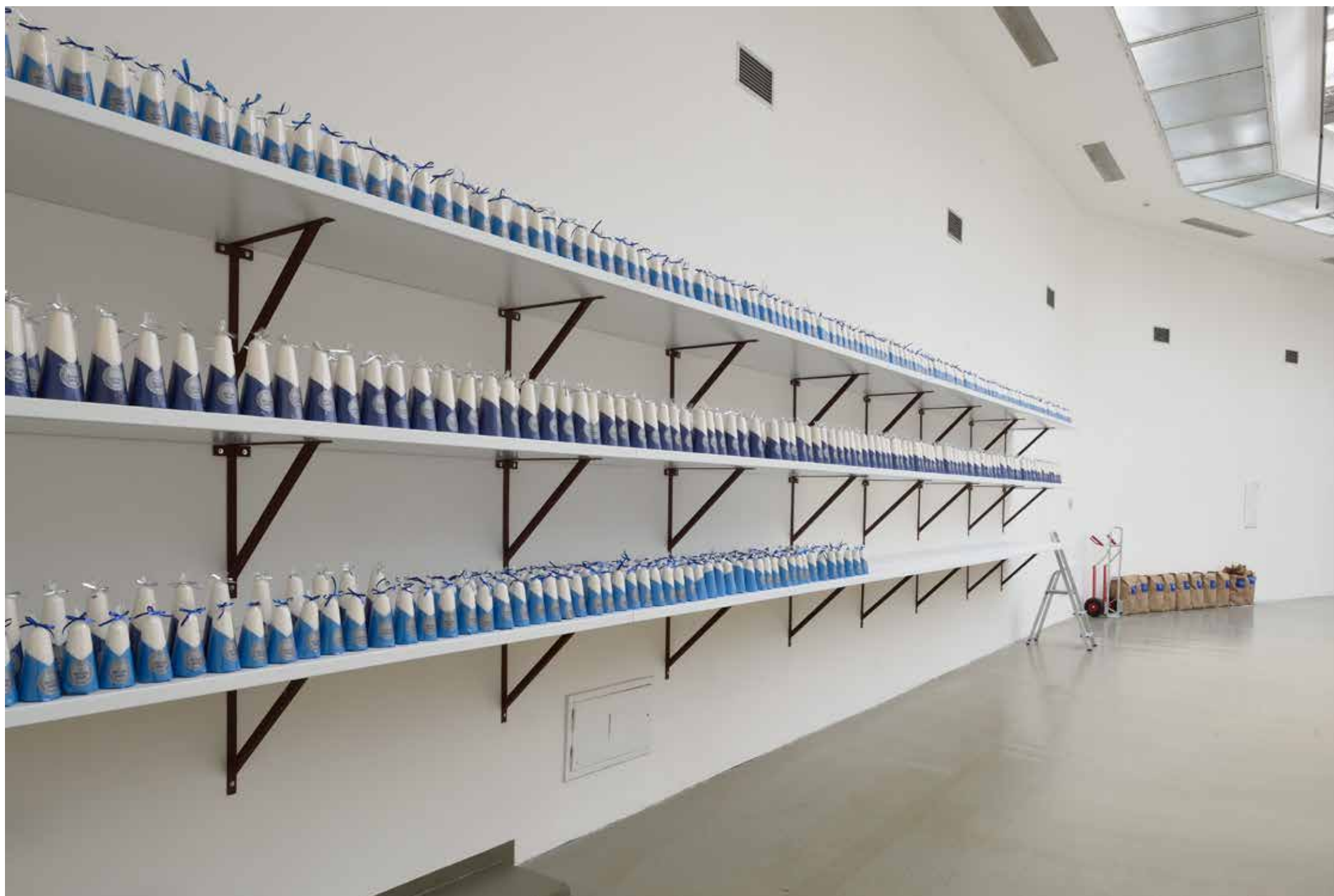
Ja si myslím, že predčasné voľby mohli byť riešením. Preto ma teraz menej zaujíma, kto je teraz ministrom kultúry. Myslím si, že súčasná ministerka nie je vhodná na takúto funkciu, ale nezaobrámam sa ňou, viac uvažujem o budúcnosti krajiny. Od začiatku som bola za predčasné voľby, hoci viem, že tie výsledky môžu byť aj horšie pre spoločnosť, ale niekedy treba ísť do rizika. Vidíme aj v iných krajinách, že sa to nemusí vyvíjať dobre a môžu padnúť zlé rozhodnutia. Napríklad to, čo sa teraz po voľbách deje v Taliansku, je veľmi nebezpečné. Ale neviem, ako by sa to dalo riešiť inak, občania sú zodpovední za to, čo si volia. Slovensko viackrát ukázalo, že vie zodpovedne voliť. Dúfam, že sa to stane znovu.

Máte maďarskú národnosť. Ako vnímate to, čo sa teraz deje v Maďarsku?

Je to katastrofa. Nevedela som si vôbec predstaviť, ako sa ten systém môže udržať pri moci aj po ďalších voľbách. Môžeme naživo sledovať opakovanie celej histórie Maďarska. Prečo Maďari často stáli na zlej strane? Prečo často urobili zlé rozhodnutia, ktoré im prinášali len zlé dôsledky? A teraz to opäť vidíme naživo a je to zlé aj pre ostatné krajiny okolo Maďarska, možno aj pre celú Európu. Možno je to aj príležitosť, ako začať uvažovať inak. Pre mňa bol napríklad veľmi silný moment, keď bývalý premiér Fico vyslovil na tlačovej konferencii meno Soros a slovenskí novinári sa začali smiať. Pre mňa to bola katarzia. Lebo ja som to počúvala tri roky v maďarských správach, ako boli postupne manipulovaní ľudia masívnou politicou komunikáciou aj v médiách. Bolo a aj je to celé tak postavené, že tam si už aj deti myslia, že Soros je diabol, najväčšia hrozba pre Maďarsko, lebo ho chce zničiť. A u nás premiér, ktorý je už mimo hry, v poslednom záchvate, ako sa udržať pri moci, použije tie najsprostšie karty a hovorí o Sorosovi. Použil metódu, ktorá sa osvedčila v Maďarsku, ale u nás sa novinári začali smiať.

Ako je to možné, že táto sorosovská hrozba na Maďarov zabrala a na Slovensku to vyvolalo smiech?

V Maďarsku bola stratégia, ako sa udržať pri moci, vymyslená veľmi dômyselne a dôkladne. A ľudia boli dôkladne pripravení na to, aby takéto správy konzumovali. Preto si myslím, že je veľmi dôležité zachovať slobodné médiá, ich nezávislosť od moci. Táto kontrola je nesmierne dôležitá.

„No na tom trvám, že človek, ktorý sa považuje za inteligentného uvedomelého človeka, teda ten, ktorý študuje na vysokej škole, sa musí zaujímať aj o politiku a spoločnosť.“

*Prečo väčšina maďarských občanov neprehliadla tú so-
rosovskú legendu?*

Keď vám odrezávajú z ruky po kúštičkoch, najprv si to ani nevšimnete, ale po nejakom čase ste bez ruky. Všimnete si to príliš neskoro, to sa stalo v Maďarsku a treba si dávať pozor, aby sa to nestalo aj na Slovensku. Aby sme takto nedopadli aj my.

Pozývajú vás do Maďarska vystavovať?

V poslednom čase vystavujem v Maďarsku málo, ani o to veľmi nestojím, lebo veľa kultúrnych inštitúcií tam bolo zničených a málo takýchto ustanovizní tam ostalo nezávislých. Aj financovanie kultúry je vyslovene v politických rukách. Nechcem byť toho súčasťou.

Neinšpiruje vás tamojšie dianie ako umelkyňa?

Nie, opakuje sa historická skúsenosť. Pre mňa je Maďarsko smutný príbeh. Človek predsa uvažuje, ako by sa dalo vyhnúť zlým rozhodnutiam, ale naživo vidíme, že sa to nedá zmeniť. Vďaka tomu môžeme napríklad pochopiť, ako sa Nemecku nepodarilo vyhnúť nacizmu, ľudia, ktorí v tom režime žijú, s ním nevedia veľa urobiť. To je demotivujúca skúsenosť.

Vaša výstava o tom, ako sa vyvíjalo po roku 1989 slovenské cukrovarníctvo, sa končí v polovičke júla. Ešte ten projekt budete rozvíjať?

Táto výstava vznikla vďaka kooperácii viacerých subjektov, snažili sme sa vyskladať mozaiku z rôznych pohľadov, a preto si myslím, že by bolo dobré pokračovať a vystavovať v krajinách, odkiaľ pochádzali tí investori. Chcela by som zistiť, či umelcov z tých krajín zaujímal, ako ich krajiny vstupovali do nášho regiónu, či o tom vôbec uvažujú a prípadne akým spôsobom. Chcela by som spolupracovať aj s expertami, ktorí majú ekonomické, historické či politologické znalosti o tejto téme, to ma teraz najviac zaujíma.

Čo vás teraz čaká?

Chcem z tejto témy urobiť ešte publikáciu. A dúfam, že budeme mať novú industriálnu pamiatku – komín z Pohronského Ruskova a múzeum cukrovarníctva vo spolupráci s Mestským múzeom v Šuranoch s podporou súčasných funkčných cukrovarov.

Rozhovory so zamestnancami manufaktúry

Ilona Németh v spolupráci s Katarínou Karafovou
Video-záznam rozhovorov

Pán Štefan Nagy

Prečo ste prijali ponuku pracovať počas troch mesiacov v Kunsthalle Bratislava?

Nakoľko som robil v poľnohospodárstve, ako bývalý poľnohospodár tak mám blízko k pestovaniu cukrovej repy a okrem toho ma zaujíma aj výtvarníctvo, tak preto som sa rozhodol, že by som to mohol skúsiť a robiť pre Ilonu Németh.

Mali ste vy, vaša rodina alebo známi nejakú skúsenosť s cukrovarmi?

Priamo moji blízki alebo rodina nikto nerobil v cukrovare, ale pochádzam z Dunajskej Stredy, takže moji známi pracovali v cukrovare Dunajská Streda.

Ako vnímate zrušenie cukrovary vo vašom okolí?

Pre poľnohospodárstvo to myslím nebolo najlepšie riešenie lebo pestovanie cukrovej repy niečo prinášalo – nejaký úžitok aj priamo vo výrobe na družstvách – cukrovarnícke krojky sa napríklad využívali napríklad v živočíšnej výrobe. Tak z tohto hľadiska je to myslím veľká škoda. Ale z ekonomického alebo iného hľadiska to neviem posúdiť. Pravdepodobne, tí ktorí sa takto rozhodli – neviem z akého hľadiska – sa tak z nejakého dôvodu rozhodli, takže je to tak.

Popíšte vašu skúsenosť s prácou v tejto manufaktúre?

Tu v manufaktúre som sa zoznámil s viacerými ľuďmi, aj mladými aj staršími. Chodia sem aj takí, ktorí voľakedy robili priamo v cukrovarníctve. Tak nám poradili alebo nám napríklad kládli otázky. A títo mladí, ktorí sa ešte nestretli s výrobou homolí napríklad, tak pre nich to bolo tiež zaujímavé. A tak všeobecne títo ľudia, ktorí sem prišli, boli takí milí a skúsenosti s nimi boli také dobré.

Prišli by ste aj na budúce?

Tak ja osobne by som prišiel samozrejme, mne sa to páčilo. A tie tri mesiace ubehli veľmi rýchlo. Bolo to veľmi príjemné a s veľmi príjemnými zážitkami.

Čo podľa vás mohla táto výstava priniesť návštevníkom?

Tak, pre návštevníkov hlavne to, že sa zoznámili napríklad aj s tým, ako sa vyrába kryštálový cukor

alebo niektorí ani nevedeli – mladí samozrejme – že kryštálový cukor sa vyrába priamo z cukrovej repy, takže pre nich to bolo určite zaujímavé. Potom aj to, že sa zoznámili s tým, ako to fungovalo tuná na Slovensku – ako taký priemysel, akým je cukrovarníctvo voľakedy vlastne fungovalo, myslím si, že to pre nich bolo tiež zaujímavé.

Aká bola vaša najzaujímavejšia skúsenosť s návštevníkmi výstavy?

Tak najzaujímavejšia skúsenosť podľa mňa bolo to, že niektorí si mysleli, že vyrobiť homolu je niečo veľmi komplikované, a keď sme im ukázali, že ako jednoducho sa to dá a ako to vyzerá na konci, keď je to zabalené, tak boli príjemne prekvapení a veľmi sa im to páčilo.

„Tie tri mesiace ubehli veľmi rýchlo!“

foto: J.R.

Pani Štefánia Janíčková

„Mnohí odchádzali prekvapení, že takéto čosi u nás existovalo.“

Prečo ste prijali ponuku pracovať počas troch mesiacov v Kunsthalle Bratislava?

Táto téma týkajúca sa cukrovarov mi je veľmi blízka. Bolo to aj z takých troška nostalgických dôvodov. Pretože som v podstate skončila špecializáciu vyslovene pre cukrovary aj som ako absolventka nastúpila pracovať do cukrovaru. A bola mi táto téma veľmi blízka. No a náhodne som sa dozvedela, že pani Ilona hľadá pracovníkov do svojej manufaktúry, tak som to prijala.

Mali ste vy, vaša rodina alebo známi nejakú skúsenosť s cukrovarmi?

Ako hovorím, ja sama som pracovala v cukrovare, zhruba pätnásť rokov. Takisto môj manžel, ktorý je absolventom tej istej špecializácie ako ja. Takže ako mladomanželia sme nastúpili do cukrovaru. Byť sme dostali v areáli cukrovaru. Narodili sa nám tam deti, ktoré nám vyrastali v areáli cukrovaru. Takže mali sme k cukrovaru veľmi blízky vzťah.

Ako vnímate zrušenie cukrovaru vo vašom okolí?

No tak to je veľmi ťažká otázka, ja to vnímam v takých dvoch rovinách. Jedna je emocionálna, druhá taká racionálna. Čo sa týka tej emocionálnej roviny, ako som už spomínala, môj život a vlastne moja mladosť sa viaže k cukrovaru, aj teda život našej rodiny. A čo sa týka tej racionálnej stránky, je ťažké o tom hovoriť, ale myslím si, že technický pokrok a ekonomické podmienky sa ťažko dali nastaviť tak, aby tie cukrovary ostali. Poviem taký príklad – momentálne z desiatich cukrovarov na Slovensku ostali len dva. A pritom tieto dva cukrovary dokážu vyrábať cukor, ktorý v podstate vyrábalo predtým tých desať cukrovarov, tak to je také racionálne zdôvodnenie. Ale ako hovorím, je mi to ľúto, lebo cukrovary boli náš život, no.

Popíšte vašu skúsenosť s prácou v tejto manufaktúre?

V tejto manufaktúre mám veľmi dobrú skúsenosť, pretože som tu stretla veľa ľudí – mnoho návštevníkov, ktorí sa zaujímali o výrobu homolí. A takisto sa zaujímali o históriu cukrovarníctva, mnohí z nich odchádzali prekvapení, že takéto čosi u nás existovalo. Prekvapení aj tým, prečo sa to celé skončilo. A bolo to príjemné, milé vidieť tých ľudí, ako sa snažili vyrobiť si homole a zobrať si povedzme takýto suvenír.

Prišli by ste aj na budúce?

Pokiaľ by sa jednalo o výstavu, určite, ale na trvalý pracovný úväzok asi nie. (smiech)

Čo podľa vás mohla táto výstava priniesť návštevníkom?

No ako som spomínala, taký všeobecný prehľad o cukrovaroch, o cukre. V dnešnej dobe sa veľa hovorí o tom, že cukor je jed, čo celkom nie je pravda. A myslím, že aj táto výstava prispela k tomu, že možno tí návštevníci na to trošku zmenia názor.

Aká bola vaša najzaujímavejšia skúsenosť s návštevníkmi výstavy?

Najzaujímavejšia skúsenosť? Asi tá radosť, s akou sa snažili vyrobiť si tie homole. A potom, boli tu návštevníci, ktorí priamo tiež pracovali v niektorom z cukrovarov, tak tých zaujímala hlavne tá časť múzea. No a boli pre mňa milé stretnutia s bývalými kolegami. A bola som veľmi prekvapená, že tu bolo veľmi veľa návštevníkov, ktorí nehovorili po slovensky, tak ma to tak zaujalo, že aj teda turisti sa o túto výstavu veľmi zaujímali. Deti boli zlaté, oni sa veľmi tešili, keď si mohli tie homole vyrobiť. A myslím, že ich aj zaujímal výklad, z toho čo som tu počula, keď im mediátori vysvetľovali isté veci, takže si myslím, že aj deťom to dalo veľa. A napokon, dnešné deti to častokrát nevedia, že z čoho sa vyrába cukor, že z čoho sa vyrába chlieb, a tu si určite tie svoje obzory veľmi rozšírili.

Pani Eva Sido

Prečo ste prijali ponuku pracovať počas troch mesiacov v Kunsthalle Bratislava?

Zdalo sa mi to vzrušujúce a ja mám rada výzvy. Páčila sa mi tá idea, obnoviť tradíciu výroby homoliek, čo sa zvykli vyrábať počas kampaní v cukrovaroch na Slovensku.

Mali ste vy, vaša rodina alebo známi nejakú skúsenosť s cukrovarmi?

V meste sme mali cukrovar – v Dunajskej Stredy, takže sme cítili tú vôňu počas kampane. Okrem toho, brat tam istý čas – za mladistva robil, necelý rok, myslím. Ale okrem toho nie.

Ako vnímate zrušenie cukrovaru vo vašom okolí?

Malo to vplyv na veľa rodín – finančne, keďže im zrušili pracovné miesta. Tým pádom aj finančne aj celkovo to vplýva na život celého mesta. A tu nejde len o tú výrobu v továrni myslím – vo fabrike, ale aj z ciest zmizli tie charakteristické traktory, čo viezli cukrovú repu – aj to patrilo jednoducho ku každodennosti Dunajskej Stredy. A keď niekto prichádzal – hlavne z Bratislavy – tak hneď zbadal tie veže či komíny čo tam boli. A tým, že to bolo zbúrané, meso jednoducho stratilo isté charakteristické črty, a to nám chýba.

Popíšte vašu skúsenosť s prácou v tejto manufaktúre?

Tak to je úplne vzrušujúce a neskutočne dobré, lebo toto miesto má veľmi pozitívnu atmosféru. Napriek tomu, že keď niekto do tejto haly vstúpi, hneď čo zbadá to je tá farba – ako keby bol v nemocnici. A potom, keď vstúpia a začnú čítať, čo tu vlastne môžu robiť a vnímajú to celé prostredie, tak hneď tá atmosféra sa zmení na pozitívnu, ako keby sa to prostredie oživilo. Potom sa objavia naše mediátorky alebo mediátori a pomáhajú im ony alebo my s výrobou homoliek, a potom sledujú ako to treba zabaliť a všetko, ako sa to tu usporadúva – čo sa tu vlastne deje. Práve tým, že sa tu ľudia cítia dobre, to aj my vnímame, aj keď vidíme tú radosť, keď sa im podarí vyklopiť homolu – a tá stojí a bude zabalená. Môžu si zobrať jeden výrobok od hocikoho, kto ho neviem pred koľkými mesiacmi od apríla vyrobil, nevedia kto to bol. A všetko je ručne vyrábané, a to vidia tí ľudia, a to vzájomne pôsobí aj na nás aj na nich. My tu teraz stojíme návštevníkom chrbtom, keďže už môžeme baliť výrobné homole, čo vyrobili naši hostia – vyrábať už nemusíme. A napriek tomu, že stojíme chrbtom, to jednoducho cítime, tú radosť a sledujeme, že akí sú nadšení z toho, že môžu byť súčasťou tohto procesu. Je to veľmi pozitívne. Každý, kto sem príde, odchádza s úsmevom.

Čo podľa vás mohla táto výstava priniesť návštevníkom?

Že sa začnú zaujímať o také veci, o ktoré sa vlastne nestarali – kde vlastne boli tie cukrovary, prečo boli zrušené, ako to vplýva na prostredie tých miest, kde boli tie továrne, že ako to všetko súvisí. A tá praktická časť, čo tu my vnímame každý deň – nemyslím teraz na výstavu, ale na výrobu a na balenie – tak jednoznačne to nadšenie a pozitívnu energiu, to pociťujeme.

Aká bola vaša najzaujímavejšia skúsenosť s návštevníkmi výstavy?

Možno ani nie deti, lebo to by ma vôbec neprekvapilo. Deti sa správajú veľmi prirodzene, sledujú ako to treba vyrobiť a keď im to ukážeme, potom už pokračujú. Ale dospelí – ako sa dostanú do toho detstva vlastne, ako keby boli na pieskovisku – vzdychajú že „och podarilo sa mi“ a sú nadšení. Takže ja jeden príklad nemám, ale celkovo môžem povedať, že u každého kto odtiaľto odíde, vidíme tú radosť, že mohol byť súčasťou tejto veľkej hry.

„Každý, kto sem príde, odchádza s úsmevom.“

foto: J.R.

Pani Katarína Senková

„Vždy som to chcela vyskúšať, ako učiteľka chémie, je to prirodzené, keď ste tri roky len v laboratóriu.“

Prečo ste prijali ponuku pracovať počas troch mesiacov v Kunsthalle Bratislava?

To prišlo úplne nečakane, ako blesk z neba a som veľmi rada, lebo pani Ilona Németh ma našla vlastne na úrade práce, keď som riešila úplne niečo iné. Ale keď som počula, o čo ide, tak som bola rozhodnutá, jednoducho to prijať. Z úplne jednoduchého dôvodu, že ja som počúvala príbehy o cukrovaroch alebo presnejšie ako funguje cukrovar, keď tam môj otec pracoval, v čase keď som bola ešte na základke.

Mali ste vy, vaša rodina alebo známi nejakú skúsenosť s cukrovarmi?

Až takú skúsenosť, že otec mi ako malému decku zo srandy hovoril „Katka predstav si, oni ma tak čakali v tej práci, že hovorili: Gejza keď si tu ty, tak všetko je tu také tichučké, dobre funguje, ale keď ty tu nie si, tak sa to nedá vydržať.“

Ako vnímate zrušenie cukrovaru vo vašom okolí?

Ja som vďačná Bohu za to, že som nemusela byť priamo v tom procese, keď sa to zrušilo, lebo už len počúvať tie príbehy alebo vidieť tuto to video – ako o tom hovorili, už to bolo dosť. Až tak rezonovalo, že vlastne o tomto je teraz výstava v Bratislave, bola v Prahe a chystá sa vo Viedni. A môj otec tam už nepracoval vtedy, lebo robil vtedy na Ministerstve životného prostredia. Takže my sme to pozerali – tieto udalosti, alebo presnejšie počúvali, že čo sa deje. Najprv sme tomu nechceli veriť, ale keď sme videli, že vlastne cukrovar zmizol, tak sme vedeli, že sa stalo niečo nenávratné.

Popíšte vašu skúsenosť s prácou v tejto manufaktúre?

To už je veselšia téma. Ale myslím samozrejme v dobrom. Vždy som to chcela vyskúšať, ako učiteľka chémie, je to prirodzené, keď ste tri roky len v laboratóriu. Ja som študovala v Maďarsku v Egeri (Jäger po slovensky). A všetko som to mohla vyskúšať len teoreticky a v malom – že čo ako funguje a de facto, keď študujete tak máte prax, aj sme boli na exkurzii, ale to je úplne niečo iné, keď ste priamo v procese a máte ako keby imitovanú výrobu.

Prišli by ste aj na budúce?

Keby som mala tú možnosť, určite by som prišla.

Čo podľa vás mohla táto výstava priniesť návštevníkom?

Tu sa pohybuje veľa návštevníkov – od detí až po dospelých, od starých až po mladých, od mladých až po starých. A jednoducho, táto výstava je v tom jedinečná, že sa to týka nás všetkých. Spomínala som už, že som učiteľka – nielen matematiky, ale hlavne chémie. A minulý rok som mala veľmi zaujímavú skúsenosť s výučbou chémie v Dunajskej Strede,

aj keď som sa narodila v Bratislave. Bola to krátkodobá skúsenosť, ale viem, že celý autobus detí prišiel z Dunajskej Stredy sem, a bolo to pre nich nezabudnuteľné. A to sú deti. Ale určite to bolo nezabudnuteľné aj pre tých dospelých, lebo v Dunajskej Strede bol jeden z najväčších cukrovarov. A to keď niekto má s tým niečo spoločné – ako napríklad môj otec – tak jednoducho, keď sa trošku ponorí do tejto témy, tak mu nie je všetko jedno.

Aká bola vaša najzaujímavejšia skúsenosť s návštevníkmi výstavy?

Keďže sa od septembra musím znova vrátiť do školstva – tentokrát sa to týka matematiky – tak či chcem alebo nechcem, sledujem ľudí – hlavne deti. Jednu vec som pochopila, že deti sú veľmi čitateľné a tvarovateľné ako táto cukrová homola. To znamená, že keď dieťaťu s láskou ukážete niečo veľmi zaujímavé a povieťe podstatu – aj keď ste na hodine matematiky – tak si z toho zoberie ponaučenie, na ktoré nezabudne celý život – ako keď som ja počúvala od môjho otca o tom, ako funguje cukrovar. Nikdy v živote by som si nemyslela, že ja budem niekedy súčasťou tejto výstavy.

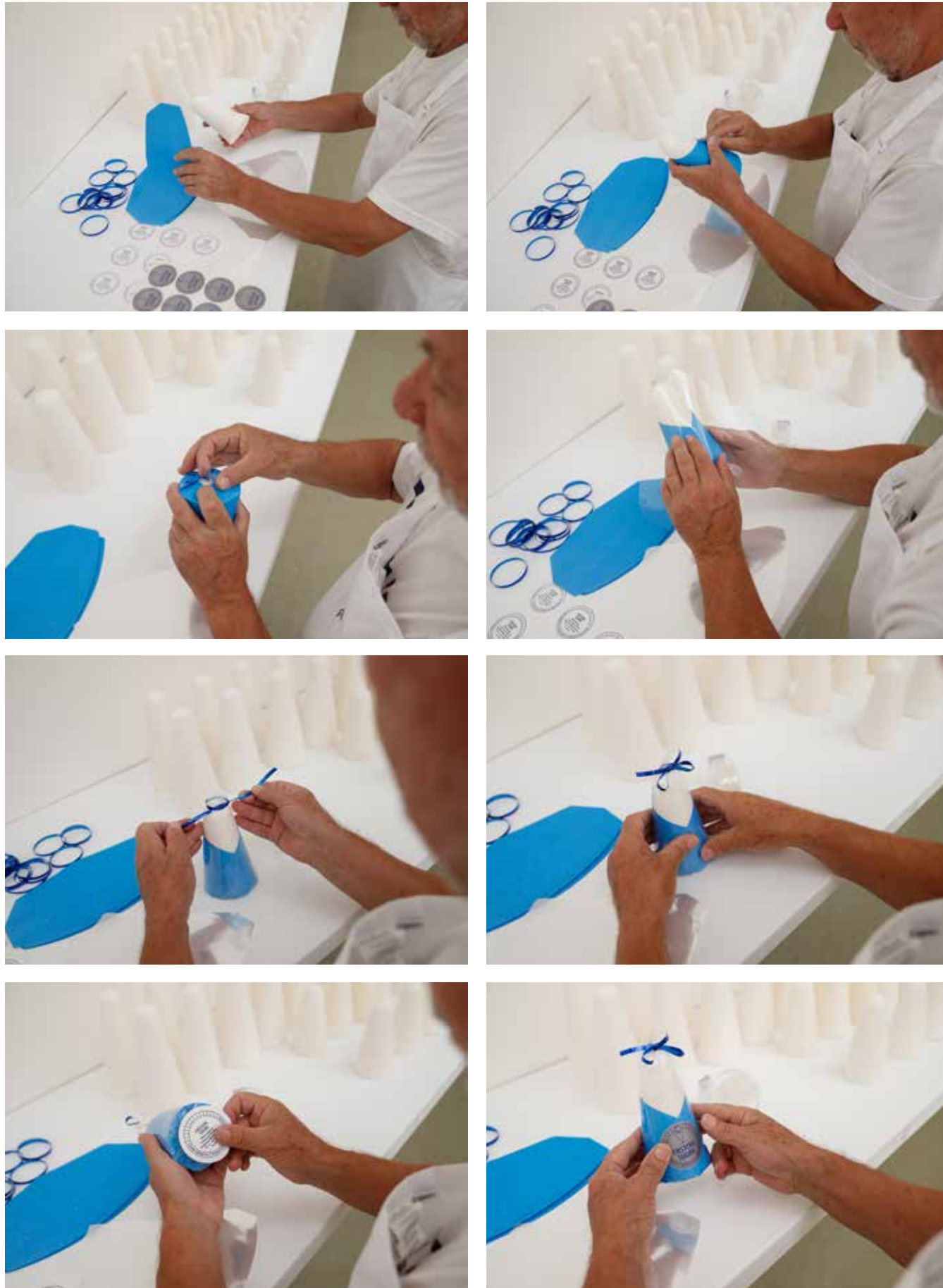
Výroba homolí

Kryštálový cukor z vreca naberieme do misy (na malú homolu potrebujeme cca 3 lopatky cukru, na veľkú homolu potrebujeme cca 4 lopatky cukru) a primiešame trošku sirupu zarobeného vo fľaši. Konzistencia hmoty nesmie byť príliš suchá (homole sa potom rozpadávajú), cukor musí byť rovnomerne vlhký, nie však mokrý (homole sa potom zle sušia). Konzistenciu môžeme vyskúšať rukou. Takto pripravenú cukrovú hmotu dávame po lyžiciach do formy a priebežne utláčame tĺčikom. Keď je forma naplnená po okraj, rovnou stranou tĺčika hmotu zarovnáme. Na pulloch, kde sa homole sušia sú pripravené biele štvorcové tácky. Tácku položíme na vrch formy a formu prevrátíme. Formu pomaly zdvíhame, homola by sa nemala rozpadávať. Následne homolu necháme sušiť na vzduchu približne 24 hodín.

Balenie homolí

O doplnkoch a zmenách: recenzia výstavy Ilony Németh *Eastern Sugar*

Emily Verla Bovino

Cukrová homoľa, pripomínajúca miestne kopce či rastový graf starnúcej populácie, sa často používa na označenie foriem fyzickej a sociálnej krajiny Slovenska.¹ Homoľa ako „teleso“ s „neurčitou hmotnosťou“ je zároveň objektom, pomocou ktorého Karl Marx vysvetľoval pôsobenie relatívnej hodnoty medzi komoditami.²

Podľa Marxovej analógie rovnako ako kabát predstavuje hodnotu vo vzťahu k jeho materiálu, aj cukrová homoľa sa musí uviesť do „hmotnostnej relácie“ so železom, aby predstavovala hodnotu.³ Na najnovšej výstave Ilony Németh *Eastern Sugar* v Kunsthalle Bratislava bola cukrová homoľa prezentovaná vo vzťahu k sebe samej.

Návštevníci, prítomní na výstave, mohli na jednotlivých stanovištiach „manufaktúry“ vyrábať cukrové homole a uvedomiť si ich hmotnosť, keď si ich odnášali ako suveníry. Na výstave *Eastern Sugar* je však cukrová homoľa objektom, ktorého hodnota nie je len symbolická, ekonomická či geopolitická, ale aj relačná a afektívna. Výstava *Eastern Sugar* bola komplexnou, viacvrstvovou performáciou diskurzívneho „špecifického objektu“ nového druhu, post-minimalistickou kombináciou priemyselných materiálov, inštalácie, choreografie, architektúry, historického výskumu, príbehu a politickej geografie.⁴

Cukrová homoľa – kedysi populárna forma konzumácie cukru ako komodity v strednej Európe – bola výsledkom dlhého výrobného procesu.⁵ Tavenie, filtrácia a granulácia. Liatie, čerenie a vytvrdzovanie. Odstredovanie, ohrievanie,

formovanie a napokon balenie. Na výstave *Eastern Sugar* si návštevníci tento proces pripomenuli zredukovaným gestom – rozomieľaním a tvarovaním zrníek cukru vo forme na homole. Z vešiakov umiestnených v centrálnej sále Kunsthalle Bratislava si zobrali zástery a podľa pokynov na jednom z 36 stanovišť si mohli vyrobiť vlastné cukrové homole. Pri rozomieľaní zrníek cukru a tvarovaní homolí cítili trenie zrníek o steny formy. Táto hra s „hradmi z cukru“, ktoré sú na rozdiel od ich pieskových ekvivalentov prenosné, bola pre ich „výrobcov“ aj homole zušľachťujúcim, ale zároveň redukujúcim procesom. Kvantum práce a technológií, ktoré boli nevyhnutné pri skutočnom procese rafinácie a balení cukru sa pri tejto melancholickej resuscitácii cukrovej homole samozrejme stratili. Návrat cukrových homolí v rámci výstavy *Eastern Sugar* predstavuje to, čo sa dnes považuje už len za ďalší vzdušný zámok postkomunistickej strednej Európy: spravodlivú a slušnú privatizáciu štátnych priemyselných podnikov, ktoré slúžili obyvateľom regiónu.

Cukrové homole, ktoré vyrobili návštevníci výstavy spolu s jej dočasnými zamestnancami a samotnou autorkou plnili police inštalované na bočnej stene monumentálnej centrálnej sály Kunsthalle Bratislava. Lesknúce sa biele kužele tam stáli v rade obalené fóliou a označené logom „Eastern Sugar“. Príťahujúci zrak návštevníkov čakali homole na svojich nových majiteľov. V 19. storočí sa cukrové homole balili do špeciálne patentovaných papierových vreciek.⁶ Návštevníci výstavy Ilony Németh, ktorí sa zapojili do výrobného cyklu, si polovicu vyrobeného množstva zabalených homolí mohli vziať so sebou ako malú pozornosť, nešlo však len o odmenu za prácu. Homole mohli záujemcovia získať aj bez toho, aby sa podieľali na ich výrobe – a to za symbolickú cenu 1 Euro (malá homoľa) a 2 Eurá (veľká homoľa). Podľa slov autorky výstavy však „Uprednostňujeme zapojenie (návštevníkov)

1 PALICKAR, Stephen Joseph: *Slovakian Culture in the Light of History: Ancient, Medieval and Modern*. Hampshire Press, 1954, s. 53; MELLOR, Roy E. H.: *Eastern Europe: A Geography of the Comecon Countries*. London, 1975, Macmillan Press Ltd., s. 115.

2 MARX, Karl: *Capital: A Critical Analysis of Capitalist Production*. London, 1887. Berlin: Dietz Verlag, 1990, s. 48.

3 MARX, Karl: *Capital*, s. 48.

4 Minimalista Donald Judd definoval „špecifický objekt“ tak, že to nie je maľba ani socha, ale trojrozmerné dielo, ktoré sa vzdáva logiky európskej moderny časť-k-časti v prospech „jedinečnosti špecifickosti“: „tri rozmery sú reálny priestor. Tým odstraňuje problém iluzionizmu a doslovného priestoru, priestoru vo vnútri a okolo značiek a farieb – čím sa zjavuje jedného z charakteristických a najmenej žiadúcich relikvií európskeho umenia.“ Judd citovaný In: FER, Briony: *On Abstract Art*. New Haven, CT: Yale University Press, 1997, s. 131-33. Pozri aj JUDD, Donald: *Specific Objects* (1965), JUDD, Donald: *Writings*. New York, NY: David Zwirner Books, 2016.

5 WARE, Lewis Sharpe: *Beet Sugar Manufacture and Refining*, Vol. II, *Evaporation, Graining and Factory Control*. New York: John Wiley and Sons, 1907, s. 423-39.

6 WARE, Lewis Sharpe: *Beet Sugar Manufacture and Refining*, s. 439.

do procesu výroby.⁷ Táto zjednodušená replikácia jednotlivých fáz továrenskej rafinácie, balenia a pracovných vzťahov je takmer sardonickým ponímaním relačnej estetiky a súčasných neomarxistických prístupov k umeleckému zobrazovaniu pracovných podmienok v období neskorého kapitalizmu.

Eastern Sugar je významná výstava uprostred kariéry jednej z najuznávanejších slovenských autoriek. Ilustruje agilitu politicky angažovanej umeleckej praxe, ktorá sa vyhýba didaktizmu s mimoriadnou citlivosťou voči sile predmetov a životu materiálov. Výstava dostala názov podľa názvu spoločného podniku francúzskej spoločnosti Générale Sucrière a britskej spoločnosti Tate & Lyle, ktorej zakladateľom bol Henry Tate, ktorý svoje zisky paradoxne použil na založenie prvej umeleckej galérie – Tate Gallery v Londýne.⁸ Ako je typické pre tvorbu Ilony Németh, výstava je vyrozprávaná prostredníctvom polyfónie hlasov – ľudských aj umelých, biotických aj abiotických. Cukor dostáva svoj hlas prostredníctvom cukrovej homole pomocou prístupu orientovaného na objekt, ktorý Németh použila už aj skôr. Napríklad v jej projekte *Harpúna* (2013 – 2014) rozložila na podlahe Dartmouth Art Gallery Univerzity v Massachusetts v New Bedforde hlinené objekty inšpirované kovovými hrotmi harpún používaných v regióne pri love veľrýb. Projekt, ktorý autorka realizovala v spolupráci so študentmi univerzity, obyvateľmi mesta a riaditeľkou galérie Vierou Levit, bol založený na iterácii dizajnu konkrétnej harpúny, ktorú vynášiel afroamerický abolicionista, kováč a bývalý otrok Lewis Temple, ktorý sa do New Bedfordu presťahoval z Floridy.⁹ Németh v celej svojej tvorbe dôsledne skúma opakovanie, replikáciu a používanie ready-made a prefabrikovaných referenčných objektov, počnúc stodesiatimi zachránenými železničnými podvalmi premiestnenými zo zrušenej železničnej trate, po ktorej údajne transportovali židovských obyvateľov z miest na slovensko-maďarskom pohraničí do koncentračných táborov (*Cesta*, 1996) až po klasické tribúnové systémy tvoriace arénu bez javiska, kde sa diváci môžu pozeráť len sami na seba (*Hľadisko*, 2012).

Kým objekty najnovšej výstavy Németh rozprávajú jednu kapitolu príbehu, architektúra a ľudia rozprávajú jeho druhú časť. O histórii spoločnosti Eastern Sugar sa dozvedáme prostredníctvom rozhovorov s bývalými pracovníkmi cukrovarov, ktoré autorka nahrala a prezentovala formou videoinštalácie. Po páde komunizmu spoločnosť Eastern Sugar privatizovala niekoľko štátnych cukrovarov v štyroch stredoeurópskych krajinách – v Poľsku, Maďarsku, Českej republike a na Slovensku. V dôsledku zmien v geopolitike cukru však musela po investíciách do modernizácie technológie a niekoľko-ročnej prevádzke niektoré z týchto cukrovarov zatvoriť a následne sa preorientovala z výroby a rafinácie stredoeurópskeho cukru na obchodovanie so západoeurópskym cukrom z Nemecka a Rakúska.¹⁰ Likvidácia cukrovarov na Slovensku sa stala metonymiou neoliberalizácie regiónu, keďže Európska únia sa podriadila fundamen-

talizmu slobodného trhu presadzovaného Svetovou obchodnou organizáciou (WTO).

Príbeh slovenského cukrovarníctva, ktorý Ilona Németh predkladá na svojej výstave, je melancholický a zároveň mierne ironický. Iróniu pociťujeme v tom, ako autorka úmyselne inscenuje prevzatie slovenských cukrovarov spoločnosťou Eastern Sugar: rolu francúzsko-britskej spoločnosti „hrá“ prisvojením reliéfnej firemnej značky, „organizovaním“ výstavného priestoru a uzatváraním pracovných zmlúv na dobu určitú so „zamestnancami“ výstavy. Personalizáciou spomienky si autorka túto ekonomickú udalosť „privatizuje“. Pociť melanchólie síce nie je vždy explicitný, ale každopádne je prítomný. Napríklad 36 stolov, ktoré slúžia ako stanovišťa na výrobu cukrových homolí, boli navrhnuté podľa pracovného stola v skleníku, v ktorom podľa spomienok autorky z detstva pestoval orchidey jej otec Jenő Németh. Jenő Németh, významný predstaviteľ Československej socialistickej republiky, žil so svojou rodinou v Dunajskej Strede – meste na slovensko-maďarskom pohraničí, kde jeho dcéra – výtvarníčka – občianka Slovenska maďarskej národnosti – žije aj v súčasnosti. Z video-rozhovorov vedených Ilonou Németh sa návštevníci dozvedajú, že Dunajská Streda bola zároveň sídlom najväčšieho a najproduktívnejšieho z desiatich slovenských cukrovarov, ktorý spracúval približne 4 000 ton cukrovej repy ročne.¹¹ Pod tlakom Európskej únie na zníženie výroby cukru vyplývajúceho z dohody Svetovej obchodnej organizácie (WTO) s Indiou a Brazíliou sa spoločnosť Eastern Sugar rozhodla akceptovať kompenzáciu za nevyrobený kvótový cukor – cukrovar napriek vynikajúcim parametrom zatvorili a zrovnali so zemou.¹² Potom, čo bola vyplatená kompenzácia spoločnosti za nevyrobenú kvótu cukru vyžadovala totiž trhovú reguláciu cukru Európskej únie likvidáciu cukrovaru, aby sa v ňom už nikdy nemohol vyrábať cukor.¹³

Ilona Németh plánovala túto výstavu niekoľko rokov, počas toho ako cestovala do Bratislavy prechádzajúc popri administratívnej budove cukrovaru v Dunajskej Strede – jediného objektu, ktorý zostal po zbúraní závodu stáť. Z obavy, že by aj túto budovu mohli zbúrať, premiestnila linoleovú krytinu z podlahy pôvodnej recepcie do hlavných výstavných priestorov Kunsthalle Bratislava. Je na nej viditeľné podnikové logo Juhocukor a dokonca aj odtlačky/stopy kontúr niekdajšieho recepčného pultu a stojana na dochádzkové karty.

V 20. storočí začali cukrové homole pomaly upadať do zabudnutia. V Európe sa začal používať balený cukor a homole sa stali symbolickým predmetom, ktorým slovenské cukrovary otvárali každoročnú cukrovarnícku sezónu nazývanú kampaň.¹⁴ Kampaň trvala tri až štyri mesiace, počas ktorých sa spracúvala cukrová repa a vyrábala cukor.¹⁵ Výstava Ilony Németh dáva ooblebným kuželom, ktoré v minulosti hrdo zdobili obývačky československých – a neskôr slovenských – domácností, celkom novú hodnotu. Prehodnotenie tohto predmetu

foto: A.A.C.S.

„Pozornosť venovaná geometrickej „rafinácii“ cukrovej repy je priamo úmerná pozornosti, ktorú autorka venovala štruktúre a konštrukcii výstavy.“

foto: A.A.C.S.

7 E-mailová komunikácia s Ilonou Németh, 10. júl 2018.

8 History of Tate, zobrazené: 10. júla 2018: <https://www.tate.org.uk/about-us/history-tate>.

9 LEVITT, Viera: „Ilona Németh: The Harpoon Project“. Site-Specific Installation for New Bedford, University of Massachusetts Dartmouth Art Gallery (14. 11. 2013 – 26. 1. 2014). Zobrazené: 10. júla 2018: https://www1.umassd.edu/cvpa/universityartgallery/past/2013/harpoon_project.cfm.

10 Ilona Németh: Rozhovor s Christianom Laurom, pozri s. 30

11 Ilona Németh: Rozhovor s Christianom Laurom, pozri s. 30.

Ilona Németh: Rozhovor s Dušanom Janičkom, pozri s. 26.

12 Ibidem.

13 Ilona Németh: Rozhovor s Dušanom Janičkom, pozri s. 26.

14 Rozhovor s Ilonou Németh počas spoločnej prehliadky výstavy, Kunsthalle Bratislava, Slovensko, 13. jún, 2018.

15 E-mailová komunikácia s Ilonou Németh, 12. júl 2018.

foto: A. A. CS.

„Autorka pomocou reŕazí spustila veľké hliníkové lampy osvetľujúce výstavný priestor nižšie a využila priemyselný dizajn týchto svietidiel na to, aby ním evokovala obraz veľkolepého priestoru zaniknutej továrne v Pohronskom Ruskove.“

materiálnej a kulinárskej kultúry zároveň autorka využíva na to, aby si odsúttila zánik výrobného odvetvia v krajine, v ktorej dnes väčšina ľudí pracuje v sektore služieb a nezamestnanosť mládeže je pomerne vysoká.¹⁶ Pracovníci, ktorých Németh prijala do pracovného pomeru na dobu trvania výstavy, pracovali pod monumentálnou presklenou strechou centrálnej sály Kunsthalle Bratislava, kde v stanovenom čase vyrábali cukrové homole. Ich činnosť návštevníkom pripomenula niekdajšiu formu živobytia – zamestnanie, ktoré zaniklo spolu so zánikom priemyselného odvetvia.

Výstava *Eastern Sugar* navodila v návštevníkoch pocit, že všetky negatívne pocity súvisiace s privatizáciou slovenského cukrovarníctva sú vlastne skôr prejavom smútku zo straty nádeje a nespĺneného prísľubu než smútkom za samotným odvetvím. Napríklad v dvoch rozhovoroch, ktoré autorka prezentuje vo videoinštalácii *Eastern Sugar*, zaznievajú dva rôzne postoje k privatizácii: v jednom z videozáznamov, obsahujúcom zábery technológií a prevádzky cukrovaru, riaditeľ cukrovaru v Seredi (dodnes prevádzkovanom rakúskym vlastníkom) tvrdí: tou „najväčšou chybou“ bola privatizácia; v druhom videozázname so zábermi architektúry cukrovaru bývalý člen predstavenstva Eastern Sugar zas hovorí, že na zníženie výroby cukru v členských štátoch Európskej únie neexistovalo žiadne „dobré riešenie“, podľa neho na vine nie je privatizácia.¹⁷

Sociálna história cukrovarníckeho priemyslu prezentovaná Ilonou Németh obsahuje aj prvky akéhosi kritického formalizmu. Sériová repetícia cukrových homolí v centrálnej sále výstavy upozorňuje na to, že cukrová homola je kvázi kubistickou či suprematistickou redukciou dužinatého koreňa cukrovej repy na geometrický útvar: nepravidelný bulvovitý koreň cukrovej repy redukuje do tvaru pravidelného kužeľa. Pozornosť venovaná geometrickej „rafinácii“ cukrovej repy je priamo úmerná pozornosti, ktorú autorka venovala štruktúre a konštrukcii výstavy. Pre spestrenie zážitku návštevníkov z Kunsthalle Bratislava – priestoru, ktorý je medzi miestnymi umelcami známy tým, že vystavovanie tu sa dá len ťažko dojednať – Németh v spolupráci s Mariánom Ravaszom a PLURAL Architects uskutočnila niekoľko významných architektonických zmien interiéru.¹⁸ Dispozíciu 1. poschodia Kunsthalle Bratislava zmenila

uzatvorením dvojitého vchodu, ktorým návštevníci zvyčajne vchádzajú do presvetlenej centrálnej sály. Namiesto toho, aby z impozantného mramorového foyer lemovaného masívnymi schodiskami návštevníci vchádzali priamo do sály, sa do nej mohli dostať len cez dve postranné ochodze.

Dvojité vchody teda nahradili bočné vstupy, ktoré návštevníkov viedli do centrálnej sály cez dve odlišné trajektórie a nútili ich k rozhodovaniu. Tí, ktorí sa rozhodli vstúpiť do priestorov výstavy sprava, sa do centrálnej sály k cukrovým homoliam dostali cez prototyp múzea, zobrazujúceho históriu slovenského cukru. *Múzeum cukru* navrhol muzeológ Miroslav Eliáš na žiadosť Ilony Németh. Trajektória cez Eliášovu expozíciu návštevníkov konfrontovala so socialisticko-realistickými obrazmi cukrovarov, portrétmi riaditeľov cukrovarov a s muzeologickými modelmi, ktoré Eliáš sám vyrobil, aby návštevníci nadobudli lepšiu predstavu o dnes už upadajúcej priemyselnej architektúre minulosti.

Druhý vchod vľavo viedol cez videoinštaláciu a výstavu fotografií na závesných mobilných paneloch (*Archív*, 2017 – 2018), ktoré návštevníkom priblížili „katedrálne“ interiéry výrobných hál cukrovarov (tieto boli v Eliášovom múzeu prezentované ako objekty a potenciálne predmety analýzy). Keď si návštevníci pozreli úžasné dramatické zábery cukrovaru v Pohronskom Ruskove zhotovené dronom (holé múry budovy so širokými drevenými trámami pripomínajúcimi veľrybie rebrá a majestátny osemhranný komín), presunuli sa podľa plánu autorky do centrálnej sály na 1. poschodí, kde sa pod pôsobivým svetlíkom klenúcim sa nad 36 stanovišťami vyrábali cukrové homole. Autorka pomocou reŕazí spustila veľké hliníkové lampy osvetľujúce výstavný priestor nižšie a využila priemyselný dizajn týchto svietidiel na to, aby ním evokovala obraz veľkolepého priestoru zaniknutej továrne v Pohronskom Ruskove.

Ilona Németh sa síce považuje za „miesto-špecifickú autorku“, ale v projekte *Eastern Sugar* prekročila rámec miesto-špecifickosti.¹⁹ Výstava je – čo sa týka jej záujmu o konkrétne miesto – špecifická, ale viac sa pohráva so spôsobom, akým dokáže sústredená pozornosť venovaná určitému miestu transformovať iné miesta prostredníctvom synekdochickej dislokácie a deterito-

16 „Economic Affairs (Slovakia),“ in *Europa World online* (London, U.K.: Routledge, 2013-2018). Zobrazené: 10. 7. 2018: <http://www.europaworld.com.i.ezproxy.nypl.org/entry/sk.is.52>.

17 Ilona Németh: Rozhovor s Christianom Laurom, pozri s. 30.

18 Rozhovor s Ilonou Németh počas spoločnej prehliadky výstavy, Kunsthalle Bratislava, Slovensko, 13. jún 2018.

19 Autorka citovaná In. LEVITT, Viera: „Ilona Németh: The Harpoon Project,” 2013 – 2014.

rializácie jeho častí. Ide o „ústredný bod v centre pozornosti“, na ktorý poukázal Robert Smithson, keď použil termín „non-site.“²⁰ „Miesto je obruba mimo centra pozornosti, kde myseľ stráca hranice,“ vysvetlil Smithson. „Je to miesto, kde by mala časť byť, ale tam nie je. Časť, ktorá by tam mala byť, je niekde inde, zvyčajne v miestnosti. V podstate všetko dôležité sa odohráva mimo miestnosti. Ale miestnosť nám pripomína obmedzenia našich podmienok.“²¹ Németh vytvára „miestnosti“ v Kunsthalle Bratislava, aby „nám pripomenula obmedzenia našich podmienok,“ transponuje recepciu z Dunajskej Stredy a rôzne časti slovenských cukrovarov do Kunsthalle tak, aby pritom sondovala likvidáciu slovenského cukrovarníctva a zároveň dekonštruovala priestory samotnej Kunsthalle v Bratislave.

Nie je to po prvýkrát, čo Németh zaujíma stanovisko svojimi jemnými, pritom však provokatívnymi zásahmi v priestoroch významného stánku umenia. V roku 2011 počas výstavy *Dilema* (2011 – 2012) oddelila kordónmi 2. poschodie Múzea Ernst v Budapešti. Aj v tomto prípade poukazuje autorka na stratu: na neprítomnosť jej pôvodne plánovanej výstavy, ktorú z politických dôvodov nemohla predstaviť bez toho, aby nedošlo ku kompletnému posunu jej estetického a koncepčného posolstva.²² Sériu výstav pripravovaných pre mestá Vyšehradskej skupiny Trnavu, Budapešť, Brno a Poznaň mala predkladať ústredný motív prostredníctvom videozáznamov rozhovorov s Ágnes Heller (*Zsófia Meller*, 2012), v ktorých maďarská filozofka židovského pôvodu spomína na skúsenosti svojej babičky, ktorá ako jedna z prvých žien študujúcich na Viedenskej univerzite musela počas prednášok sedieť schovaná za paravánom. Mediálna prezentácia Heller by však mohla ohroziť vtedajší politický zámer: keď sa maďarský predseda vlády Viktor Orbán stal kvôli autokratickej koncentrácii moci predmetom kritiky, avizoval vyšetrovanie pôvodu finančných príspevkov, ktoré získala Heller a ďalší štyria maďarskí filozofi. Kordón Ilony Németh v Múzeu Ernst umocnil umlčanie umeleckého vyjadrenia v kontexte aktuálneho politického cirku, ktorý autorke znemožnil jej úmysel skúmať otázku exklúzie vychádzajúc z rozhovoru s Agnes Heller. Z toho dôvodu použila kordón, ktorý mal evokovať „paraván“, o ktorom hovorila Heller, a videorozhovor, ktorý by Heller a Orbánove útoky dostali do centra pozornosti, neuverejnila. Namiesto rozhovoru s Heller autorka návštevníkom ukázala vlastnú bezradnosť: na 1. poschodí Múzea Ernst premietla nové videorozhovory, v ktorých sa otvorene vyspovedala zo svojich obáv z neakceptovateľnej pozície, ktorú od nej inštitúcia požadovala.

Na výstave *Eastern Sugar* boli zásahy Ilony Németh viac architektonické, ale pritom sa pohrávala s rovnakou dialektikou aditívneho a subtraktívneho ako v prípade kordónu. Aj zmeny, ktoré autorka uskutočnila v centrálnej sále na 1. poschodí budovy Národného osvetového

centra (dielo slovenského architekta Miloša Chorváta z roku 1957, v roku 2014 transformované na Kunsthalle Bratislava, neskôr v pozícii sekcie Slovenskej národnej galérie) podobne oživilo nezmeniteľnú situáciu – v tomto prípade zložitý priestor. Chorvátova budova postavená za čias komunizmu v dobe intenzívneho priemyselného rozvoja Československa v podstate pôsobí dojmom, akoby sa v nej bol zhmotnil celkový potenciál historických a dobových cieľov krajiny. Výstave Ilony Németh sa podarilo byť vzdelávacou aj estetickou, odkazujúc tým na poslanie komunistického Národného osvetového centra v súlade s pôvodnou koncepciou jeho československých zakladateľov.

Architektonický zámer Ilony Németh a výstavné stratégie transformujú projekt *Eastern Sugar* na niečo, čo feministická historička architektúry Jane Rendell nazýva „písaním miesta.“²³ Písanie miesta je podľa Rendell „to, čo sa stane, ak sa diskusia o miesto-špecifickosti rozšíri o kritiku“: to je „priestorovosť kritiky“, v ktorej „kritika pôsobí ako forma praxe.“²⁴ Németh využíva Chorvátov priestor na skúmanie slovenského cukrovarníckeho priemyslu v jeho sociálno-ekonomickej, architektonickej a estetickej podobe spätne premietnutej na miesto, ktoré zastáva, kladúc nepriame otázky o kultúrnom priemysle a úlohe súčasného umenia na neoliberaálnom Slovensku. Slovenský repný cukor ako extrakt získaný z cukrovej repy pomocou rezania, varenia, difúzie a lisovania si vyžadoval rovnako zložitú spracovateľnosť ako vytvorenie priestorového rámca pre prezentáciu jeho príbehu.

V zadnej časti výstavných priestorov lemujúcich centrálnu sálu autorka s nadhľadom exponovala ďalšie reakcie na post-industriálnu situáciu vrátane linoleovej podlahovej krytiny, ktorú sem premiestnila z recepcie cukrovaru v Dunajskej Strede. Autormi piatich vystavených diel (tri objekty, videoinštalácia a 16-mm filmová eseje) sú štyria medzinárodní umelci rôznych generácií: Harun Farocki, Jeremy Deller a autorská dvojica Lonnie van Brummelen a Siebren De Haan. Kým Farockeho 12-kanálová videoinštalácia skúma obraz továrenského života v dejinách kinematografie, Dellerove objekty a 16-mm nemé filmy Brummelenovej a De Haana sa venujú otázke vykorisťovania a absurdnosti nových pracovných postupov a neokoloniálnych obchodných vzťahov. V mapke, pomocou ktorej sa návštevníci orientovali v zmenených dispozíciách Kunsthalle Bratislava kurátorka výstavy Nina Vrbanová prirovnala architektonické intervencie Ilony Németh k oceňovanému projektu perspektívnej nemeckej autorky Anne Imhof – architektonickému pretvoreniu pavilónu benátskeho Bienále z éry nacistického Nemecka na jej „black bloc“ iteráciu *Fausta* (2017) prezentovanú v anti-fašistickej militantnej podobe. Podľa Vrbanovej Imhof aj Németh pri „predefinovaní (...) architektúry (...)“ ako mentálno-performatívneho priestoru zaujali vo svojej reakcii na miesto podobný postoj.²⁵

Imhofovej pavilón so zmenenými vchodmi, sklenenou podlahou vyvýšenou o 93 centimetrov a okolitými sklenenými stenami stráženými živými dobermanmi pôsobil aj napriek svojmu anarchistickejmu čaru ako nihilistické podriadenie sa totalitnej estetike, ktorá sarkasticky rozvrátila liberálne hodnoty lákajúc divákov svojimi obrazmi reakčnej pasivity. Manipulácia priestoru Ilonou Németh je, naopak, nekompromisne aktivistická, hľadajúca vplyv mimo samotnej výstavy: dúfa, že pod vplyvom výstavy *Eastern Sugar* bude jednak možné zachrániť osemhranný komín cukrovaru v Pohronskom Ruskove, a jednak že sa nájdu stále priestory pre Eliášovo Slovenské múzeum cukru.²⁶

Protichodné prístupy Imhof a Németh sa však stretávajú podobne ako dve strany Möbiovej pásky. Interaktivita výstavy *Eastern Sugar* – výroba cukrových homolí – pôsobí mierne infantilizujúco a zámerne oslabujúco. Németh je autorkou, ktorá sa vždy usiluje zaujať pozíciu prostredníka; návštevník *Eastern Sugar*, ktorý vyrába cukrové homole, by mal mať kvôli strate príležitosti nostalgické pocity, ale zároveň by mal z galérie odchádzať skôr s pocitom odcudzenia než uspokojenia. *Eastern Sugar* cukrovú homoľu šikovne zaraďuje do a vyraduje z cyklu materializácie. Chvilami sa zdá, akoby miniatúrne cukrové vežičky riadili činnosť návštevníkov, využívajúc ich účasť ako nástroj svojej replikácie, akoby išlo o nezávislé bytosti materiálneho sveta. Homole zároveň vťahujú návštevníkov do skúsenosti sociálneho univerza ľudských vzťahov, ktoré Németh zobrazuje ako neoddeliteľné.

V roku 2011, Moderna Museet vo Švédsku hostila trojdňové sympóziu *KTH School of Architecture*, ktorého témou bola otázka „Aký je postoj architektúry ako disciplíny k zmene? Je naša teória a metóda konfrontácie existujúceho dostatočná?“²⁷ Na výstave *Eastern Sugar*, ktorej predmetom je potravinová komodita meniaci chuť, sa do popredia dostáva zmena ako kritická taktika v umení a architektonická prax. Zatarasením vchodov, spustením lúčov, montážou stien, otvorením vchodov a dokonca prerobením miestnosti určenej pre upratovaciu službu na „zákulisný priestor pre personál“ (pre návštevníkov výstavy nebol prístupný, ale bol súčasťou mapky výstavy) autorka vytvorila priestorového dvojníka cukrovaru, za zánikom ktorých výstava *Eastern Sugar* kriticky trúchli. Németh manipuluje kinestetickým pocitom skôr manifestovaním fyzického pocitu zo strateného priestoru než poukazovaním naň. Tým zo svojej výstavy *Eastern Sugar* robí viac než len dôležitú show vlastnej individuálnej kariéry.

Kým Németh pripravovala projekt *Eastern Sugar*, slovenský premiér Robert Fico pod tlakom pouličných protestov v Bratislave žiadajúcej spravodlivosť pre zavraždeného novinára Jána Kuciaka a jeho snúbenicu Martinu Kušnírovú rezignoval. Následná „výmena kresiel“, pri ktorej býva-

lého premiéra zo strany Smer-SD nahradil služobne starší člen strany, vyvolalo ďalšiu vlnu protestov.²⁸ V roku 2011 Németh spolupracovala s odborníkom na kinematografiu na tvorbe „tornádo-objektu“ (*Hmla*, 2011) na Námestí slobody v Bratislave. Tento objekt pomocou špeciálne upravených častí motorov z vrtníkov na reprezentatívnom verejnom priestore Slovenska generovalo analogické „búrkové“ efekty.²⁹ Németh to charakterizovala ako vytvorenie „prostredia pre rekonštrukciu pomocou deštrukcie“; komentár na námestí ako mieste hlásal, že „politika sa zmenila na rituály a deklarovala falošnú vidinu lepších zajtrajškov.“³⁰ V súčasnej rozhorčenej atmosfére bol projekt Ilony Németh – *Eastern Sugar* ďalším návrhom ako dospieť k zmene – išlo o jemný, pritom však ostrý spôsob kritickej inštitucionálnej infiltrácie vhodnej pre moment demokracie v zúfalstve.

20 Robert Smithson citovaný z “Discussions with Heizer, Oppenheim, Smithson (1970)” In: SMITHSON, Robert: The Collected Writings. (Ed. FLAM, Jack), Berkeley, CA: University of California Press, 1996, s. 247-48.

21 Smithson citovaný z „Discussions with Heizer, Oppenheim, Smithson (1970)” s. 247-48.

22 Pre ďalšie informácie o tejto výstave pozri ANDRÁS, Edit: Dilemma: Three Central-European Versions of Ilona Németh’s Exhibition, Bratislava, Slovensko: Kalligram, 2013.

23 RENDELL, Jane: Critical Spatial Practices: Setting Out a Feminist Approach to Some Modes and What Matters in Architecture. In: BROWN, Lori (ed.): *Feminist Practices: Interdisciplinary Approaches to Women in Architecture*. London, U.K.: Routledge, 2011, s. 35.

24 RENDELL, Jane: Critical Spatial Practices: Setting Out a Feminist Approach to Some Modes and What Matters in Architecture. In: BROWN, Lori (ed.): *Feminist Practices: Interdisciplinary Approaches to Women in Architecture*. London, U.K.: Routledge, 2011, s. 35.

25 VRBANOVA, Nina: *Eastern Sugar: Prestavba reality v čase* (brožúra k výstave Ilony Németh: *Eastern Sugar*), Bratislava: Kunsthalle Bratislava, 2018.

26 Rozhovor s Ilonou Németh počas spoločnej prehliadky výstavy, Kunsthalle Bratislava, Slovensko, 13. jún 2018.

27 Alteration: Architecture as a Making Discipline and Material Practice, In: ASTEY, Tin – GABRIELSSON, Catharina: Symposium at Moderna Museet, KTH School of Architecture, August 31 - September 2, 2011. Dostupné na: <http://architectureinthemaking.se/events/alteration>.

28 MORTKOWITZ, Siegfried: Slovak PM Robert Fico Resigns. In: Politico, March 16, 2018. Accessed August 29, 2018. Dostupné na: <https://www.politico.eu/article/robert-fico-resigns-slovakia-prime-minister/>.

29 E-mailová komunikácia s Ilonou Németh, 9. september 2018.

30 Ilona Németh: projekt na Námestí Slobody – Hmla (2011), webová stránka autorky, navštívená 29. augusta 2018. <http://www.ilonanemeth.sk/works/2011/>.

**MÚZEUM CUKRU /
MUSEUM OF SUGAR**

Miroslav Eliáš
v spolupráci s PLURAL:
Múzeum cukru

Ilona Németh v rámci výstavy *Eastern Sugar* iniciuje pilotnú prezentáciu nateraz neexistujúcej inštitúcie Múzea cukru. Pozýva Mestské múzeum Šurany, ktoré sa špecializuje na históriu cukrovarníctva na Slovensku, aby sa zhostilo časti výstavných priestorov a po prvý krát prezentovalo svoje zameranie v ucelenej forme muzeálnej expozície.

Mestské múzeum Šurany už viac ako osem rokov zhromažďuje a dokumentuje zbierkové predmety k bývalému miestnemu cukrovaru, ktorý bol jedným z najslávnejších na Slovensku. Disponuje bohatou akvizíciou a v roku 2012 vydanou knižnou monografiou. Od roku 2014 múzeum nadviazalo na predchádzajúcu vedeckovýskumnú činnosť a začalo sa zameriavať na dokumentáciu cukrovarníctva na Slovensku.

Táto múzejná špecializácia, definovaná ako *Dokumentácia dejín slovenského cukrovarníctva*, bola v januári 2015 prijatá aj do štatútu múzea. Iniciácia projektu stojí na troch historických základoch: šurianský cukrovar bol najdlhšie fungujúcim cukrovarom v dejinách Slovenska, stála tu prvá rafinéria cukru v Uhorsku a pôvodná závodná učňovská škola, vychovávala odborných zamestnancov pre všetky slovenské cukrovary.

SUGAR FACTORIES
IN SLOVAKIA

SLUŽBY
CUKROVÁRSKI
VO SVETE

SLUŽBY
CUKAR PRACOVNÍ
V SVETE

Primárnou úlohou múzea je akvizícia v danom zameraní a vybudovanie zbierkového fondu, fotodokumentácia, archívny výskum, výpovede najstarších a bývalých predstaviteľov týchto podnikov. Cieľom je takto získaný materiál – najmä písomné dokumenty, dobové propagačné materiály, predmety dokumentujúce dejiny slovenského cukrovarníctva, spracovať expozične a publikačne, čím sa stane dostupným pre širokú verejnosť. Realizácia je však závislá od finančných zdrojov na vybudovanie muzeálnej expozície dejín slovenského cukrovarníctva.

Mestské múzeum Šurany disponuje rozsiahlou fotodokumentáciou objektov bývalých cukrovarov: Topoľčany – Tovarníky, Nitra, Pohronský Ruskov, Trnava, Sládkovičovo, Vlčkovce, Rimavská Sobota a Trebišov ako aj akvizíciou cenných archíválií a viac ako 250 zbierkových predmetov: typárií, obalového materiálu, laboratórnych pomôcok, dobových cukrovarníckych produktov a podobne.

V rámci výstavy Ilony Németh *Eastern Sugar* má premiéru pilotná expozícia múzea so skráteným pracovným názvom – Múzeum cukru. Pozvanie prezentovať výber zo zbierky, zameranej na históriu cukrovarníctva na Slovensku, dostalo Mestské múzeum Šurany od Ilony Németh na seminári *Sladké dedičstvo Trnavského kraja*, ktorý sa uskutočnil v septembri 2017 v Seredi.

MIROSLAV ELIÁŠ (*1982, Šurany, Slovenská republika) je manažér múzea, historik a spisovateľ. Vyštudoval muzeológiu na detašovanej Katedre ekomuzeológie (Banská Štiavnica) na Fakulte prírodných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici (2006) kde následne obhájil dizertačnú prácu na tému *Environmentálny manažment múzejných zariadení* (2009). Pracuje ako kultúrny referent v Mestskom kultúrnom stredisku v Šuranoch. Od roku 2007 pôsobí ako správca Mestského múzea Šurany, ktoré spolu-založil. Okrem toho sa spolu-podieľal na zakladaní múzea rodiny Forgáčovcov v Kaštieli Jelenec pri Nitre, kde je autorom a garantom stálej expozície.

SUGAR
RE

Historical text panels on the left wall, including a photograph of a group of people.

POČETI
GLAVAROVANJA
NA SLOVENSKO

THE BEGINS OF
SUGAR MANUFACTURE
IN SLOVENIA

...the process by which the raw sugar is refined into white sugar. The first stage is to wash the raw sugar with water to remove any molasses. This is followed by a process of crystallization, where the sugar is dissolved in water and then re-crystallized. The final stage is to dry the sugar, which is then packed into bags or boxes.

...the process by which the raw sugar is refined into white sugar. The first stage is to wash the raw sugar with water to remove any molasses. This is followed by a process of crystallization, where the sugar is dissolved in water and then re-crystallized. The final stage is to dry the sugar, which is then packed into bags or boxes.

...the process by which the raw sugar is refined into white sugar. The first stage is to wash the raw sugar with water to remove any molasses. This is followed by a process of crystallization, where the sugar is dissolved in water and then re-crystallized. The final stage is to dry the sugar, which is then packed into bags or boxes.

...the process by which the raw sugar is refined into white sugar. The first stage is to wash the raw sugar with water to remove any molasses. This is followed by a process of crystallization, where the sugar is dissolved in water and then re-crystallized. The final stage is to dry the sugar, which is then packed into bags or boxes.

...the process by which the raw sugar is refined into white sugar. The first stage is to wash the raw sugar with water to remove any molasses. This is followed by a process of crystallization, where the sugar is dissolved in water and then re-crystallized. The final stage is to dry the sugar, which is then packed into bags or boxes.

POČIATKY CUKROVARNÍCTVA NA SLOVENSKU

Na území Slovenska, ako aj v celom Uhorsku, bol najvýznamnejším priemyslom výroba cukru. Jeho história sa začala v 18. storočí, keď v roku 1774 v Bratislave založil cukrovar Jozef Geringer. V roku 1821 v Bratislave založil cukrovar Jozef Geringer. V roku 1821 v Bratislave založil cukrovar Jozef Geringer. V roku 1821 v Bratislave založil cukrovar Jozef Geringer.

...the process by which the raw sugar is refined into white sugar. The first stage is to wash the raw sugar with water to remove any molasses. This is followed by a process of crystallization, where the sugar is dissolved in water and then re-crystallized. The final stage is to dry the sugar, which is then packed into bags or boxes.

...the process by which the raw sugar is refined into white sugar. The first stage is to wash the raw sugar with water to remove any molasses. This is followed by a process of crystallization, where the sugar is dissolved in water and then re-crystallized. The final stage is to dry the sugar, which is then packed into bags or boxes.

...the process by which the raw sugar is refined into white sugar. The first stage is to wash the raw sugar with water to remove any molasses. This is followed by a process of crystallization, where the sugar is dissolved in water and then re-crystallized. The final stage is to dry the sugar, which is then packed into bags or boxes.

...the process by which the raw sugar is refined into white sugar. The first stage is to wash the raw sugar with water to remove any molasses. This is followed by a process of crystallization, where the sugar is dissolved in water and then re-crystallized. The final stage is to dry the sugar, which is then packed into bags or boxes.

THE INITIAL STAGES OF SUGAR MANUFACTURE IN SLOVAKIA

In Slovakia and the entire kingdom of Hungary, the most important industry in the manufacture of raw sugar was the sugar plantations in the Kingdom of Hungary. The first sugar factory in Slovakia was founded in 1774 in Bratislava by Jozef Geringer. In 1821, another sugar factory was founded in Bratislava by Jozef Geringer.

...the process by which the raw sugar is refined into white sugar. The first stage is to wash the raw sugar with water to remove any molasses. This is followed by a process of crystallization, where the sugar is dissolved in water and then re-crystallized. The final stage is to dry the sugar, which is then packed into bags or boxes.

...the process by which the raw sugar is refined into white sugar. The first stage is to wash the raw sugar with water to remove any molasses. This is followed by a process of crystallization, where the sugar is dissolved in water and then re-crystallized. The final stage is to dry the sugar, which is then packed into bags or boxes.

...the process by which the raw sugar is refined into white sugar. The first stage is to wash the raw sugar with water to remove any molasses. This is followed by a process of crystallization, where the sugar is dissolved in water and then re-crystallized. The final stage is to dry the sugar, which is then packed into bags or boxes.

...the process by which the raw sugar is refined into white sugar. The first stage is to wash the raw sugar with water to remove any molasses. This is followed by a process of crystallization, where the sugar is dissolved in water and then re-crystallized. The final stage is to dry the sugar, which is then packed into bags or boxes.

POHLAD NA CUKROVAR OD VÝCHODU, 1933

PREVÁDZKA KOTELNE V CUKROVARE, 1961

foto: J.R.

foto: J.R.

POČETEK CERKVENIČNEGA IN KLEČARNEGA

Textual information in Slovenian, likely describing the early history of the factory or the community.

THE METAL WORKS OF SILVER MANUFACTURE IN SLOVENIA

Textual information in English, providing context for the historical photographs.

Small caption text in Slovenian, located below the painting.

Small caption text in Slovenian, located below the painting.

Je to trpký príbeh o slovenskom cukre

Jana Németh

Ilona Németh strávila rok výskumom histórie cukrovarov na Slovensku. V Kunsthalle Bratislava otvára veľkú výstavu s názvom *Eastern Sugar*.

Všetko to mohlo byť inak. Všetko to mohlo byť inak, keby za jej domom nesídlil cukrovar, ale napríklad textilná fabrika. Všetko to mohlo byť inak, ale možno, že napokon ani nie, lebo príbeh o tom, čo sa stalo s cukrovarmi na Slovensku, je podobný mnohým iným príbehom. Príbehom o fabrikách, ktoré zo dňa na deň zatvorili a ostalo po nich holé nič.

„Za naším domom sídlila najväčšia továreň na cukor. Z detstva si pamätám ten zápach, ‚vôňu‘ cukrovaru, cesty plné nákladných áut s cukrovou repou. Zrazu to zmizlo, úplne. Ostala len vstupná vrátnica, všetko ostatné bolo zrovnané so zemou,“ hovorí umelkyňa Ilona Németh. Každý deň chodila okolo niekdajšieho Juhocukru, zahraničnými investormi v deväťdesiatych rokoch premenovaného na Eastern Sugar, a hnevalo ju to. Nie z nostalgie. Iba si roky neustále kládla otázku, na ktorú jej nikto v meste nevedel s presnosťou odpovedať: prečo sa to stalo a kto bol za to zodpovedný.

Začala sa preto viac pýtať a viac cestovať. Rok strávila intenzívnym výskumom a na cestách po všetkých bývalých domácich cukrovaroch spolu s fotografkou Oljou Triašskou Stefanovič. Teraz otvára v bratislavskej Kunsthalle výstavu, akých na Slovensku ročne naozaj nevznikne veľa, ak vôbec. Je to pátranie po odpovediach na otázky, ktoré väčšinou nemajú jednoznačné odpovede a navyše ešte vedú k otázkam ďalším. Napríklad aj k tej, či sa „nič“ napokon vždy niečím nezaplní a či to niečo nie je najmä populizmus a nacionalistická ideológia.

Začalo sa to za domom

„Bolo to najlepšie rozhodnutie, aké som mohla urobiť,“ hovorí Ilona Németh v časti výstavy, ktorú nazýva *Archív*. Tvoria ju najmä videá s rozhovormi a fotografie, z ktorých si každý divák môže vyskladať vlastný „obraz“ cukrovarov na Slovensku, a to doslova fyzicky pomocou posuvného systému.

Kedysi ich u nás bolo desať, dnes fungujú dva – v Trenčianskej Teplej a v Sereďi, oba vlastní zahraničné firmy z Nemecka a Rakúska. Ona spolu s Oljou Triašskou Stefanovič navštívila všetky a rozprávala sa s množstvom

ľudí, ktorých dejiny cukrovarov zasiahli pracovne, ale aj osobne. „Každá jedna cesta preto mala význam, rovnako ako každé jedno stretnutie. Vždy som pochopila o čosi viac a získala ďalšie informácie o tom, čo sa stalo,“ hovorí Ilona Németh.

Slovensko dnes teda de facto nevlastní ani gram cukru, hoci tu bola dlhá tradícia jeho výroby. „Môj výskum a výstava však nie sú žiadnym bojom proti zahraničným investorom, proti globalizácii ani proti kapitalizmu, to vôbec,“ dodáva Németh jedným dychom.

Jednou zo zásadných súčastí príbehu o slovenských cukrovaroch sú totiž zahraniční investori, ktorí v deväťdesiatych rokoch prišli, ale po pár rokoch aj odišli a ostali po nich zatvorené fabriky. Aj bez zahraničných investorov je však osud ostatných fabriek podobný – s pachutou po privatizácii, tunelovaní a vplyve vtedajšej politickej garnitúry na čele s mečiarovským HZDS.

My a tí ostatní

Konflikt nás a tých druhých – zahraničných, na výstave zastupujú rozhovory s priamymi aktérmi dunajskostredskej fabriky. O tom, čo sa stalo a čo mohlo byť inak, sa Ilona Németh rozpráva s Dušanom Janičkom, ktorý v cukrovaroch pracuje celý život a bol aj súčasťou zlomových udalostí. Pohľad z druhej strany ponúka Christian Laur, bývalý člen správnej rady Eastern Sugar.

„Ich rozprávanie bolo pre mňa mimoriadne dôležité. Každý prirodzene hovorí zo svojho uhla pohľadu, Laur sa odvoláva najmä na globálne dôvody, ale rovnako na banálne – akými bola napríklad zmena riaditeľov v materských firmách, ktorí mali skrátka iné záujmy než ich predchodcovia. Dušan Janiček zasa hovorí, že sme ako Československo či stredná Európa neboli pripravení na prijímanie investorov, ktorí k nám krátko po revolúcii prichádzali. Hovorí aj o celkovom vývoji v deväťdesiatych rokoch, o privatizácii a vplyve lokálnej HZDS. Čo je však príznačné takmer pre všetkých, s ktorými sme hovorili, je fakt, že málokto na seba berie zodpovednosť za to, čo sa stalo, s výnimkou pána Janičeka, ktorý je kritický voči sebe aj ostatným kolegom,“ hovorí Ilona Németh.

foto: J.R.

Na svojich cestách po bývalých cukrovaroch si však okrem rozličných príbehov ich rozkladu všimla ešte jednu dôležitú vec, ktorá ich spája. Finálny výsledok. „Vedela som, čo zatvorenie cukrovaru znamenalo pre moje mesto a ako sa totálne zmenil jeho život. Ale až keď som cestovala, zistila som, že to bolo všade rovnaké. Nešlo len o továreň, zasiahlo to celú škálu ďalších profesií, ktoré s tým súviseli, a v konečnom dôsledku to teda zasiahlo oveľa väčšiu skupinu ľudí. A málokde nahradila zatvorenú fabriku nejaká nová.“

Keď ostane len nič

Počas ciest a práce na výskume sa Ilona Németh pravidelne vracala aj k samotnej Kunsthalle. Od začiatku vedela, že ju musí zmeniť, lebo jej priestorovo nevyhovuje. Nemalo to však byť samoučelné. „Nechcela som len prerobiť priestor a potom doň vložiť výstavu, rozmýšľala som nad spôsobom, ako tieto dve veci navzájom prepojiť,“ hovorí.

V tom uvažovaní bola rozhodujúca kľúčová téma zatvorených cukrovarov, a tou témou je práca. Ilona Németh ju preto umiestnila do centrálnej sály, nevchádza sa do nej

však spredu, ako doteraz. Zdá sa, že je to banálna zmena, ale vo výsledku robí premiestnenie vstupných dverí obrovský rozdiel. Zrazu to totiž nie je samostatná sála nesúvisiaca s celým ostatným priestorom. Stále je však dostatočne odlišná a výrazná na to, aby sa v nej odohrávala zdanlivo samostatná časť výstavy.

Na tridsiatich šiestich stoloch sú pripravené nádoby ako v laboratóriu. Na základe jednoduchých inštrukcií sa do práce môže pustiť hocikto, pre štyroch ľudí to však od otvorenia výstavy až po jej zatvorenie bude normálne, každodenné zamestnanie. Vyrábať budú cukrové homole. Je to tradičná forma cukru zlepeného v tvare ihlanov. Kedysi sa takto cukor dodával do obchodov, predajcovia z nich „ukrajovali“ podľa želania. Dnes je výroba cukrových homolí stále známa v prostredí cukrovarov – je to najmä symbol spustenia výroby a novej kampane. Ľudí, ktorí tu budú pracovať a vyrábať cukrové homole, vyberala Ilona Németh v spolupráci s úradom práce, cez inzerát. Absolvovala viac ako štyridsať pohovorov, budúcich zamestnancov si chcela vybrať, aby mali vlastný príbeh, a to sa aj stalo.

„Fabriky skončili, práca sa skončila a neprišlo nič, čo by ju nahradilo. Iba ideológia.“

„Čím dlhšie som sa celej tejto téme venovala, tým viac som si uvedomovala, že práca je v úplnom centre, a nemá jej strata. Šesť rokov som pracovala s témou nacionalizmu, vedela som, ako úzko to súvisí s populizmom, ale nevedela som prísť na to, čo je ďalej. Pochopiť, prečo sa to deje. A teraz sa mi zdá, že som k tomu prišla, že toto je ten krok dozadu, ktorý som potrebovala urobiť, aby som to videla jasnejšie,“ hovorí Németh.

Bolo by príliš zjednodušené nazvať to „ekonomickými dôvodmi“, vysvetľuje to oveľa zrozumiteľnejšie. „Videla som to v Dunajskej Strede a to isté sa stalo aj inde a nielen v prípade cukrovarov. Fabriky skončili, práca sa skončila a neprišlo nič, čo by ju nahradilo. Iba ideológia. Z môjho pohľadu je práve toto do istej miery odpoveďou na vzrastajúci nacionalizmus a účinnosť populizmu,“ hovorí.

Priemysel a kultúra

Strata práce je merateľná ekonomickými faktormi a tabuľkami s číslami, zánik fabrík mal však podľa nej ešte jeden dopad, ktorý nie je nijako merateľný, no celkom zrejmy napríklad z fotografií Olje Triašky Stefanović. Okrem polorozpadnutých hál a továrenských areálov je na nich totiž aj krásna vysoká presvetlená jedáleň pre zamestnancov so zaujímavými svietidlami z Rimavskej Soboty zo šesťdesiatych rokov, či interiér domu, ktorý dali postaviť Kuffnerovci, zakladatelia cukrovaru v Sládkovičove. „Tie interiéry boli v tom čase z hľadiska dizajnu a architektúry na svetovej úrovni a hovoria o tom, čo by sme mohli nazvať kultúra podnikania. O zodpovednosti podnikateľov voči sebe a podniku, aj voči zamestnancom a mestu, v ktorom pôsobili. Mnohí postavili nové štvrte a založili školy, výrazne sa tak podieľali na výchove a vytváraní kultúry,“ hovorí Németh.

Takou rodinou boli aj spomínaní Kuffnerovci v Sládkovičove, boli však Židia a v roku 1938 museli odísť. Prežili, no dnes sú na ich mauzóleu ocelové dvere, lebo ktosi hrobky vykradol a použil lebku namiesto futbalovej lopty v niekdajšom anglickom parku s exotickými rastlinami. „Sedela som v tom parku dve hodiny a uvažovala, čo sa to stalo, čo všetko s nami 20. storočie urobilo a prečo to nemohlo byť inak. Nejde o nostalgiu. Stratili sme časť kultúry, a bez kultúry má človek iba nepriateľov.“

Aj preto je podľa autorky zásadné snažiť sa poskladať kompletnú mozaiku výpovedí nielen v prípade cukrovarov, pochopiť globálne podmienky, ale vidieť aj vlastné chyby a dokázať za ne zobrať zodpovednosť. „Iba tak sa môžeme poučiť do budúcnosti, keď pochopíme, čo sa stalo a nebudeme veci vidieť čierno-bielo,“ hovorí Németh.

O iné uhly pohľadu obohacujú výstavu aj diela prizvaných umelcov. Pre Brita Jeremyho Deller, holandskú dvojicu Lonnie van Brummelen & Siebren de Haan aj pre nemeckého filmára Haruna Farockeho ide o premiéru na

Slovensku. Ďalšou súčasťou je zatiaľ neexistujúce Múzeum cukru. Stojí za ním Miroslav Eliáš, ktorý sa histórii cukrovarníctva venuje dlhodobo v Mestskom múzeu v Šuranoch, Ilona Németh ho stretla na jednej konferencii a presvedčila, aby svoju zbierku predstavil v ucelenej forme, čím sa idea Múzea cukru stáva reálnejšou ambíciou. Názov tejto inštitúcie znie takmer nevinne, príbeh je to však pomerne trpký.

foto: J.R.

foto: A.A.CS.

Ilona Németh v spolupráci
s Mariánom Ravaszom:
Zázemie pre pracovníkov
manufaktúry

Sprievodné podujatia

Sprievodné programy sprístupňujú súčasné vizuálne umenie prostredníctvom viacerých edukatívnych foriem, vrátane odborných prednášok, autorských prezentácií, verejných diskusií, projekcií a pod. Okrem toho zahŕňajú širokú škálu aktivít realizovaných priamo vo výstavných priestoroch – najmä sprievody výstavami vedené kurátormi, galerijnými pedagógmi či samotnými umelcami, ktorých zámerom je aktívne rozširovať a obohacovať kontext výstav so zameraním na rôzne cieľové skupiny.

12. 4. 2018 / Štvrtok / 18.00 / KHB
1. poschodie / *Otvorenie výstavy*

ILONA NÉMETH: Eastern Sugar
Trvanie: 13. 4. – 15. 7. 2018
Kurátorka: Nina Vrbanová
Asistentka kurátorky: Krisztina Hunya
Východiská tvorby Ilony Németh sú často konkrétne, lokálne a osobné. Rovnako aj výstava Eastern Sugar vychádzala z jej vlastnej skúsenosti a poznania. Obrátila sa k príbehu cukrovarov na Slovensku, pôvodne štátnym a prosperujúcim podnikom, postupne privatizovaným a tunelovaným, dnes nenávratne zničeným. Výstava ponúkla komplexný pohľad na osud jedného segmentu potravinárskeho priemyslu, pričom ambíciou autorky bolo ponúknuť autentické a kritické poznanie, ktoré ako jediné môže viesť k prehodnoteniu a poučeniu sa z chýb, ktoré sme v minulosti urobili.

20. 4. 2018 / Piatok / 18.00 / Kunsthalle KLUB / *Prednáška v anglickom jazyku organizovaná v spolupráci s tranzit.sk a Ateliérom IN v rámci programu Open Studio*

Alexandra Pirici
Robotníci odchádzajú z továrne, z tiel sa stávajú spojivá
Rumunská choreografka Alexandra Pirici pracuje s rôznymi formami médií od performance cez vizuálne umenie až po hudbu. Jej prednáška nazrela na telo ako na materiál, či nástroj, slúžiaci na uchovávanie a imagináciu. Zároveň poukázala, na príkladoch vlastnej performatívnej praxe, na vzťah k umeniu ako k možnému sprostredkovateľovi hlbšieho pohľadu na predmet veľkovýroby a na možnosti komplikovania tejto témy v budúcnosti.

9. 5. 2018 / Streda / 18.00 /
Kunsthalle KLUB / *Prednáška*

Cukroví baróni a ich odkaz
Prednáška o histórii a rozvoji cukrovarníctva na Slovensku. Od 19. storočia cukrovary, ako jeden zo symbolov priemyselnej revolúcie a ich produkt „biele zlato“, tvorili základ bohatstva buržoázie a šľachty. Miroslav Eliáš – kurátor nateraz neexistujúcej inštitúcie Múzeum cukru hovoril o fungovaní cukrovarov v minulosti, aj o tom, čo nám po nich zostalo v podobe kultúrneho dedičstva a aký význam v rozvoji spoločnosti zastávali.

18. 5. 2018 / Piatok / 17.00 / Goetheho
Inštitút Bratislava / *Diskusia*

Theatrum Mundi Oeconomicum
Politika Treuhandu ako ekonomická paradigma
Východiskom diskusie filozofa Fedora Blaščáka s nemeckým vizuálnym umelcom Andreasom Siekmannom bola inštalácia *Záložne, poručníci a neviditeľná ruka (Pawns, Trustees and the Invisible hand, 2005 – 2008)*, ktorá reflektuje na privatizáciu východonemeckých podnikov po roku 1989 prostredníctvom štátnej organizácie Treuhand. Keďže táto organizácia vznikla ako model pre budúcnosť a považuje sa za predchodcu privatizačných procesov v celej východnej Európe, prehodnotenie týchto procesov za súčasných ekonomických podmienok je stále vysoko aktuálne.

19. 5. 2018 / Sobota / KHB 1. poschodie /
Noc múzeí a galérií 2018 / Sprievod

Komentovaná prehliadka výstavy Eastern Sugar
Výstavou previedli kurátorka Nina Vrbanová a autorka Ilona Németh.

28. 5. 2018 / Pondelok / 17.00 /
KHB 1. poschodie / *Sprievod*

Komentovaná prehliadka prizvaného projektu Múzeum cukru na výstave Eastern Sugar
Sekciou výstavy previedol kurátor Múzea cukru – muzeológ Miroslav Eliáš.

4. 6. 2018 / Pondelok / 17.00 /
KHB 1. poschodie / *Sprievod*

Komentovaná prehliadka výstavy Eastern Sugar
Výstavou previedli kurátorka Nina Vrbanová a autorka Ilona Németh.

11. 6. 2018 / Pondelok / 17.00 /
KHB 1. poschodie / *Sprievod*

Komentovaná prehliadka prizvaného projektu Múzeum cukru na výstave Eastern Sugar
Sekciou výstavy previedol kurátor Múzea cukru – muzeológ Miroslav Eliáš.

25. 6. 2018 / Pondelok / 17.00 /
KHB 1. poschodie / *Sprievod*

Autorská prehliadka výstavy Eastern Sugar
Výstavou previedla autorka Ilona Németh.

27. 6. 2018 / Streda / 18.00 / Kunsthalle
KLUB / *Prednáška*

Súčasnosť slovenského cukrovarníckeho priemyslu
Výroba cukru na Slovensku má dlhoročnú tradíciu. V povojnovom období tu fungovalo desať cukrovarov. Po vstupe do Európskej únie sa ich počet postupne redukoval a v súčasnosti zostali v prevádzke už len dva. Obidva cukrovary majú zahraničných vlastníkov a počas cukrovarníckych kampaní vyprodukujú okolo stosedemdesiat až dvesto tisíc ton cukru. V rámci prednášky Dušana Janička – súčasného riaditeľa pre vonkajšie vzťahy cukrovaru v Seredi, sa návštevníci dozvedeli, aká je realita súčasného cukrovarníctva na Slovensku.

11. 7. 2018 / Streda / 18.00 / Kunsthalle
KLUB / *Moderovaná diskusia*

Nevyhnutná(?) prítomnosť diváka v tvorbe Ilony Németh

Dôraz na participatívne tendencie a kolektívne formy umeleckej praxe v súčasnom umení sledujeme od začiatku deväťdesiatych rokov minulého storočia. O tvorbe slovenskej intermedialnej umelkyne Ilony Németh, ktorej inštalácie z konca deväťdesiatych rokov počítajú so spoluúčasťou a emóciami diváka, diskutovali žurnalistka Jana Németh a teoretici umenia Katarína Rusnáková a Gábor Hushéggyi.

15. 7. 2018 / Nedeľa / 16.00 /
KHB 1. poschodie / *Finisáž*

Posledná komentovaná prehliadka výstavy Eastern Sugar

Výstavou previedli kurátorka Nina Vrbanová a autorka Ilona Németh.

Alexandra Pirici: Robotníci odchádzajú z továrne, z tiel sa stávajú spojivá

20. 4. 2018 / 18.00 / Kunsthalle KLUB

Prednáška v spolupráci s transit/sk a Ateliérom IN (Katedra intermédií, Vysoká škola výtvarných umení, Bratislava). Realizovaná bola v rámci programu Open Studio v Kunsthalle Bratislava.

Prednáška Alexandry Pirici nazerala na telo ako na materiál, nástroj a technológiu slúžiacu na uchovávanie pamäte, imagináciu, rozpracúvanie, pretváranie a spoluuročovanie socio-ekonomických prostredí. Zároveň odkazovala aj na vlastnú performatívnu prax umelkyne vzťahujúcu sa k situovaniu a stelesneniu histórie, prelínaniu lokálneho a globálneho, ale aj k umeniu ako možnosti špecifického nazerania a vnímania na jednej strane či predmetu masovej výroby na strane druhej, hľadajúc spôsoby problematizovania budúcnosti.

ALEXANDRA PIRICI (*1982, Bukurešť, Rumunsko) vychádza zo svojho profesionálneho zázemia choreografky, pričom sa touto disciplínou nenecháva obmedziť. Pracuje s rôznymi formami médií od performance cez vizuálne umenie až po hudbu. V New Museum v New Yorku bola len nedávno otvorená jej rozsiahla samostatná výstava (2018). Jej práce boli súčasťou deceniálnej prehliadky umenia *Skulptur Projekte Münster 2017*, vystavovala na 55. benátskom Bienále umenia v rumunskom pavilóne, v londýnskej galérii Tate Modern, v Tate Liverpool, na 9. berlínskom Bienále súčasného umenia, na prehliadke Manifesta 10, v parížskom Centre Pompidou, v New Museum v New Yorku, v Ludwig Museum v Kolíne, na 12. Swiss Sculpture Exhibition, vo Van Abbemuseum, v berlínskom Hebbel am Ufer, ako aj v Múzeu moderného umenia vo Varšave a v mnohých ďalších. V roku 2015 jej National Dance Center v Bukurešti udelilo cenu Excellency Award.

Andreas Siekmann: Theatrum mundi oeconomicum – Politika Treuhandu ako ekonomická paradigma

18. 5. 2018 / 17.00 / Goetheho Inštitút Bratislava

Diskusia Fedora Blaščáka s Andreasom Siekmannom

V rámci zvyšovania povedomia o transformačných procesoch v súčasnej spoločnosti sa Andreas Siekmann zameril na hĺbkové pochopenie privatizačných procesov, vplyvov globalizácie a prenosu ekonomickej zodpovednosti. Východiskom diskusie je inštalácia *Záložne, poručníci a neviditeľná ruka (Pawns, Trustees and the Invisible hand, 2005 – 2008)*, ktorá reflektuje na privatizáciu východonemeckých podnikov po roku 1989 prostredníctvom štátnej organizácie Treuhand. Keďže táto organizácia vznikla ako model pre budúcnosť a považuje sa za predchodcu privatizačných procesov v celej východnej Európe, prehodnotenie týchto procesov za súčasných ekonomických podmienok je stále vysoko aktuálne. Siekmannov „*Theatrum Mundi Oeconomicum*“ sa pokúša vnímať svet ako divadelnú scénu ekonomiky. Vychádzajúc z avantgardných hnutí dvadsiatych rokov 20. storočia umelec vyvinul metódu, pomocou ktorej dokáže transformovať svoje analýzy a výskumy do obrazového jazyka a skúmať potenciál umenia ako nástroja politického vzdelávania.

ANDREAS SIEKMANN (*1961, Hamm, Nemecko) na seba upriamil pozornosť publika počas svojej účasti na Documente 11 a 12, ako aj na *Skulptur Projekte Münster (2007)*. Autorove najnovšie individuálne výstavy sa konali v LWL Museum Münster (2016), BAK – basis voor actuele Kunst (2014) a Museum Abteiberg, Mönchengladbach (2010). Často spolupracuje s Alice Creischer, s ktorou pôsobí ako profesor na Kunsthochschule Berlín Weißensee.

Vzdelávacie programy

Vzdelávacie programy k výstavám Kunsthalle Bratislava približujú nevšedný svet umenia rôznym skupinám detských (Kunsthalle KIDS) aj dospelých návštevníkov (Experiment Umenie). Ich cieľom je spoločné uvažovanie o vybraných témach a vystavených dielach a ich tvorivá interpretácia, ktorá vytvára priestor pre osobný postoj a zážitok každého návštevníka. Sú otvorené pre rodiny, všetky typy škôl, mladých ľudí, dospelých a seniorov, ktorým Kunsthalle Bratislava ponúka rôzne typy programov, prednášok, diskusií, komentovaných prehliadok a workshopov.

Programy pre školy

Cukor v galérii?

Cukor je procesuálny materiál aj súčasť našej histórie. Výstava Ilony Németh prezentovala dejiny cukrovarníctva na území Slovenska aj prostredníctvom Múzea cukru a „manufaktúry“, ktorej zamestnancami sa pri výrobe cukrových homolí na chvíľu stali aj návštevníci. Cukor je prepojený s rôznymi oblasťami života – Ako ho využívame?, Čo symbolizuje? a Aký je jeho potenciál v umení? – to boli otázky, na ktoré sme hľadali odpovede s účastníkmi vzdelávacích programov zameraných na školy. Programy sa konali na objednávku a počas trvania výstavy ich navštívilo päťdesiatdeväť skupín detí a mladých ľudí.

23. 4. 2018 / 17.00

Workshop pre dospelých

Experiment Umenie

Cyklus workshopov pre dospelých má formu tvorivých aktivít, diskusií a rozprávania o umení. Stretnutie na výstave Ilony Németh bolo venované špecifickejšej téme cukrovarníctva zahŕňajúcej aj súvisiace sociálno-ekonomické zmeny. Spoločne sme preskúmali možnosti výroby cukrových homolí, Múzeum cukru a experimentovali s cukrom ako so sochárskym materiálom.

25. 4. 2018 / 9.00 – 17.00 / Konferencia

Konferencia Otvorená galéria

Konferencia galerijnej pedagogiky bola realizovaná v spolupráci so Slovenskou národnou galériou. Galérie ako centrá umenia sú dnes zároveň komunitnými miestami vzdelávania, trávenia voľného času a rozvoja tvorivého myslenia. Počítajú s divákom ako s rovnocenným partnerom a ponúkajú mu priestor pre dialóg (nielen) o umení. Konferencia, ktorej praktická časť prebiehala na výstave Ilony Németh ponúkla spoločné zdieľanie skúseností z praxe galerijnej pedagogiky na Slovensku a v Čechách, ako aj snahu o pomenovanie súčasného stavu a vízií galerijnej pedagogiky.

28. 4. 2018 / 10.00

Rodinný program

Chcem byť cukrovarníkom!

Poznáte príbeh cukru, kým sa dostane do vašej šálky čaju? Aké druhy cukru existujú?, Ako cukor vzniká a kde všade sa využíva?, a Ako sa dostal do galérie? – súvislosť medzi cukrom a umením objavili návštevníci na rodinnom programe, kde si vytvorili vlastné inštalácie z tohto materiálu každodennej spotreby.

19. 5. 2018 / 15.00

Program pre verejnosť / Noc múzeí a galérií 2018

Detský mediátor

Výstavou Ilony Németh previedli dospelých aj detských návštevníkov detskí mediátori umenia, ktorí navštevujú rovnomený program v Kunsthalle Bratislava. Detskí mediátori ponúkli vlastný uhol pohľadu na svet umenia.

19. 5. 2018 / 15.00

Rodinný program / Noc múzeí a galérií 2018

Kocka cukru

Ako a kde vznikol kockový cukor?, Z čoho sa cukor vyrába a na čo ho používame? Okrem odpovedí na tieto otázky dostali návštevníci programu možnosť vytvoriť si vlastnú značku cukru a mohli si odniesť cukor „vo vlastnom balení“.

1. 6. 2018 / 16.00

Rodinný program

Cukrová vata v galérii

Rodinný workshop sa konal pri príležitosti Medzinárodného dňa detí a bol spojený s výrobou cukrovej vaty. Súčasťou programu bola prehliadka výstavy Ilony Németh, kde si deti a ich rodičia vyskúšali výrobu cukrových homolí a spoznali kúsok z histórie cukrovarníctva v expozícii Múzea cukru.

10. 6. 2018 / 15.00

Rodinný program

Ťahal dedko repku

Kto by nepoznal túto obľúbenú rozprávku? V spolupráci s Barborou Jurinovou a združením EDUdrama sa na ňu účastníci programu pozreli netradičným a interaktívnym spôsobom – cez vlastné pohybové a tvorivé aktivity.

9. – 13. 7. 2018

Denný tábor

Umelec ako repa

Denný tábor pre deti od 6 do 10 rokov bol realizovaný v spolupráci s Galériou mesta Bratislava. Tvorivá expedícia hľadala odpovede na otázky – Kde všade sa dá nájsť umenie?, Čo sa skrýva v hlave umelca?, Ako rozumieť reči umenia?, Je umenie hra alebo vážna vec? alebo, či Je v každom z nás kúsok umelca?.

Rádio Devín / Ranné ladenie / 11. 4. 2018
**Ilona Németh a Nina Vrbanová
o výstave Eastern Sugar**

Webnoviny / 11. 4. 2018
Eastern Sugar

Denník N / 4/71 / Jana Németh /
12. 4. 2018
**Je to trpký príbeh o slovenskom
cukre**

e-artnow.org / 12. 4. 2018
Ilona Németh: Eastern Sugar

hlavne.sk / 14. 4. 2018
**Kunsthalle Bratislava odhaľuje
ako zmiznutím cukrovarov zmizla
aj práca**

Učiteľské noviny / www.ucn.sk /
Helena Rusnáková / 22. 4. 2018
Nielen pre dospelých...

Újszó / Béla Tallósi / 25. 4. 2018
Eastern Sugar a Kunsthalléban

Artmagazin / 2018/4 / Léopold Zsanett
**Keleti Cukorsüveg – Németh Ilona
kiállítása a pozsonyi Kunsthalléban**

TA3 / Štúdio kultúra / 8. 5. 2018
Osudy slovenských cukrovarov

Sme / Eva Andrejčáková / 16. 5. 2018
**Mali sme svetový unikát, predali
sme ho za kocku cukru**

artalk.cz / Damas Gruska / 8. 6. 2018
Cukor zabíja

.týždeň / 24/2018 / Eva Čobejová,
Elena Akácsová / 9. 6. 2018
Cukor ako prípadová štúdia

Sme / Eva Andrejčáková / 20. 6. 2018
**Ilona Németh: Mame som zakázala
pozerat maďarskú televíziu**

Teraz.sk / 23. 6. 2018
**Na výstave Ilona Németh povie,
prečo dokumentuje likvidáciu
cukrovarov**

Műértő / Jún / 2018 / Tímar Katalin
A cukorhegyen túl

The Budapestter / Jún / 2018 /
Martina Bachler
Zucker und Petsche

Artmargins / Emily Verla Bovino /
1. 10. 2018 /
**On Additives And Alternations:
A Review of Ilona Németh's Easter
Sugar**

archinfo / www.archinfo.sk /
December / 2018 / Nina Vrbanová
**Ilona Németh: EASTERN SUGAR –
ohliadnutie za výstavou
v Kunsthalle Bratislava**

Ilona Németh v spolupráci s Oljou Triaškou Stefanovič, Cukru production a Mariánom Ravaszom: Archív, 2017 – 2018
Videá, fotoarchív, text, variabilné rozmery, majetok autorky

Ilona Németh v spolupráci s Oljou Triaškou Stefanovič a Mariánom Ravaszom: Archív, 2017 – 2018
38 C-printov na hliníkových paneloch, variabilné rozmery, interaktívna inštalácia, text, 12 m x 2,60 m x 2,60 m, majetok autorky

Ilona Németh v spolupráci s Cukru production: Rozhovor s Christianom Laurom – bývalým členom predstavenstva spoločnosti Eastern Sugar v rokoch 1993 – 2000, 2018
Jednokanálové farebné video so zvukom, 16:20 min., majetok autorky

Ilona Németh v spolupráci s Cukru production: Rozhovor s Dušanom Janičkom – riaditeľom pre vonkajšie vzťahy spoločnosti Slovenské cukrovary, s. r. o., Sered', AGRANA Group, 2017
Jednokanálové farebné video so zvukom, 14:28 min., majetok autorky

Ilona Németh v spolupráci s Cukru production: Pohronský Ruskov, 2018
Nemé jednokanálové video, 3:15 min., majetok autorky

Jeremy Deller: Mobilný terminál Motorola WT4000, 2013
Plast a elektronika, 10 x 64 x 14 cm, majetok autora a The Modern Institute Glasgow

Jeremy Deller: Ahoj, dnes máš voľno (formulácia textovej správy zasielanej pracovníkovi s nulovým hodinovým kontraktom, prostredníctvom ktorej sa dozvedá, že v konkrétny deň nebude jeho práca potrebná), 2013
Látkový transparent vyrobil Ed Hall, 240 x 180 cm, majetok umelca a The Modern Institute Glasgow

Harun Farocki: Pracovníci odchádzajúci z továrne v jedenástich desiatročiach, 2006
12-kanálová videoinštalácia, 36 min. (slučka), čierno-biele a farebné video so zvukom, ed. 5/5, majetok Harun Farocki Filmproduktion

Ilona Németh: Juhocukor, 2018
Originálna podlaha z továrne Juhocukru (neskôr: Eastern Sugar), Dunajská Streda, deväťdesiate roky 20. storočia, inštalácia, linoleum, majetok autorky

Lonnie van Brummelen & Siebren de Haan: Monument z cukru – ako uniknúť trhovým bariéram prostredníctvom umeleckých prostriedkov, 2007
16 mm videoesej, 67 min., čiernobiela a farebná, nemá, 1 blok cukru., majetok autorov

Ilona Németh: Manufaktúra, 2017 – 2018
Manufaktúra s 36 výrobnými stanicami, formy a nástroje na výrobu homolí, obalový materiál, zázemie pre pracovníkov*, majetok autorky

* zázemie pre pracovníkov

sklad

Miroslav Eliáš v spolupráci s PLURAL: Múzeum cukru

ILONA NÉMETH: EASTERN SUGAR

Prvé vydanie
© Slovenské centrum vizuálnych umení,
Kunsthalle Bratislava, Bratislava, 2018

Editorka: Katarína Trnovská

Autori a autorky textov: © Elena Akácsová,
Eva Andrejčáková, Eva Čobejová, Miroslav Eliáš,
Maja a Reuben Fowkes, Krisztina Hunya, Katarína
Karafová, Ilona Németh, Jana Németh, Emily Verla
Bovino, Nina Vrbanová

Preklad: Anna Antalová, John Minahane,
Martina Stoláriková

Fotografie: © Andras Á. Cséfalvay (A.Á.CS.), Ema
Lančaričová (E.L.), Ilona Németh (I.N.), József Rosta
(J.R.), Adam Šakový (A.Š.), Olja Triaška Stefanović
(O.T.S.)

Videa: © Cukru production, Katarína Karafová,
Martin Vronský

Grafický dizajn a layout: Eva Šimovičová

ISBN 978-80-972754-3-3

Vydané ako elektronický katalóg v novembri 2018.

Kunsthalle Bratislava
Nám. SNP 12, P. O. BOX 107, 810 00 Bratislava
www.kunsthallebratislava.sk

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť tejto publikácie
nesmie byť nijakou formou reprodukováná, kopírovaná
alebo rozmnožovaná bez predchádzajúceho súhlasu
vydavateľa.

ILONA NÉMETH: EASTERN SUGAR

Otvorenie: 12. apríl 2018
Trvanie: 13. apríl – 15. júl 2018

Kurátorka: Nina Vrbanová
Asistentka kurátorky: Krisztina Hunya

Hostia: Jeremy Deller, Harun Farocki,
Lonnie van Brummelen & Siebren de Haan

Pozvaný projekt:
Museum of Sugar
Kurátor: Miroslav Eliáš

Esej: Maja & Reuben Fowkes
Fotoesej: Olja Triaška Stefanović
Architekti: PLURAL, Marián Ravasz
Video: Cukru production

Edičné aktivity: Katarína Trnovská
Grafický dizajn: Eva Šimovičová
Produkcia a inštalácia: Magdaléna Fábryová, Marcel
Mališ, GUTENART, Peter Barényi, Roman Bicek,
Branislav Višpel, Andrej Remeník, Viktor Karel
Vzdelávacie programy: Daniela Čarná, Lucia Kotvanová
Sprievodné programy: Krisztina Hunya, Darina Šabová
Médiá / PR: Marek Kuchár
Administrácia: Jana Babušiaková

S finančnou podporou

Partner osvetlenia fasády

Partneri výstavy

Realizáciu výstavy podporil z verejných zdrojov
formou štipendia Fond na podporu umenia
Supported using public funding
by Slovak Arts Council

Mediálni partneri

